

Рис. ШШ502-1/10
Ш-37

Т.Г.ШЕВЧЕНКО
В НАРОДНІЙ
ТВОРЧОСТІ

ВИДАВНИЦТВО
АКАДЕМІЇ НАУК УРСР
КИЇВ • 1940

Б-У

КОРОТКИЙ ПАСПОРТ КНИГИ

†

Шифр Рк Ш5(2-Ук) Ш-37
Инв. № 2662101

Автор _____

Назва Шевченко в мародній
творчості.

Місце, рік видання К., 1940.

Кіль-ть стор. 191, [1] с. і см.

-\\- окр. листів _____

-\\- ілюстрацій _____

-\\- карт _____

-\\- схем _____

Том _____ частина _____ вип. _____

Конволют: _____

Примітка: 10.01.2008.
Мал. -

А К А Д Е М І Я Н А У К У Р А
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ

ШЕВЧЕНКО В НАРОДНІЙ ТВОРЧОСТІ

Упорядкували:

Д. Кушваренко, П. Гонтаренко, М. Родіна

Державна
бібліотека
України

ВИДАВНИЦТВО
АКАДЕМІЇ НАУК УРСР
КИЇВ — 1940

Редакція

члена-кор. АН УРСР П. М. Попова

Підборка і редакція музичної частини

проф. М. О. Грінченка

Загальна редакція і вступна стаття

акад. Ю. М. Соколова

ВІД УПОРЯДНИКІВ

Збірник „Шевченко в народній творчості” поділяється на сім розділів. Перший розділ складається з легенд і переказів, в яких народ малює Т. Г. Шевченка як свого героя, як поета-революціонера, що присвятив усе своє життя боротьбі за волю і щастя пригноблених мас, проти царя і самодержавства, проти панства і кріпосництва, проти релігії і полівства. В другому розділі Т. Г. Шевченко виступає в переказах народу як відважний борець проти одвічного ворога українського народу — польської шляхти. В третьому — зібрані оповідання народу про життя Шевченка, починаючи від його дитинства і до смерті; це свого роду народна біографія поета. В четвертому розділі — народні оповідання про похорон і могилу Шевченка, іноді легендарного характеру, наприклад, про те, що поет ніби жив ще після свого похорону. В п'ятому розділі — оповідання і легенди народів Союзу про Шевченка: казахські, бурято-монгольські, татарські. Тут вміщені сказання про Шевченка російської оповідачки билин орденоноски Марфи Семенівни Крюкової і присвячена Шевченкові пісня казахського народного поета-орденоносця Джамбула. Велика любов до Шевченка народів нашої великої соціалістичної батьківщини виступає тут цілком виразно. Шостий розділ — пісні і вірші про Шевченка. Останній, сьомий розділ містить народні мелодії і тексти народних масових переробок віршів з Шевченкового „Кобзаря”. Цей розділ показує, що „Кобзар” трудящі маси не тільки читають, а й широко співають.

Записи народних мелодій на тексти Шевченка, що подаються в збірнику, часто мають текстові відмінності порівнюючи з оригіналами. Зрозуміло, що в усній народній передачі зміна оригінального тексту є явищем звичайним. На зміну текстів впливає не тільки те, що вони часто попадають до народного співака усним шляхом, а й специфічно-музична сторона пісні. В залежності від мелодики пісні, її музично-ритмічної структури текст часто зазнає певних змін. Це спостерігаємо ми і в деяких поданих зразках народної творчості на тексти поезій Шевченка¹⁾.

¹⁾ Детальніше це питання освітлене в статті проф. Миколи Грінченка: „Шевченко в народній пісенній творчості”, Збірник „Пам'яті Т. Г. Шевченка”, В-во Академії Наук УРСР, Київ 1939, сс. 512—517.

Матеріал, що входить до збірника „Шевченко в народній творчості“, зібраний і записаний здебільшого співробітниками Інституту українського фольклору Академії Наук УРСР в місцях перебування поета на Україні і в місцях його заслання. Значно меншою мірою до збірника ввійшли матеріали, надіслані окремими кореспондентами і надруковані в періодичній пресі до і після Жовтня.

Поданими тут матеріалами далеко не вичерпується все зібране Інститутом фольклору про великого народного поета Т. Г. Шевченка. Відібрано приблизно тільки третину — кращі, на думку упорядників, записи.

З численного матеріалу варіантів ми вмістили тут тільки такі, що істотно доповнюють один одного. В інтересах компактності збірника в окремих випадках подаються тільки найцікавіші частини оповідань. Скорочення позначаються рядом крапок. Основні діалектологічні особливості записів зберігаються. Заголовки визначені здебільшого самими упорядниками або до кожного окремого запису, або до групи записів, об'єднаних спільним змістом.

Збірник „Шевченко в народній творчості“, який ми випускаємо в світ, є перший збірник фольклорних матеріалів про великого поета-революціонера Т. Г. Шевченка, перша спроба заповнити прогалину як у фольклористиці, так і в шевченкознавстві.

Упорядниками збірника є: науковий співробітник Інституту українського фольклору Академії Наук УРСР Д. О. Кушнарєнко, науковий співробітник Інституту української літератури імені Т. Г. Шевченка Академії Наук УРСР П. Ф. Гонтарєнко і науковий співробітник Інституту фольклору М. С. Родіна. Підборка і редакція музичної частини збірника старшого наукового співробітника Інституту фольклору проф. М. О. Грінченка. Редакція словесного матеріалу члена-кореспондента Академії Наук УРСР проф. П. М. Попова. Загальна редакція і вступна стаття директора Інституту українського фольклору, дійсного члена Академії Наук УРСР Ю. М. Соколова.

Зауваження про збірник і доповнення до нього просимо надсилати на адресу: Київ, вул. Чудновського, 9, Інститут українського фольклору Академії Наук УРСР.

НАРОДНІ ЛЕГЕНДИ ПРО ШЕВЧЕНКА

Серед тієї великої роботи, яка велась протягом останніх 1—1½ року в усьому СРСР по підготовці до юбілею Шевченка, виділяється дуже интересна робота, проведена Інститутом українського фольклору Академії Наук УРСР. Група наукових співробітників Інституту окремими експедиціями, до складу яких входили Д. Кушнарєнко, П. Гонтарєнко, Я. Паволоцький (фотограф); І. Волошин і М. Ісірович; М. Гайдай і Г. Сухобрус; С. Мейзлер, О. Бандурко, влітку 1938 року об'їхали кілька районів Київської, Полтавської, Чернігівської і Харківської областей України, побували в тих місцях і селах, де жив Т. Г. Шевченко, і записали там від місцевих жителів перекази і легенди про великого народного поета.

Останніми роками радянські фольклористи багато працюють над збиранням фольклору про видатних людей недавнього і давнішого часу. Відомо, якого великого значення надавали вчені і художники народним переказам про Петра I, Івана Грозного, Степана Разіна, Пугачова, на Україні — про Кармелюка. Народні перекази і легенди часто дуже далекі від точної передачі історичних фактів, але вони є прекрасним показником ставлення народних мас до тієї чи іншої історичної особи або видатної історичної події.

Цікавими для історії проникнення в народну свідомість творчості і всієї діяльності Пушкіна виявились ті легенди і оповідання про нього, які були зібрані т. Ломан в околицях с. Михайлівського (надруковані в „Литературном критике“, 1938, № 3). Дуже цінні для розуміння ставлення народу до Льва Толстого усні казки, записані т. Жісліною в Ясній Полянї і в її околицях (див. „Литературный критик“, 1938, № 9—10). В таких оповіданнях міститься багатий матеріал і для літературознавця.

В фольклорі про О. Пушкіна і Л. Толстого чималу роль грали демократичні симпатії того і другого. Вони — заступники за правду, за гноблені народні маси. Але народні легенди не могли і не хотіли приховати того, що і Пушкін, і Толстой — з панів. Недарма в одному з оповідань доброго до народу панові дуже тонко протипоставлений до кінця свій Максим Горький.

Цілком зрозуміло, що фольклор про Шевченка значно багатший, глибший, інтимніший, ніж про Пушкіна і Толстого. Колишній кріпосний селянин-батрак, дворовий, що зазнав на собі самому всього гніту і знущань поміщицької влади, поет, співець, художник, який так дуже страждав за народні інтереси, який такою простою, зрозумілою для кожного селянина мовою розповідав про народні страждання, який жив тими ж завітними думами і мріями, як і народ, — Тарас Шевченко скоро після смерті був перетворений в народного героя і овіяний народною легендою. Народні легенди про Шевченка дуже щирі і теплі. Почувається, що їх творили люди, для яких він був своєю, рідною і близькою людиною.

Поки ще трудно точно встановити історію тієї чи іншої народної легенди про Шевченка. Матеріал систематично ще тільки почали збирати, і він ще далеко не зібраний. Як і про більшість переказів і легенд, записуваних у наші часи, трудно буває вирішити, яке походження має те чи інше народне оповідання — чи воно суто місцеве, так би мовити, самобутнє, чи на ньому відбився вплив популярної книги, журналу, газети, школи, клубу. Але важливі не окремі подробиці, а загальний характер і основна ідейна спрямованість усього кола легендарних оповідань.

Фольклор про Шевченка вражає великою стійкістю своєї тематики, а також витриманістю загального образу, наданого народом своєму поетові. Народ підкреслив у поеті і в усьому його житті те, що і в народному уявленні, і в реальності було найістотнішим у діяльності Шевченка. Народні легенди про Шевченка зводяться до характеристики його як борця за визволення народу від кріпацтва, як полум'яного агітатора і пропагандиста за волю народу, як сміливого, дотепного на-смішника над панами.

Народні легенди про Шевченка зводяться до таких основних тем: Шевченко — борець проти царизму і кріпосництва; Шевченко — палкий агітатор і пропагандист за звільнення народу; Шевченко — сміливий і їдкий обличитель панів-кріпосників і попів; Шевченко — друг гноблених і знедолених, незалежно від національних відмін; Шевченко — жертва переслідувань і помсти з боку царя і панів; Шевченко — провісник щасливого життя, здійсненого в наші часи.

З дитячих років Шевченко прагне до знання, до книги, до освіти. З дитячих років пробуджується в ньому почуття соціальної правди. Ще будши дитиною, рятує він одного селянина-кріпака від панської жорстокості і несправедливості.

Ставши знаменитим художником і поетом, роз'їжджаючи по рідній Україні, спинаючись нерідко як художник у поміщицьких садибах,

Тарас Григорович використовує всяку нагоду, щоб поговорити з поміщицькими селянами, розпитати про їх життя і працю, намалювати картини тяжкого їх побуту або відобразити їх життя в своїх поезіях, розкрити народові очі на його тяжку долю, підбадьорити добрим словом і прищепити їм тверду віру в те, що сподівана воля настане.

Пани почувають „Тарасову науку“, результати його агітації, мстяться йому, переслідують його, стараються захопити його і позбавити свободи. Довго не вдається їм цього зробити, бо народ, усі бідняки оберігають Тараса, захищають, дбайливо переховують його від переслідувань (при цьому і українці, і росіяни, і євреї). Шевченко виявляє багато розуму, кмітливості і дотепної уїдливої глузливості, посилаючи своїм і народним ворогам прокляття і пророкуючи остаточну загибель їх панування. При цьому до імені і образу народного поета додається сила легендарних і анекдотичних традиційних оповідань, як це було і буває скрізь: популярне ім'я народного героя притягає до себе хвилі народних „мандрівних“ сюжетів. Тарас Шевченко в численних оповіданнях про сутички з класовими ворогами стає дуже подібний до героїв традиційних селянських казок про кмітливих мужиків, солдат, розбійницьких отаманів, які проникають в оточення своїх гнобителів і своєю спритністю лишають їх у дурнях. В цих випадках анекдотичні оповідання про Шевченка стають надзвичайно подібні до народних казок на теми „Пан і мужик“ і „Піп і мужик“. Таких казок сила як в українському, так і в російському фольклорі.

Дуже зворушлива і багатозначна ще одна сторона фольклору про Шевченка. Він, український народний поет, якому українські націоналісти намагалися приписати грубі шовіністичні настрої і думки, виступає в народних переказах таким, яким був він у дійсності, — глибоким патріотом і переконаним інтернаціоналістом. Він друг усіх знедолених і пригночених. Він — друг і учитель. Надзвичайно яскраво говорить про це прекрасне оповідання-легенда, записана від казахського дідапастуха „Про мудрого акина Тараса“. Дуже добре зробили українські фольклористи, що не обмежились збиранням тільки українських оповідань, а поїхали по легенди і оповідання й у місця заслання Тараса Григоровича — в Оренбург.

Як і інші герої народних легенд, Тарас Григорович продовжував своє життя і після смерті. Народна думка довго не може примиритися з фактом смерті великого народного поета. Ряд легенд запевняє, що похований був не Шевченко, а що він тільки навмисно підстроїв, щоб вороги його — пани думали, що він умер і щоб він міг продовжувати свою боротьбу за народну свободу. Зворушливі оповідання про діда

Ядловського, який так любив Шевченка, що понад п'ятдесят років свого життя присвятив охороні могили Тараса Григоровича.

Народні оповідання показують, як глибоко проникли в народну свідомість думки і почуття, прищеплені „Кобзарем”. Гостро відчуває сучасний український колгоспник усю величезну прірву, що відділяє наше соціалістичне життя від минулого, про яке розповідав і яке змалював великий поет. Це підкреслюють багато розповідачів. Народні легенди і оповідання досить виразно свідчать, що радянські народні маси усвідомили всю велич подвигу Шевченка.

Крім народних оповідань і легенд про Шевченка, тепер зібрано чимало пісень, віршів, частушок і прислів'їв про великого поета. При цьому народ складав не тільки тексти пісень, а й мелодії до них.

Поруч з народною творчістю про Шевченка великий інтерес для читача повинен являти і матеріал, який свідчить про глибоке проникнення творів народного поета в народну поезію. Тепер виявлено багато таких віршів Шевченка, які стали справжніми народними піснями. Деякі вірші Шевченка увійшли цілком в народний вжиток, інші зазнали деяких скорочень і невеликих змін у тексті. Щодо мелодій, то величезна більшість їх створена самим народом. Таке сприймання народом Шевченкових творів як народної пісні ще раз свідчить про те, наскільки близька була творчість Шевченка самому духові народної української поезії.

Ми глибоко переконані, що складений науковими співробітниками Інституту українського фольклору збірник „Шевченко в народній творчості” дасть справжню користь для вивчення народного коріння поетичної творчості великого українського національного поета.

Академік **Ю. М. Соколов.**

I

**ШЕВЧЕНКО – БОРЕЦЬ
ПРОТИ ЦАРИЗМУ І КРІПАЦТВА**

ШЕВЧЕНКО БОРОВСЯ ЗА ВОЛЮ

Тарас Шевченко хоть і їздив до панів, а всігда з ними сварився. Трошки з ними побуде, а тоді щось їм прокаже таке, що пани за голови ухопляться. Він з панами не уживався.

Моя мати була годами така, як і Тарас Шевченко. Казала мені, що він росту був середнього, взгляд строгий. Не робів ні проти яких панів. Збереться було сходка, дивляться — і Тарас появляється. Виступить ото — отаманів зразу і присадить. За громаду руку держав. Отамани кричать:

— Заперти його в холодну!

А він їм і одвічає:

— Не дуже, хлопці, — руки попечете!

Він людям розказував, що скоро вийде свобода, воля. Тоді ми краще заживем. Пани нами не управлятимуть. Ми станем вольні громадяни.

Сам він, кажуть, родом ізза Городища. А ходив тут по селах і проповідував людям, що буде. Все знав наперед.

Від колгоспника С. Ф. Шевченка, 68 років. С. Межиріч, Канівського р-ну, Київської обл. Записав Д. Кушнарєнко, 14. VIII 1938 р.

* * *

Баба розказувала, що коли Шевченко приходив у село Пекарі, то в нього було багато різних книжечок. Він писав і малював. З дідом у шинок заходив, бо там збиралося чималенько людей, слухав недовольствія, які були в кріпаків. Дід і баба були теж кріпаки.

Баба було каже: „Візьму дитину на руки і йду на поле поміщику робити“. То, мабуть, про мою бабу він склав і вірша:

На панщині пшеницю жала,
Втомилася, не спочивала.
Пішла в снопи, пошкандибала
Івана сина годувать...

А як зайде в хату Тарас Шевченко, то все було розказує:
— Буде колись свобода, селяни панщини не будуть робить, діждуть того врем'я, що панів не буде і кріпаки будуть вольні.

Від колгоспника К. Н. Кузьменка, 45 років. С. Пекарі, Канівського р-ну, Київської обл. Записав Д. Кушнаренко, серпень 1938 р.

„СКИНЕТЕ ПАНСЬКЕ ЯРМО!”

Одного разу Тарас Шевченко малював на горі картини, а моя мати пішла з дівчатами груші збирати. Дивимось, — каже, — якийсь чоловік красить дощечку; ми стрімголов назад, — він услід нам озивається:

— Чого ви тікаєте?

— Ми боїмося, бо пани як побачать, що ми тут збираємо груші, то мішки заберуть у нас.

— Не бійтеся, — каже Тарас, — скоро ці груші будуть ваші, а не панові, і все буде ваше. Скоро ви будете вільні, скинете панське ярмо!

А картини Шевченко інтересні малював: як били, знущалися пани з людей, то він усе змалював.

Від колгоспника М. Г. Бабича. С. Пекарі, Канівського р-ну, Київської обл. Записав Д. Кушнаренко, 17. VIII 1938 р. („Комуніст” від 15. X 1938 р.).

ШЕВЧЕНКІВ МАЛЮНОК

Ото раз поїхали царі та пани за границю і кожен повіз з собою хороші відомості про своїх людей і хороші картини, де було намальовано, що люди у них ніби розкошують.

А Шевченко теж там був і тайком приніс свою картину, а на ній було намальовано: іде жінка на панщину, несе дитину, триноги, щоб повісити колицку, тикву з водою, торбину хліба, серп.

Приходить вона до брами, а їй і кажуть:

— Ти ж запізнилась вже на роботу!

І за це її давай щосили бити.

Ну, а тут коло нашого руського царя сидять другі та кажуть:

— Вот какая гадость творится в России!

Т. Г. Шевченко. Вишивка шовком на полотні. Робота вишивальниці В. Оксенгендлер, Київ.

Фото М. Гернштейна, 1939 р.

А цар дивиться, що всі сміються, що ніде так погано не живеться людям, як в Росії, він і каже:

— Вот приеду домой, так сразу изменю эту жизнь.

Оце ж він і дав ніби волю у 1861 році. А щоб не Шевченко, то і тої волі не було б.

Від колгоспника П. І. Лагоди,
64 років. С. Будища, Вільшанського
р-ну, Київської обл. Записала М.
Ісірович, грудень 1938 р.

ГОЛА ВОЛЯ

Було це так. Перед волею зібралася державна рада, куди поз'їжджалися вельможні пани, поміщики, приїхав і їх величество цар на тройці вороних. А на цій раді був Тарас Григорович Шевченко. От і стали радиться, чи дати волю селянам-кріпакам.

Радились, радились і таки вирішили дати волю, а про землю не було ніякої згадки, земля повинна була залишитися за панами. Стала рада розходитися, а Шевченко вийшов поперед усіх та й відчепив від царських коней віжки. Кинувся кучер до коней — нема віжок. Де віжки? Кучер замотався сюди-туди — нема. Цар сидить у фаєтоні та кричить:

— Поганяй!

Кучер відповідає:

— Нема чим.

А Шевченко стоїть, дивиться на них, посміхається і каже царю:

— Чом не поганяєш? Поганяй!

— Без віжок не можна їхати, нічим управлять, — каже цар.

Шевченко йому й відповідає:

— Як не можна їхати без віжок, так не може бути волі без землі, бо це буде гола воля. Людям без землі не можна жити.

Від П. А. Тарапона, 80 років.
Переяслав, Київської обл. Записав
Д. Кушнарєнко, 7. VIII
1938 р.

ШЕВЧЕНКО І ЦАР

А то раз арестували Шевченка, щоб він не був межи мужиками. А цар викликав його до себе та й каже:

— Нащо воно тобі здалось оце писання, чого ти цим доб'єшся? Я тобі дам медаль, произведу тебе у великий чин, ти будеш у мене жить у дворянстві.

А Шевченко слухав, слухав та:

— Дурний ти, дурний! Ти мені даєш людську кривавицю¹⁾. Хай мені люди дають медаль і честь, як я заслужу, а твоя медаль з чужої праці.

Від Ф. Я. Руденка, 40 років.
С. Будища, Вільшанського р-ну, Ки-
ївської обл. Записала М. Ісіро-
вич, грудень 1938 р.

ШЕВЧЕНКО НАД НЕВОЮ

Сидить раз Тарас над Невою та і рисує щось. Тут де не возьмись сам цар із царицею ідуть понад берегом. Позаду іде слуга. Побачив цар Тараса та і питає:

— А що ти робиш, бурлаче?

— Гуску скубу, — одказує Тарас.

Тоді цар як гримне:

— Як смієш государеві неправду казати! Ти ж рисуєш, а не гуску скубеш.

— Звиняюсь, ваша світлість, але чому питаєте, коли самі бачите.

Наказав цар, щоб слуга прогнав Тараса од річки.

Від М. Дем'янка, вартового заводу „Красный треугольник“, Ленінград. Записав В. Катриченко. („Український фольклор“, кн. 1, 1939, с. 61).

КУКІЛЬ І ПШЕНИЦЯ

Одного разу іде Шевченко дорогою, бачить — шинок стоїть, а в шинку сидять кріпаки, замочують свою долю. Чує Шевченко, щось вони розмовляють між собою. Один каже:

— Єсть якийсь Тарас; кажуть, що він добрий чоловік, за людей стоїть.

А тут же біля їх стоїть Шевченко. Не витерпів та й питає їх:

— А ви його знаєте? бачили?

Кажуть:

— Ні.

— Оце я й самий Тарас.

¹⁾ Кривавиця — здобує тяжкою, кривавою працею.

От один кріпак і каже йому:

— Якщо ви Тарас, то зробіть так, щоб людям було краще життя.

От на цей відповідь Шевченко показав кріпакам таку практику: узяв, вибрав кукіль з пшениці, положив на стіл і каже:

— Що це таке?

— Це, кажуть кріпаки, кукіль.

— Так оце буде цар.

А тоді взяв, обсыпав його дрібнішим куколем і сказав:

— А це будуть його прибічники, міністри. А оце, каже, — показує в долоні, — чисте зерно, як золото, це, каже, весь народ. Це ви. А потім узяв і висипав ту пшеницю на кукіль, де цар і міністри. Воно й покрило їх.

— Отак, каже, треба з царем та його прибічниками зробити. Тільки треба нам організуватися. А як не буде царів і міністрів, то й жити краще всім буде. Отакий був Шевченко.

Від колгоспника А. К. Пальчи-
ковського, 65 років. Колгосп ім.
„8-го березня”, с. Власівка, Ічнян-
ського р-ну, Чернігівської обл. За-
писав Д. Кушнарєнко, 16. VI
1939 р.

* * *

Зайшов Тарас Григорович до кріпаків, які вибирали кукіль з пшениці.

Розговорилися, і він показав кріпакам таку штуку: насипав одну кучу пшениці велику, а кругом неї — багато маленьких кучок насипав.

— Оце, — показує Тарас Григорович на велику купу, — пан, а оце, — показує на маленькі, — ви, кріпаки.

А опісля зібрав маленькі кучки і згорнув до однієї кучі, а тоді взяв і засипав тою пшеницею велику кучу.

— Ану, скажіть тепер, — звертається Шевченко до кріпаків, — що сталося з тією купою, яка виділялася посередині? Отак треба і з паном зробити.

Від П. В. Згоди, 35 років.
Яготин, Полтавської обл. Записала
С. Мейзлер, 17. X 1938 р.

* * *

Шевченко горою стояв за селян перед панами. Як узяли його на суд та поставили перед сенаторами, він насипав на столі насіння, а оддалік поклав одно зерно, ніби царя; потім узяв, перемішав усе і каже: „Шукайте царя”. Це він хотів довести, що цар така ж людина, як і всі інші.

Деталь пам'ятника Т. Г. Шевченкові в с. Шевченкове,
Вільшанського р-ну, Київської обл., збудованого в 1926—1927 рр.

Фото Я. Паволоцького, 25. VIII 1938 р.

Державна
бібліотека
України

* * *

А то було десь у гостині. Шевченко казав, що було б з вищими верствами, коли б народ не спав тільки. Він насипав у шапку насіння, а зверху поклав горіхів, приказуючи: „Оце пани, оце генерали, оце міністри, оце сенатори, оце цар”. Потім струснув добре шапку, горіхи пішли під низ. — „Ото, — каже, — й з панами буде!”

Д. П. („Зоря”. Річник шіснацятний, Львів, 1895, с. 59).

ПУГАЛО

Шевченко, коли приїздив у Качанівку, то бував у селах Власівці і Петрушівці. У Власівці так розказували про нього діди:

— Він дуже любив дітей. От він збере дітей з усього села, обсядуть вони його кругом і він їм усе розказує казки. А тоді ото зробить чучало, похоже на пана, і скаже дітям ціляти в нього. Хто краще вцілить в обличчя, в голову, той буде герой, хороший, значить, цілець.

Діти били те чучало доти, доки воно не звалиться на землю.

— Отак, — каже Шевченко, — треба розправлятися й з панами. Молодці ребята!

Похвалить їх і піде.

Від службовця тов. Кухарьова, 28 років. Ічня, Ічнянського р-ну, Чернігівської обл. Записав Д. Кушнаренко, 9. VI 1939 р.

„ЗАГИНУТЬ ПАНИ, ЗАХЛИНУТЬСЯ КРОВ'Ю”

Часто Тарас Григорович говорив з сєднівськими селянами, а ті слухали його, жодного слова старалися не пропустити. Одного разу сидів Тарас Григорович під дубом і писав вірші. А тут ідуть селяни. Зупинив їх Григорович, привітався. Бачить, а селяни чорніше чорної землі, зажурені. Він їх і питає:

— Чого, рідні, зажурилися, посмутилися?

— Як тут не журитися, не смутитися, коли на панщину гонять, б'ють гірше собак.

І відповів їм тоді безсмертний Тарас:

— Не журіться, брати мої, настане життя, — не життя, а квіти. Чули про Кармелюка, про Степана Разіна, як вони громили панів? Ось так і ви, збирайтесь, винищуйте панську наволоч. Тільки міцно бийте! Тоді

загинуть пани, захлинуться кров'ю. А народ наш — нездоланна сила. Народ вічний. Настане час, настане кара панам, царям на землі.

Від колгоспника Я. М. Феськовця. С. Тупичів, Чернігівської обл. Записав В. Романенко. (Чернігів, „Молодий комунар“ від 22. II 1939 р.)

ШЕВЧЕНКО АГІТАТОР

Казав мені сусіда дід Делікатний Петро, — він уже давно вмер, — що він був ще хлопчиком і ходив по базарі в Межирічі.

Каже, підійшов до одного великого гурту людей, а перед ним стояв на возі з сіном Тарас Шевченко (як уже йому після розказали) і щось говорив до натовпу. Що вже він говорив — не скажу, бо й дід не розказував мені. А тільки казав, що натовп збільшувався та й збільшувався, аж поки мало не ввесь базар зійшовся.

Тоді Тарас зник у гущі людей, бо його ловили.

Від колгоспника З. М. Гуцаленка, 36 років. С. Межиріч, Канівського р-ну, Київської обл. Записав П. Гонтаренко, 14. VIII 1938 р.

* * *

Казали старі люди, що коли ще був живий Шевченко, то і в наших Ромнах бував. Це через те йому тут і пам'ятник збудували.

Він тут, казали, по всьому городу ходив. Будто ходив і на базар, там виступав і балакав з людьми, а що балакав — я цього вже не докажу; казали, що він звертався до кріпаків, що були на базарі, і кликав їх, щоб вони на панщину не ходили.

А в нас тут недалеко в селі Мозовім жив пан Кисіль, — вредний був, добре тяг жили з своїх кріпаків, та не кращий був і після нього пан Мазуряка. Так ото Тарас Шевченко і говорив кріпакам, щоб не корились своїм панам, а потребували від їх волі.

Від П. Г. Голика, 56 років, візника інкубаторної станції. Ромни, Чернігівської обл. (тепер Сумської). Записав Д. Кушнаренко, 17. X 1938 р.

* * *

Раз іде Тарас, а кирилівські жінці жнуть на панському полі. То він став і каже:

— Прийде така пора, що ви будете жать на власній ниві, бо є такі люди, що об цім клопочуться.

А люди слухають та й кажуть:

— Дай, боже, нам долю, бо вже сил немає терпіти.

А ходив він у простій сорочці, у брилі і дуже любив простих людей.

Від Д. А. Бубира, 78 років.
С. Будища, Вільшанського р-ну, Ки-
ївської обл. Записала М. Ісіро-
вич, грудень 1938 р.

* * *

Під час імперіалістичної війни 1914—1918 рр. солдати царської армії часто згадували Шевченка, говорили, що Шевченко стояв за народ, хотів визволити людей з неволі. Деякі розказували, що Тарас Шевченко звертався до селян і говорив так: „Ідіть, люди, до панів, беріть у них землю, орить і сійте”.

Від колгоспника О. І. Соляра,
53 років. С. Михнівці, Лубенського
р-ну, Полтавської обл. Записав П. Т.
Бондар, 6. III 1939 р.

* * *

Шевченко боровся проти панів. Було прийде у шинок, а там кожний день збираються кріпаки і вільні селяни та й гуторять про хури¹⁾, — то він і прислухається до цього.

Кріпаки кажуть: „Ми б поїхали у хури по четверті²⁾, так пан не пусте”.

А Тарас тоді й говоре до кріпаків:

— А ви не ходіть на панщину та їдьте по четверті.

Від колгоспників Н. П. Салоу-
ха, 85 років, і Ф. І. Кармана, 72
років. С. В'юнища, Переяславського
р-ну, Київської обл. Записали П.
Гонтаренко і Д. Кушнарєн-
ко, 1. VIII 1938 р.

¹⁾ Хури — валки возів, які перевозили вантажі (переважно зерно) на великі від-
далення.

²⁾ Четверті — мішки по 7,5 пудів ваги.

ТАРАСОВА НАУКА

Розказував мені мій покійний батько, що коли пан Енгельгардт промотався, то купив його маєток якийсь полячок Фліорковський. Та й цей програв маєток у карти. Як стало йому сутужно, то задумав він свої діла поправити.

Прийшов на схід та й каже:

— Купіть у мене землю, дешево продам!

А селяни в отвіт:

— Та чого ж її купувати, коли вона й так наша!

Добре знав пан, що це Тарасова наука. Як почув це пан від людей, аж кров'ю налився.

— Це той бунтар Тарас людей мутить.

Казився він, казився, та так землю і не прийшлося продати.

Від колгоспника І. Я. Могильного. С. Шевченкове, Вільшанського р-ну, Київської обл. Записали М. Ісірович і І. Волошин, грудень 1938 р.

* * *

У панщину людей з Пекарів гонили на роботу аж у село Гамарню. Загадували з собою брати вила, граблі, сапу, серп — все треба було нести.

А як заїде осаул на панщину гонити, а жінка ще топить, то він візьме відро води і заллє огонь в печі. Візьме жінка дитину на руки, рядом перев'яже через плече, забере все приладдя і йде на панщину. То Тарас Шевченко й каже матері:

— Які у вас дурні осаули, що вони так з людей знущаються. Ви, каже, своєму осаулові співайте отаку пісеньку:

Гонить мене на панщину осаула,

А я іще й не заснула,

Не заснула, не спочила,

Ще й дитину не кормила...

(Вона й далі є, та я не знаю).

— А як запитають, каже, хто це вас навчив, то ви скажіть: „Нас навчив Тарас Шевченко“.

І мати було співає.

Від колгоспника М. Г. Бабича, 69 років. С. Пекарі, Канівського р-ну, Київської обл. Записав Д. Кушнарєнко, 17. VIII 1938 р.

ШЕВЧЕНКО ПРАВДУ КАЗАВ

Одного разу Тарас Григорович Шевченко зустрівся із великим паном. Пан сказав йому:

— Я прочитав твої політичні вірші, де ти картаєш нас — поміщиків, але можу застерегти тебе, що це даремний твій труд. Не треба тобі за хлопа заступатись, бо він вічно буде робить на пана.

— Ні, не буде, — перебив його Тарас Григорович.

А пан йому відповідає:

— Буде! Ми ось видумаємо таку скриньку, яка знатиме все, що хлоп буде думать. Вона стоятиме причеплена навечно на голові, і якщо хлоп щось замишлятиме погане на пана, то придоблена до скриньки палка битиме хлопа по спині.

Тарас Григорович засміявся і сказав панові:

— Ви ще тільки думаєте таку скриньку з палкою зробити, а у хлопів — моїх братів давно вже насталений обух для ваших голів і спин.

Від колгоспника П. Є. Трусенка, 19 років. С. Ємчихи, Миронівського р-ну, Київської обл. Записав К. Т. Петрусенко, 11. X 1938 р.

* * *

У нашому селі колись жили пани Саєвичі. У них були кріпаки. Пани дуже знущалися з кріпаків. А Тарас Григорович Шевченко заходив до цих панів. Бачив усі муки і страждання, переживав це і дуже стояв за кріпаків.

От він, щоб виказати панам свою лють за кріпаків і чимнебудь задіти панів, узяв, одівся у все мужиче, як ходили кріпаки: надів прості чоботи, рвану свиту на опашку, таку, що й плечі пролазять, солом'яний бриль і пішов у комнати до панів.

Поздоровкався з панами і крутиться перед ними, щоб свитудранку було видно. Угледіли його пани та й кажуть:

— Тарас Григорович, що це ви оділи за жупан?

А він обернувся до них та й каже:

— Ой, пани, ви пани, скидайте свої жупани та надівайте свити, бо будуть спину у вас бити!

Від колгоспниці М. Р. Огієнко, 38 років. С. Козинці, Переяславського р-ну, Київської обл. Записав Д. Кушнарєнко, 1. VIII 1938 р.

Рушник, вишитий в 1929 році колгоспницею Г. С. Штанько. Колгосп „Червоний партизан”, с. Шевченкове, Вільшанського р-ну, Київської обл.

Фото Я. Паволоцького, 25. VIII 1938 р.

ШЕВЧЕНКО ПИСАВ ПРОТИ ПАНІВ

Шевченко, коли служив у одного пана (був у нього за раба), він складав скрито вірші, і ці вірші були проти поміщиків.

Коли це підгледів поміщик, то Шевченка забрали і заслали на висилку, посадили в камеру.

Шевченко своїх творів не зупинявся й тут писати. Йому нічим було писати, то він ухитрився зробити такі палички, якими б можна писати, а замість паперу — знімав з себе білизну і записував на ній вірші. Потім знову одягав її. І таким чином він написав багато для народу творів.

Від колгоспника А. Л. Гуз'я, 47 років. С. Мар'янське, Велико-Багачанського р-ну, Київської обл. Записав М. Гайдай, жовтень 1938 р.

ШЕВЧЕНКО ОПИСАВ ЖІНКУ

Я собі отак не раз думаю: за що пани так не любили Шевченка, заперли його в тюрму, наділи на нього кандали?

І скажу я вам, що вони його так мучили за те, що він описав жінку.

Йде ця жінка і несе велику тяжість. Несе на поле чоловікові обід і собі обід, собі хліб і воду і чоловікові хліб і воду, несе колиску і дитину, несе граблі і тринogi, щоб було на що колиску чіплять.

Йде бідна, аж до землі хилиться.

Шевченко як описав цю жінку, то аж моторошно стало. Ото його й заперли, щоб більше не писав, бо пани його боялися.

Від А. П. Сокирко, 71 року. С. Шевченкове, Вільшанського р-ну, Київської обл. Записала М. Ісірович, грудень 1938 р.

СИЛА ТАРАСА

Колись розказували старі люди, як за Шевченком гнались пани. За ним женуться, а він тікає; то вже зловлять його, посадять в тюрму, дивляться — у камері його нема, а він уже десь зник, то це, значить, тільки тінь його тут є.

І було так, що посадили його в тюрму, а він зробився наче мертвим, але дивляться, — а він уже знов на волі, і знов десь у селі проти панів людям розказує.

Отaku велику силу мав Тарас.

Від колгоспника Д. Д. Мальованого, 60 років. С. Моринці, Вільшанського р-ну, Київської обл. Записали М. Ісірович і І. Волошин, грудень 1938 р.

ЯК ПАН ПОПЕЛ СОКОЛА НЕ ПІЙМАВ

Тарас був лицар. Він ходив до простих людей, говорив з ними, навчав їх жити і мав він таку силу, що бідні його бачили, а багаті не могли піймати. До бідних людей він приходив у сірій свитині, до багатих — як якийсь великий пан.

Один раз він отак приїхав до Попела, а це поміщик пединівський був, мав велике багатство. Так от приїжджає до Попела Шевченко як купець, ніби пшеницю купувати. А пан Попел був дуже лютий, людям жити не давав і все нахвалявся, що як спіймає Шевченка, то посадить його в смолянчу бочку та пустить його вогнем і димом.

А Тарас все це чув. Ну, заходить він до Попела і давай торгувати пшеницю. Торгувались вони там, торгувались, а тут і ніч. Залишився Тарас ночувати.

Переночував. А на ранок підклав записочку під скатертину. А в тій записочці було записано:

Ти Попел, ти сова,
Ти мав у руках сокола.
У тебе був Тарас.

Як прочитав пан та як наробив крику. „Держіть його!“ — кричить на слугів. Три станції гнався пан Попел за Тарасом, та так і не здогнав!

Від колгоспника І. Я. Могильного. С. Шевченкове, Вільшанського р-ну, Київської обл. Записали М. Ісірович і І. Волошин, грудень 1938 р.

ВОГОНЬ

Один в'юницьанський дід возив Шевченка в місто Переяслав. Повертаючись назад, по дорозі вони наздогнали кілька кріпаків, що йшли з міста. Шевченко й каже їм:

— Люди добрі, сідайте, ми вас підвеземо.

Посідали вони і їдуть. В'їхали в ліс, а тут за селом колись великий був дубняк. В лісі напали на них вовки. Люди полякались, а це було зимою, було дуже холодно.

— Креши, діду, огонь! — сказав Шевченко.

Дід став огонь добувати, а вовки так очами і світять, скрегочуть зубами та все наближаються до них. Полякалися люди. Шевченко тоді до них і каже:

— Не бійтеся, ось я тільки огонь роздую, то ми враз вовків проженем.

Узяв віхоть соломи та й роздуває, а як загорілось, то став вогнем кидать на вовків. До тих пір кидав на них вогонь, поки вони залишили й свою здобич, розбіглися.

Так Шевченко оборонив селян-кріпаків і повів їх лісом. Приїхали додому, то селяни-кріпаки дуже дякували Шевченку.

Від П. П. Граншовського.
С. В'юнища, Переяславського р-ну,
Київської обл. Записав Д. Кушнар-
ренко, літо 1938 р. („Комуніст”
від 15. X 1938 р.).

ШЕВЧЕНКО І ВІВЧАР

У нас був у селі вівчар. Він пас людські вівці років з тридцять. Один був, як палець, не женився і родичів у нього не було. Не пам'ятаю тільки, як його прозивали. Давно діло було. От, кажуть люди, Шевченко подружився з цим вівчарем. Жили вони удвох, як брат з братом. Коли пригонить вівчар вівці, ото сходяться удвох і балакають.

Велике йому вніманіє вділяв Шевченко.

А цього вівчаря наймали пани, більшу йому давали плату, ніж у людей.

Прийшов пастух до Шевченка та й каже:

— Шо його робити, чи найматься, чи відказатися?

Шевченко йому і одвічає:

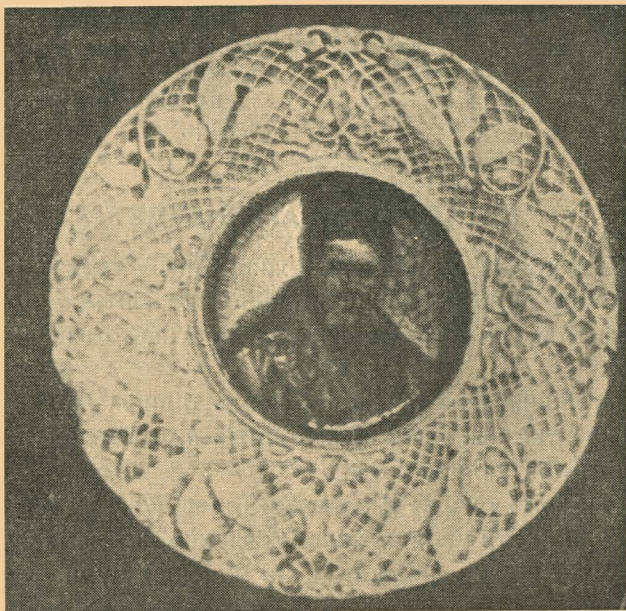
— Хай самі пани скидають жупани та заочують холоші, то й без грошей будуть пастухи хороші.

Від колгоспника вівчаря М. П.
Данька, 54 років. С. В'юнища, Пе-
реяславського р-ну, Київської обл.
Записав Д. Кушнарєнко, 4. VIII
1938 р.

ДУПЛАСТИЙ ЯСЕН

Один раз, коли Тарас Григорович Шевченко був у селі Межирічі, то він відвідував управляючого межиріцьким іменієм Чернаховського. А у Чернаховського був сад, в саду над берегом річки Росі стояв дупластий ясен. А Шевченко був революціонер, за ним слідили.

В нашому селі да жив Пустернак. Він був засланий в нашу губернію за революційну роботу і женився тут у нас в Межирічі на одній — по фамилії Лобасова.

Фарфорова межигірська тарілка з портретом Т. Г. Шевченка. Робота 40-х років XIX ст. Автор невідомий.

Фото М. Гернштейна, 1939 р.

І от Шевченко з Пустернаком подружив, а не міг з ним зустрічатися. То вони стали листуватися. А поштою їм був дупластий ясен у саду Чернаховського.

Коли Шевченкові треба було піти забрати пошту, то він приходив до того ясена, сідав під ним і малював природу, щоб одвести очі людям, і незаметно забирав і залишав листи в тому ясені.

Ось коли його стали прислідувать, то він перестав ходити до ясена, а став ходити у луг. Сяде на копицю: читає або малює до місяця. Там він часто зустрічався з Пустернаком.

Від колгоспника У. К. Дудченка, 63 років. С. Межиріч, Кавнівського р-ну, Київської обл. Записав Д. Кушнарєнко, 15. VIII 1938 р.

ШЕВЧЕНКО ПОВАЖАВ ДУДЯ

У наших Межирічах у містечку ¹⁾ жив колись єврей Дудь, Давид, значить. Прізвище було його Ліщинський. Жив він там, де оце тепер пошта. Розказують, що він хороший був, про нього всігдa були слухи хороші.

І цей Дудь Ліщинський помагав завжди бідним людям. Дудя син Шій (Овсій, значить) теж такий був добрий, як і батько, та і вся сім'я з шістнадцяти дітей хороша була.

От до цих людей і уцащав Шевченко. Тарас дуже хвалив Дудя і всіх їх, що євреї були проти царя здавна. Шевченко любив їх. Дудь Ліщинський любив Шевченка за правду, сини й дочки Дудя дуже уважали Тараса Шевченка.

Від колгоспника О. Т. Пустовойта, 67 років. С. Межиріч, Кавнівського р-ну, Київської обл. Записав П. Гонтарєнко, 15. VIII 1938 р.

БІДНІ ЛЮДИ ВИРУЧАЛИ

Шевченка часто прості люди виручали з біди, тоді, коли, скажімо, за ним пани гнались.

Раз, розказують, женуться за Шевченком пани, а назустріч їдуть бідні євреї і кажуть йому:

¹⁾ Частина села.

— Сідай на віз, ніхто тебе не зачепить.

Сяде Шевченко на віз, переодінеється і їде. Біжать панські посіпаки і питають:

— Ви не бачили такого-то?

— Бачили. Тількищо пішов. Доганяйте.

То вони і проїжджають, а Шевченко встає і дякує людям, що допомогли йому сховатися від панів, та іде далі.

Від Д. А. Бубира, 78 років.
С. Будища, Вільшанського р-ну, Київської обл. Записала М. Ісірович, грудень 1938 р.

НА ПОЖАРІ

Було це дуже давно. Їхав Шевченко через наше село. Їхав він од Густинського монастиря. А чого зветься Густиня — там був густий ліс. А тут саме в нашому селі та трапився пожар, горіла хата одного бідного єврея. Люди збіглися, деякі стоять, не тушать. Під'їхав Шевченко, став і каже людям:

— Раз чоловік горить, горить його все майно, то... треба йому допомагати, треба тушити пожар, виручати чоловіка з біди.

А тоді взяв відро і став заливати вогонь, а за ним уже пішли і всі люди.

Від колгоспника К. І. Фесенка, 76 років. Колгосп „Нове життя“, с. Боршни, Прилуцького р-ну, Чернігівської обл. Записав Д. Кушнарченко, 1. VI 1939 р.

„ПОВСТАНУТЬ НАРОДИ, КАЙДАНИ ПОРВУТЬ“

Одного разу, будши у Києві, Шевченко сидів на Владимирській гірці, відпочивав...

Аж тут знадобився піп. Тарас дуже не любив навіть попівського духу, а цей піп взяв та й сів поблизу поета. Сидів, сидів, а потім і говорить до Шевченка:

— Чого мужик сів, тут же пани відпочивають.

Не докажу вже, що відповів йому Тарас Григорович, тільки піп схватився, борідка тремтить.

— Мужикам треба коритися і попові, і панові.

— Бачите, попе-остолопе, Дніпрові води. Як весною греблі вони рвуть! Отак повстануть незабаром народи, кайдани порвуть. От тоді ні попа, ні пана не буде. Встав Тарас Григорович та й пішов.

Від службовця Тупичівської МТС
О. А. Романенка. Записав В.
Романенко. (Чернігів, „Молодий
комунар” від 22. II 1939 р.).

* * *

Довго цар та його двірня не пускали Тараса на рідну сторону. Вирвався він якось із солдатів і приїхав на Україну.

Завітав тоді у рідне село Кирилівку. Окружили його рідні та знайомі. Все село, од малого до старого, зійшлося до Тараса. Розказував їм про все, що ні є на білому світі.

Аж ось приплентався і піп. Слухав він, слухав, дивився він, дивився, а потім до Шевченка мовить:

— Носив ти мені малим воду, то не мине ця честь і твоїх дітей. Носитимуть вони воду моїм дітям.

Тоді Шевченко так одказав:

— Ні, панотче, скоріше мої діти винесуть твоїх дітей на кладовище. Не знайшлося у попа клепки, щоб дати відповідь Тарасові, то і почвалив геть.

Від колгоспника І. Скорика,
45 років. Хутір Скорики, Харківської
обл. Записав В. Катриченко,
1934 р. („Український фольклор”,
кн. I, 1939, с. 62).

* * *

З попами Шевченко совершенно не міг ладити. Та казав у стішках:

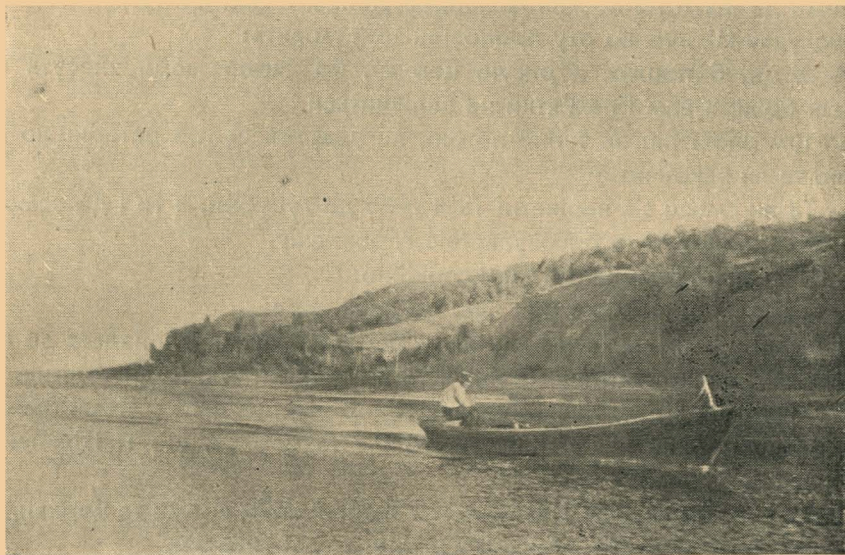
Рано, пізно, а будем

Кропилом хату замітять,

А хрестом будем тісто мішать.

Попи і пани у нього була одна нація. Він тільки знався з мужиками, бо то були його рідні люди.

Від Д. А. Бубира. С. Будища,
Вільшанського р-ну, Київської обл.
Записала М. Ісирович, грудень
1938 р.

Вид з околиць могили Т. Г. Шевченка.

Фото Я. Паволоцького, 25. VIII 1938 р.

ЯК ШЕВЧЕНКО ЦЕРКВУ РИСУВАВ

Діялось це ще тоді, коли завітав був до нас на Україну Шевченко. Був, знать, приказ йому такий даний, щоб ото зрисувати церкву нашу.

Отож розіслав він свою свитину поблизу церкви та й рисує собі. Скоро чи довго по тому, підходить до нього таки ж наш панотець з ма-тушкою та й мовить Тарасові:

— А що це ти робиш, страннику божий? Чи знаєш, храм божий єсть це і да ніхто не посміє гріхоприступничати над обителлю божою.

Вислухав Шевченко оту проповідь та й мовить:

— А це, батюшко, я рисую церкву, бо скоро люди знесуть всі обителі божі, а вам і пам'ятки не залишаться.

По цім слові піп як тупне ногою, як ударить своєю патерицею об землю та як закричить:

— Та як смієш сіє нарікати! Та я тебе до губернії, а то і до самого царя-батюшки за таке богохульствіє спроваджу.

А Шевченко йому на це таки спокійно:

— Бог вам на поміч в цих благородних трудах.

Піп далі не міг слухати і аж бігом потряс рясами з попадею до вольності, а Шевченко свитину на плечі та й гайда в путь. Куди тоді він пішов — ніхто не відає, тільки пізніше говорили, що десь у Києві бачили нарисовану церкву нашу. Кажуть, то і є та церква, що її Шевченко рисував.

Правду ж ото сказав Шевченко — знесли люди храми та церкви, не моляться богу. Ото був великий чоловік — усе знав він.

Від колгоспника С. Горобця.
С. Млинки, Полтавської обл. Записав В. Катриченко. („Український фольклор”, кн. I, 1939, с. 57).

ПАНИ ЗНУЩАЛИСЯ НАД ШЕВЧЕНКОМ

Розказувала нам Біланенчиха, як ставились пани до Шевченка.

Шевченко малював портрети з панів, а пани йому за це не заплатили. Пани хотіли, щоб він жив у панів при дворі та малював їхні фізіономії безплатно. Шевченко цього не хотів, він хотів і любив бути вольним художником. Полаявся з панами за це, то пани йому не заплатили грошей, а заплатили зсилкою.

А кріпаки дуже любили Шевченка і дуже, розказувала баба, жаліли, що йому не заплатив пан грошей. Лук'янович був якийсь полковник чи генерал; полаявшись з Шевченком, приказав своїм кріпакам,

щоб вони його одвезли у Миргород: „Там, — каже, — поліція з ним розправиться!”.

Вредні пани були, та Шевченко їх не боявся.

Від І. Т. Б у т а, 45 років. С. Ма-
р'янське, Велико-Багачанського р-ну,
Полтавської обл. Записав Д. Куш-
наренко, 15. X 1938 р.

ПОРТРЕТ

Ще коли Тарас Григорович жив в Києві, то там він малював картини. Він був відомий художник. От до його зайшов один знаменитий гос-подін, великий пан, і просить, щоб він його змалював. Балакаючи з ним, Тарас Григорович моментально накреслив олівцем портрет того пана. От пан став питать Тараса Григоровича:

— Скільки буде коштувать, коли змалювати мій портрет?

Тарас Григорович запросив з його 150 карбованців.

А пан йому каже:

— Що це ви так дорого хочете!

— Дорого? — каже Тарас Григорович, — тоді це буде стоять усього 300 карбованців.

Пан розсердивсь і пішов від нього.

А Тарас Григорович узяв портрет, що накидав олівцем з того пана, приставив до його ослині вуха, поніс у магазин і сказав продавцю: „Постав цей портрет на вітрині і хто захоче купить, то хай заплатить 500 карбованців”.

От іде раз пан улицею, дивиться — на вітрині стоїть його портрет точ-у-точ, тільки з ослиними вухами.

Він — до продавця, а там один стоїть і питає:

— Скільки стоїть осел, що на вітрині?

Продавець каже:

— 500 карбованців.

Пан підійшов і каже:

— Цей портрет я заберу!

Вийняв 500 карбованців і заплатив. А покупець стоїть і каже:

— Хороший осел, та не мені попався.

Від колгоспника П. І. Шевчен-
ка, 61 року (правнук Т. Г. Шевчен-
ка по братові Йосипу). С. Шевчен-
кове, Вільшанського р-ну, Київської
обл. Записав Д. Кушнаренко,
27. VIII 1938 р.

Так ото ж приїжджаємо ми раз у Прилуки до Галагана, аж і Шевченко там. Хто мені показав та розказав тоді про його, не знаю; пам'ятаю тільки, що ото побачив я його уперше. Там розказували, що він був із мужиків, і що пан віддав його у Пітер у малярі. Розказують, що як учився він малювати, то така з ним була приключка: послав його хазяїн до якогось гінорала красить двері, а Шевченко малював уже тоді добре — вивчився. От красить він двері, а гінорал той і питає його:

— А патрети вмєш малювати?

— Умію.

— А намалюй же з мене патрет.

— Добре, — каже Шевченко.

От і давай він малювати того гінорала. Змалював. Подивився гінорал та й каже:

— Погано, хлопче!

А Шевченко тоді:

— Не погано, — каже, — а таке у вас лице, — бачте ж, скільки ото у вас бородавок...

А гінорал тоді як ревне:

— Як ти смієш так говорити мені!? А різок не хочеш!?

Бачить Шевченко, що біда, як схопить того патрета та додому. І такий то вже його гнів узяв, що й сказати не можна! Де ж пак! — Працював, пильнував і отака плата! Сів ото він, дивився, дивився на той патрет та й ну з досади та з серця примальовувати йому у рот ковбасу. Сюди туди, туди сюди — готова ковбаса! Узяв тоді він того патрета та й поніс до ковбасника на продаж. Заплатив йому ковбасник з дорогою душею та й повісив того патрета у своїй ковбасні над дверима, щоб видно було, де смашні ковбаси продаються.

Через якийсь там час проїздить по тій вулиці гінорал. Зирк — аж його патрет з ковбасою висить. Гінорал так і спалахнув та скорій до того ковбасника:

— Продай мені, — каже, — свою вивіску.

— Купить.

— А скільки хочеш?

А ковбасник собі на умі: побачив, чим діло пахне.

— Сто карбованців, — каже.

— Як сто, так і сто!

Гіноралові і за вухом не свербить: — „На”, каже, та сто карбованців і віддав.

Забравши той патрет, гінорал тоді до маляра та й питає:

Сім'я правнука Т. Г. Шевченка — П. І. Шевченка, від якого науковий співробітник Інституту українського фольклору АН УРСР Д. Кушнарєнко записує перекази про діда Тараса.

Фото Я. Паволоцького, 25. VIII 1938 р.

— А скажи мені, як прозивається той пан, що учиться у тебе його крєпак Шевченко?

— Отак і отак, — розказує йому маляр.

— Добре, — каже гінорал та й поїхав.

Розказали про це Шевченку, бо його саме не було тоді. Шевченко догадався, чим це діло пахне, та скорій...

Гінорал аж зубом шкруг, та ба! — Шевченка тепер не піймаєш!

З того часу Шевченко став уже не крєпаком, а вільним чоловіком і зівстався жити та учиться уже не в того маляра, де жив раніше, а у того, що царю та цариці патрети малює. Маляр цей був дуже багатий, і Шевченко зароскошував у його по-панськи, окрім того, пройшов усі науки і так, кажуть, вивчився малювати, що й хазяїна свого пройшов. Наука Шевченкові пішла недурно, він написав велику книгу та ще може і не одну, оце і „Катерина” з тих книг.

Від колишнього крєпака-кучера у М. А. Марковича в селі Носівці, кол. Чернігівської губ. Записав М. Школиченко („Зоря”, 1892, № 5, сс. 94—98).

* * *

Самого Шевченка бачив я аж два рази. Другий раз досить уже надивився на його тоді, як возив його з Яготина у В'юнище. Він був тілистий і не так то високий; коло носа було у його дві чи три бородавки — одна біля другої. Приїздимо ото ми у теє В'юнище. Шевченко встав з коляски, узяв кошик з яблуками та ще щось: книга не книга, — щось складане, а я узяв два вузлики і поніс за ним у кімнату. От він мене й питає: „П'єш горілку?” — „П'ю”, — кажу. Він відчинив тоді маленьку шаховку, достав звідтіль пляшку, налив, сам випив і мені підніс дві чарки. — „Закусуй, — каже, — яблуками, бо другої закуски у мене нема!” От я й закушую. Увіходить до нас дівчина та й каже до Шевченка: — „До вас приїхав якийсь пан”. — „Клич його сюди”, — каже Шевченко. Я вклонився і хотів вийти. — „Погуляй!” — каже Шевченко. Так я й стою собі. Аж ось увіходить і той пан, а він і зовсім не пан, а Кочубеїв дворецький, здається Радивоном звали його. Так ото ж увійшов він, вклонився та й каже Шевченкові: — „Мене прислали до вашої милості Кочубей, щоб ви приїхали намалювати їм патрета”. — „Який Кочубей?” — питає Шевченко. — „Згуровський”¹⁾, — каже Радивон. Шевченко подумав трохи та й говорить:

¹⁾ Село кол. Прилуцького повіту.

— Скажи ти, чоловіче, своєму Кочубею, що я намалюю з його патрета тільки тоді, як у його на носі волосся поросте! Отак і скажи, він знатиме.

Учувши таку річ, Радивон зараз з кімнати.

— Пожди, не тікай! — завернув його Шевченко.

Радивон вернувся. Шевченко підніс йому дві чарки горілки, той випив. Шевченко зняв тоді пришпилену гвездочками до стіни картину та й каже до дворецького:

— На, забери її, щоби знав, що приїздив недурно. Це патрет однієї пані, хорошої такої, як і твій Кочубей!

А мені дав два злоті, і ми з Радивоном пішли до коней.

Від колишнього кріпака-кучера у М. А. Марковича в селі Носівці кол. Чернігівської губ. Записав М. Школиченко („Зоря”, 1892, № 5, сс. 94—98).

В РЕСТОРАНІ

Одного разу Тарас Григорович Шевченко, перебуваючи у Києві, зайшов пообідати у великий ресторан, де обідали тільки пані.

Він замовив обід і скоро дождався його. В ресторан зайшов страшний вусатий генерал. Він сів поруч Шевченка і замовив собі і своїй собаці обід ціною на 100 карбованців. Йому зараз же і подали обід на стіл.

До стола, де сидів Шевченко, прийшов старець і попросив милостину.

Шевченко дав йому грошей. Старець пішов до генерала і попросив:

— Подайте милостину божому каліці, що постраждав на війні...

А генерал як заоре:

— Вон, мерзавец, от меня!

І так він страшно закричав, що, здавалося, і мертвий схопився б з труни і втік би з ляку.

А Шевченко на це подивився і надумав написати на такий случай вірш. Він витяг бумагу, карандаша і почав писати, поглядаючи на генерала, щоб дати правильну опись.

А генералова собака поїла свою порцію і вилізла на вільну табуретку, що стояла поруч Шевченка, і благаючи поглядала то на кістку, що лежала в тарілці, то на Шевченка.

Шевченко підвів голову й побачив, що собака слідкує за ним. Він погладив її по голові і сказав:

— Учися! Як научишся писати, то будеш письменником, а недоучишся — генералом будеш.

Від колгоспника Л. Керичка,
24 років. С. Ємчихи, Миронівського
р-ну, Київської обл. Записав К. Т.
Петрусенко, 11. X 1938 р.

* * *

Мати мені розказувала, а їй розказував Тарас Григорович, як він був у петербурзькій гостиниці. Каже, зайшов у гостиницю, сів за столом і потребував їсти. Дивиться, заходить якийсь великий пан з худою панією і сідає за тим столом, що сидить Тарас Григорович. А Тарас Григорович ходив просто. От пан дивиться: що воно за мужик сидить та ще й за таким столом, де тільки великі пани сідають? Щось поговорив з панією, тоді й питає Тараса Григоровича:

— Чи ви, дядьку, на базарі буваєте?

А Тарас Григорович йому відповідає:

— Буваю.

— А ви не чули по чім свині?

— Чув, — каже Тарас Григорович. — Дивлячись, — каже, — яка свиня. Як хороша, то хороше й платиться. А така, як оце ваша пані, то ні по чом, а такий кабан, як ви пан, то платиться хороше.

Пан тоді його й питає:

— Чи ви не Тарас?

Каже:

— Тарас.

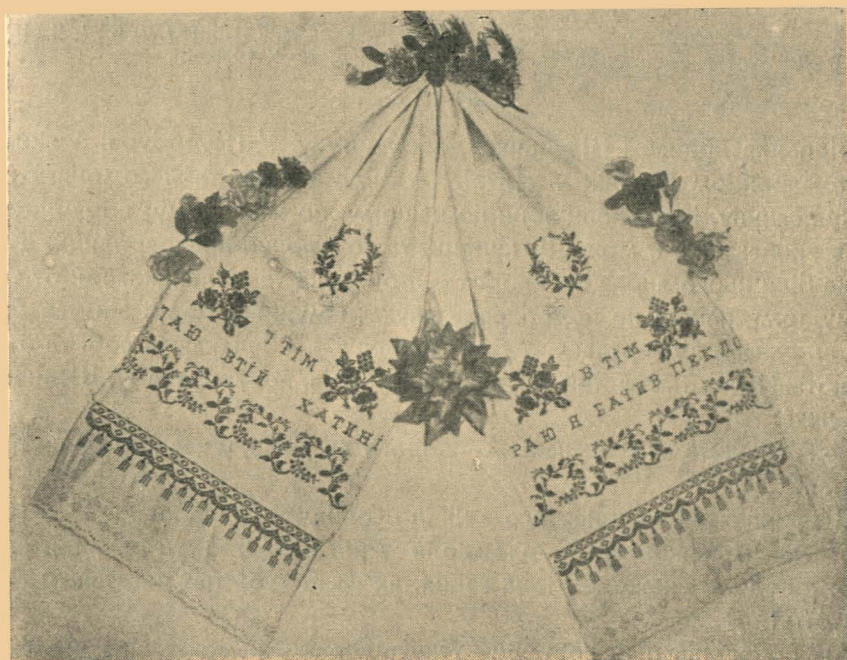
Пан тоді йому:

— Ізвініть пожалуйста, що я вас спитав.

Від І. І. Маломужа, 98 років.
С. Шевченкове, Вільшанського р-ну,
Київської обл. Записав Д. Кушнар-
ренко, 23. VIII 1938 р.

В ТЕАТРИ

Раз Тарас Григорович Шевченко пішов у театр, сів і сидить, чекає початку. А тут заходить якийсь барин з баринею. Барин товстий, товстий, а бариня худа, як тріска, і висока, як стеблина. Барині треба сідати поряд з Шевченком, — так квиток попався. От бариня тоді й каже баринові: „Треба якось прогнати цього мужика, що сидить поряд”. А Шевченко був одягнений попросту.

Рушник, вишитий, в 1938 р. колгоспницею Л. Яровенко. С. Шевченкове, Вільшанського р-ну, Київської обл.

Фото М. Гернштейна, 1939 р.

Барин посидів трохи, а тоді й каже Шевченкові:

— У вас, дядьку, по чім свині у селі?

А Шевченко підслухав, що вони з баринею балакали про нього, і одказує йому:

— Такий кабан, як ти пан, то дорого платять, а така свиня, як ото бариня, то ні по чом, не стоїть і копійки.

Від О. М. Бабича, 32 років.
С. Попівка, Конотопського р-ну, Сумської обл. Записав Д. Кушнаренок, 18. X 1939 р.

* * *

Відпалив колись і Шевченко добру штуку. У Петербурзі з якимсь Костомаренком був він у театрі. От сидять вони та й гомонять про всяку всячину, і балакали вони по-нашому, по-мужичому; поруч з ним сидів якийсь пан, а може й купець, та товстючий-претовстючий, а жіночка біля нього якраз навиворот — тоненька та маленька. Так от товстому тому панові не подобалось слухати мужичу мову: він усе бурчав, ворчав та відвертався, а тим і байдуже — балакають собі та й балакають. Нарешті, товстий той пан не витерпів, повернувся до Шевченка та й пита:

— А скажите мне, — каже, — дорого ли у вас, у хахлов, свини продаються?

Шевченко зиркнув на його з ніг до голови та й відповів:

— Як до свиней, добродію: коли такий кабан, як ти пан, так і дорого, а коли, — каже, — така свиня, як коло тебе паненя, так нічорта не стоїть!

Аж позеленів пан, ковтаючи таку відповідь і, може, аж он як хотів би сказати щонебудь навпаки, та куди вже йому тягались з Шевченком?! Так він собі і замовк.

Заспокоївшись трохи, повернувся той пан до свого знайомого та й питає, показуючи на Шевченка:

— Хто се такий?

А той і каже йому:

— Ото Шевченко, а ото Костомаренко.

Як почув пан, що то був Шевченко, зараз за своє паненя та з театру! Воно, мабуть, і Костомаренко не абиякий був пан.

Від колишнього кріпака-кучера
у М. А. Марковича в селі Носівці,
кол. Чернігівської губ. Записав
М. Школиченко („Зоря”, 1892,
№ 5, сс. 94—98).

НА БАЛУ

Це було десь на балу. Я чув од людей. У якогось пана готовився бал. Був там і Шевченко. На столах стояло жарене і варене. Шевченкові з дороги дуже хотілося їсти. Він пішов у ту кімнату, де повинен бути бал, сів і їсть. А тут заходить пан-хазяїн. Підійшов до Шевченка і каже:

— Чим різниться чоловік від свині? Яка різниця між чоловіком і свинею?

Шевченко, не задумуючись, йому отвітив:

— Чоловік їсть, коли хоче, а свиня, коли дадуть.

Від робітника Качанівського курорту І. Ф. Зубенка, 51 року. С. Іваниця, Ічнянського р-ну, Сумської обл. Записав Д. Кушнарєнко, 8. VI 1939 р.

ШЕВЧЕНКО НАД ДНІПРОМ

Сидів якомсь Шевченко над самісіньким Дніпром та й думав глибоку-глибоку думу якусь.

Аж ось проглююється пан із баринею таки тут понад Дніпром.

Підійшов він ото до Шевченка, подивився через верх окулярів на Шевченка та й каже до нього:

— А що б я думав одинокий? Живи та хліб їж, ніякісіньких тобі клопотів, не те, що у мене. За тим багатством і вгору ніколи глянути. Подивись — у тебе вже голова посивіла та й лиса стала, а все то зря. Ось я скільки маю кріпаків, за всіх думаю, а голова чорна та кучерява. Я не натужусь думати за когось.

Шевченко йому на це як по заказу одрізав:

— Отож правду говорять, що дурні голови ні лисіють, ні сідіють. А що вам, пане, ніколи і вгору глянути, то це правда — свиня теж угору не дивиться.

Спик таки тоді пан рака та такого, що й говорити годі.

А бариня схопила його за руку та й:

— Идем, идем, а то еще и мне дерзость скажет.

Зареготав Шевченко з них та й знову до дум глибоких прийнявся.

Від І. Ковтуна, конюха колгоспу „Перемога“. С. Ковтуни, Харківської обл. Записав В. Катриченко, 1937 р. („Український фольклор“, кн. I, 1939, с. 58).

ЗУСТРІЧ З ПАНОМ

Іде Тарас по якійсь московській вулиці та і зустрів пана з України — земляка, значить.

Ось пан до нього:

— А, земляк! Ну, как живеш?

— Недарма ж то мені жива риба з яблуками приснилась, — каже Тарас.

— А что?

— Та вже неодмінно якусь тварину та зустріну. Так і сталось.

Пан не розторопав що і до чого і хотів добитися ясного, та Шевченко йому:

— Не можу гаятись — спішу, — і з цим пішов без оглядки, а пан стоїть, роззявивши рота.

Від П. Д. Нитенка, робітника метро. Москва. Записав В. Катриченко, 1938 р. („Український фольклор“, кн. I, 1939, с. 61).

II

**ШЕВЧЕНКО – БОРЕЦЬ
ПРОТИ ПОЛЬСЬКОГО ПАНСТВА**

ГУПАЛІВЩИНА

Це коли була гайдамащина, поляки захопили Набережну Україну, а гайдамаки їх як нажали, то вони відступали од Черкас і Канева на Корсунь, з Корсуня на село Лисянку, по дорозі повз село Кирилівку у Будище. Поляки забили в яр між Кирилівкою і Будищем, там розположено озеро; яр той має назву Гупалівщина. А в тім яру був ліс. От коли гайдамаки нагнали поляків, їм було діватися ніде, то вони повилазили на дерева. Гайдамаки стали на них стрілять, збивать звідти, мов груші гнилобокi.

Старший гайдамаків дивиться, що поляки сидять на деревах, і каже гайдамакам:

— Дивіться, які груші гнилобокi вродили, а ну давайте їх струсим!

І почали стрілять та трусить з дерева, то вони гупали, як гнилобокi груші. От через це і досі називається те місце Гупалівщина. Це місце є описано в „Кобзарі” Тараса Григоровича, — він його описав у „Гайдамаках”; про нього багато йому розказував дід.

Коли читаєш „Гайдамаків”, то все так, ніби ти ходиш по тому місці і уявляєш, як одступали поляки, як у Вільшані замучили Титаря, все уявляєш. Хорошо вмів дід Тарасові передавать, що бачив, і правдиво.

Від колгоспника П. І. Шевченка, 61 року (правнук Т. Г. Шевченка по братові Йосипу). С. Шевченкове, Вільшанського р-ну, Київської обл. Записав Д. Кушнарєнко, 27. VIII 1938 р.

ШЕВЧЕНКО НА ПАНІВ-ЛЯХІВ НАГАНЯВ СТРАХИ

Поляки вредні були, били кріпаків, міняли на собак. У нас в селі Шевченковому є Соколови, їх пан Енгельгардт виміняв за собаку — чоловіка й жінку — аж із Смоленська. Смоленському панові понаравилась собака у пана Енгельгардта, то він предложив Енгельгардту дати йому хорошого слесаря, а у його узять собаку. Так Соколов у пана слесарував, а потім після волі став слесарувати на селі, робив усе се-

лянам. Всі його сини і онуки — теж слесарі. Польські пани дуже знущалися з темних, забитих кріпаків. От через те і не любив їх Тарас Шевченко. Польські пани боялися його і духу. Шевченко на панів-ляхів наганяв страхи. Він їм ніколи не мовчав. Лаяв їх на чім світ стоїть, лаяв царицю і царя, який давав право польським панам знущатися над українськими і руськими людьми. Про царицю Катерину тоді й пісню склали:

Ти, цариця Катерина,
Що ти наробила,
Край широкий, степ веселий,
Ти занастила.

Та найшовся Богдан Хмельницький, що дав доброго хмелю ляхам і Україну приєднав до Росії. Богдан молодчина був, він так, як і Шевченко, не любив ляшків-панків, а стояв за народ.

Від І. І. Маломужа, 98 років.
С. Шевченкове, Вільшанського р-ну,
Київської обл. Записав Д. Кушна-
ренко, 23. VIII 1938 р.

ШЕВЧЕНКА ПЕРЕСЛІДУВАЛИ ПАНИ-ПОЛЯКИ

Говорила мені свекруха, що тут по Межирічі колись ховався Тарас Шевченко. Ховався в яру, в Злотниковому врочищі, бо за ним тоді ганялися пани-поляки.

Жила моя свекруха 86 років, а померла год 30 тому. Вона Тараса сама бачила. Фамілія свекрухи була Дудченко Гапка.

Від М. Ф. Дудченко, 62 років.
С. Межиріч, Канівського р-ну,
Київської обл. Записав П. Гон-
таренко, 15. VIII 1938 р.

* * *

Розказувала мені моя баба, що Шевченко жив у неї. А його шукали поляки, то він переодягався. Надіне, кажуть, свитку, поясом підперезється, шапку надіне дідову і ходить так.

А раз іде вулицею, коли назустріч йому ляхи і питаються:

— Де тут живе Шевченко?

— Тут, — каже, — в Пекарях Шевченка немає.

98-літній дід І. І. Маломуж, сучасник Т. Г. Шевченка, який бачив поета-революціонера, коли він приїздив в останній раз у с. Кирилівку.

Фото Я. Паволоцького, 26. VIII 1938 р.

Та його в селянській одежі не впізнавали. А він мило ходив по селу і розказував селянам про волю.

Від колгоспника К. Н. Кузьменка, 45 років. С. Пекарі, Канівського р-ну, Київської обл. Записав Д. Кушнаренко, 16. VIII 1938 р.

ШЕВЧЕНКО ПРОТИ ПАНІВ-ЛЯХІВ

Раз пани-ляхи гуляли, випивали, казились. А Шевченко зайшов у панській одежі, то його ніхто і не пізнав.

Лаяли вони Шевченка, і він лаяв, а тоді незаметно вийшов і оставив записочку на столі:

Оце написав Тарас,
Щоб вас ляхів забрав чорт зараз.

Та й подався. Вибігли — шукали, послали погоню, але його ніхто вже не догнав.

Від Д. А. Бубира, 78 років. С. Будища, Вільшанського р-ну, Київської обл. Записала М. Ісирович, грудень 1938 р.

ЯК ШЕВЧЕНКА БАБА ОПАНАСИХА ЗАХИСТИЛА ВІД ЛЯХІВ

Коли Шевченко приходив у наше село, то завжди заходив до баби Опанасихи, Дяченко Насті.

Раз його тут шукали поляки, хотіли вбить. Про це почула баба Опанасиха, прийшла додому, а до них тількищо прийшов Шевченко. Вона йому і каже:

— Ховайся на горище, Тарасе, бо тебе шукають поляки.

Шевченко заховався.

От приходять до тієї баби ляхи, чоловік десять, і кажуть:

— Нам сказали, що у вас знаходиться Тарас Шевченко.

Баба їм відповідає:

— У нас немає ніякого Шевченка, і ми не знаємо, хто це такий.

— То ми, — кажуть, — будемо шукать.

— Я, — каже, — вам не дам шукать.

Та за кочергу, та як уперіщить одного та другого ляха. Бачать остальні ляхи, що ї їм таке буде, та хода з хати, а вона ї їх полоще:

— Ви, сякі-такі ще будете шукати! — та й улучить котрого.

То вони бігли, не оглядаючись, з двору.

Отака то була баба. Шевченко за це їй поблагодарив. А вона була здорова баба, повна, як надіне запаску, то хоч на виставку. Здоров'я хватало в баби. Прожила 105 год.

Вона є й змальована із кочергою, як вона була ляхів. Ця картина повинна бути десь у музеї.

Від колгоспника В. К. Бойка,
54 років. С. Пекарі, Канівського
р-ну, Київської обл. Записав Д.
Кушнаренко, 16. VIII 1938 р.

* * *

Шевченко заходив до баби Дяченко в село Пекарі, і в неї переховував свої книжки. А ляхи, які слідкували за Шевченком, про це узнали, що він дружить з цією бабою і в неї ховає книжки і бумаги.

Раз баба пішла по воду, а ляхи зайшли в хату і давай у діда розпитувать про Шевченка та про його книжки і бумаги. Дід був неписьменний, витяг з скрині і оддав їм одну книжку.

Баба повернулась з відрами, бачить — пішли від їхнього двору ляхи, що слідять за Шевченком, і книжку понесли. Баба поставила відра та з коромислом за ними, та давай їх коромислом бить. Відняла в них книжку. А їх погнала у потік¹⁾.

Шевченко на оце геройство склав віршик:

Била ляхів, била,
Добре їм дала.
Ще й у потік вкинула,
„Кобзар” відняла...

Далі не знаю.

Від колгоспника М. П. Птиці,
20 років. С. Пекарі, Канівського р-ну,
Київської обл. Записав Д. Кушнаренко,
17. VIII 1938 р.

¹⁾ Потік — невеличкий струмок, річечка.

III

НАРОД ПРО ЖИТТЯ ШЕВЧЕНКА

ДЕ НАРОДИВСЯ Т. Г. ШЕВЧЕНКО

Хату, в якій народився Тарас Григорович Шевченко, я добре знаю. Знаю, як її розкидали в 1903 році. Було говорять мені батько й мати: в цій хаті народився Тарас Григорович Шевченко. В нашій хаті часто було збираються старики і ведуть розмову про Тараса. Батько Тараса Грицько сам з Кирилівки, пожив тут трохи і знов переїхав у Кирилівку.

Коли ще стояла хата, то перед хатою стояв високий, товстий ясен і кущ калини на причілковому вікні, покуті¹⁾). Оселя тоді була уже дряхленька, димар був з хворосту, широкий. Вікна були маленькі, а перед піччю більше. Всього було троє вікон: двоє передніх і одно причілкове.

Город тягнувся до самого яру, а у яру був ставок...

Мій батько казав, а йому вже розказував його батько, що сюди приїжджав ще молодим Шевченко.

Від колгоспниці О. М. Мальованої, 53 років. Колгосп „Друга п'ятирічка“, с. Моринці, Вільшанського р-ну, Київської обл. Записав Д. Кушнаренко, 26. VIII 1938 р.

* * *

Свекруха моя Мартоха Дяченко розказувала мені год сім тому, що оця садиба поряд нас дуже давня і що на цьому місці родився Тарас Григорович Шевченко.

Отам, де ото посередині садиби стоїть шовковиця, кажуть, що вакурат на тому місці стояла хата рідної матері Тараса.

Хати цієї я вже не застала. Моя свекруха прожила 80 років, то вона ще бачила ту хату.

¹⁾ Причілок — передня, вужча за інші, стіна хати. Покуть — місце в кутку під образами.

На цій садибі, униз до яру, ріс кущ калини, і там, кажуть, мати Тарасова найшла собі сина, родила, значить.

Оце й усе, що я знаю про це місце.

Від колгоспниці М. А. Дяченко, 49 років. С. Моринці, Вільшанського р-ну, Київської обл. Записав П. Гонтаренко, 26. VIII 1938 р.

ЯК УЧИВСЯ ТАРАС ШЕВЧЕНКО

Розказував земляк Тараса Шевченка Федір Голуб, що Шевченко ходив до школи і стояв під вікном, бо він сиротою zostався й нікому було його учить.

Тарас, каже Голуб, стояв під вікном школи, а більше розумів від тих, що у школі сиділи.

Від Ф. А. Іщенка, 73 років. С. Межиріч, Канівського р-ну, Київської обл. Записав П. Гонтаренко, 15. VIII 1938 р.

* * *

Покойний зять Данило розказував, що Тарас Шевченко служив у дяка. Тарас хотів у школу ходити, а дяк не пускав. Заставляв Тараса воду носити та хазяйнувати.

— Отака, сину, штука, — я й умру не забуду, як Тарас хотів учитися, а його не пускали. Отаке тоді право було. А тепер хорошо. Дитина ще ложки не вмів держати, а її вже грамоти вчать.

Від колгоспника М. К. Туренка, 73 років. С. Межиріч, Канівського р-ну, Київської обл. Записав П. Гонтаренко, 14. VIII 1938 р.

ТАРАСОВА ПЕЧЕРА

Шевченко, як звісно, вчився у дяка. Але хіба дяк учив? — лупцював, знущався. Одним словом, не солодко йому було та й дома не з медом, бо мачуху мав злючу.

В'їсться йому таке життя, ну і втече він у Шульжину балку, — це далеко за селом, вона і тепер так зветься. Нема його та й нема.

Викопав Тарас у цій балці під терновим кущем собі печеру, засвітив свічку, читає собі та вірші пише. Їсти сам собі варив.

Садиба, де народився Т. Г. Шевченко. С. Моринці, Вільшанського р-ну,
Київської обл.

Фото Я. Паволоцького, 26. VIII 1938 р.

Але пасли дядьки коні вночі: Дивляться — горить терновий кущ, як золото сяє, горить, та не згорає. Дивляться дядьки та й думають: це якась нечиста сила грає, горить терновий кущ вогнем, та не згорає.

А люди тоді темні були, пішли вони — доложили про це чудо попові:

— Так і так, батюшко, порадьте!

А у попа уже й очі загорілись. Беруть хрести, корогви, йдуть до тої балки, висвячувати, значить, її.

А Тарас почув, що сюди люди йдуть, вийшов із печери, пристав до людей та й іде разом з ними.

Підходять вони до печери.

— Ну, хто ж полізе в печеру?

Ніхто не насмілився. А Тарас і каже:

— Як наскидаєте мені шапку грошей, то я зайду в печеру і скажу, що там робиться.

Наскидали йому грошей, поліз він у печеру, а згодом виходить і каже:

— Нічого і нікого там нема, люди добрі. Ідїть додому та не вірте більше попівським брехням.

А за ті гроші Тарас накупив паперу та красок.

Від колгоспника І. П. Бойка, 41 року. С. Шевченкове, Вільшанського р-ну, Київської обл. Записали М. Ісірович і І. Волошин, грудень 1938 р.

ШЕВЧЕНКА НЕ ПІЙМАЛИ

Шевченко, ще будучи малолітнім, тікав від пана, який знущався над ним. За Шевченком ішла погоня. У панській садибі коло річки ріс комиш, в якому він ісховався. Панські собаки вигнали його із комишу. Тоді він зломив очеретину, заліз у воду й дихав через неї. Так панські слуги і не знайшли Шевченка¹⁾.

Від І. П. Стронського, 20 років. С. Мар'янське, Велико-Багачанського р-ну, Полтавської обл. Записав М. Гаїдай, 16. X 1938 р.

¹⁾ Давній слов'янський спосіб ховатися від ворогів, про який говорить ще візантійський імператор Маврікій (+ 602 р.). Див. „Исторические песни малорусского народа“ В. Антоновича та М. Драгоманова, т. I, К., с. 75.

* * *

Це ми, було, як пасем скот, а коло лісництва стояла здорова липа, з великим дуплом. То говорять було, що в тій липі, в тому дуплі ховався Тарас Григорович Шевченко од панів і там писав свої вірші.

От тільки я не помню, чи вона й досі стоїть, чи її вже немає. Я її ще бачила в 1919 році.

Від колгоспниці О. М. Мальованої, 53 років. С. Моринці, Вільшанського р-ну, Київської обл. Записав Д. Кушнарєнко, серпень 1938 р.

ТАРАСИК РЯТУЄ КРІПАКА ВІД КАНЧУКІВ

Пан Енгельгардт, і я знаю, був лихий та каторжний пан. Коли до нього прийшла грамота, щоб дав волю своїм кріпакам, він її сховав від людей.

Був у пана такий палач Лівендовський, нічого другого він не робив, тільки но кріпаків батожив.

А одного чоловіка поминула ця лиха рука.

Одвозив чоловік панську сирівлю¹⁾ до млина. По дорозі заїхав до своєї хати і взяв до млина заразом і свого збіжжя мішок. І було так, що до його воза причепилося двойко панських козачків, — десь забіг панів собака, то вони їхали його розшукувати. Один козачок — потім уже стало ясно — був самий Тарас.

Вертається дядько з млина, заносить своє борошенце до хати, заносить і біди не чує. А тим часом панські посіпаки донесли Енгельгардту, немовбито украв дядько з панського збіжжя мішок хліба.

Палач Лівендовський, як водиться, повів дядька на браму катувати.

Дійшла чутка й до малого Тараса. Заболіло у нього серце. Вдарився він до баби-ключниці, розказав, що бачив на власні очі сам, як дядько брав з дому до млина свій хліб. Ключниця до пана, а дядькові вже й штани спустили.

Прибігає ключниця до пана та й каже:

— Дарма ви чоловіка б'єте!

І розповіла все, що й до чого.

Отак то малий Тарасик врятував чоловіка від панського канчука.

Від М. О. Руденко, 82 років.
С. Будища, Вільшанського р-ну, Київської обл. Записав І. Волошин,
10. XII 1938 р.

¹⁾ Немолотий хліб.

ЯК ТАРАС ДО ПАНІВ У ГОСТІ ХОДИВ

Було так, що Тарас переодягнеться в панську одіж і приходить до Енгельгардта на бал як панич. А пани ж його скрізь шукали. Коли б знали, що він тут сидить межи ними, вони б його розтерзали.

А він сидить та все чує, як його лають:

— Вот, если бы поймать и уничтожить этого мерзавца!

А Шевченко і собі:

— Надо, надо это сделать! Надо постараться его поймать!

А тоді бере лишає записку: „Тут був Тарас Шевченко, а ви його, дурні, не піймали”.

А сам вийде, переодінеється в свою просту одежу так, щоб його ніхто не пізнав, сяде на коня та й їде.

А тут пани як пустяться за ним, доганяють:

— Чи не бачили ви такого і такого?

— Бачив, пішов з півчаса! Ви його ще доженете!

Одвів їх очі від себе, посміявся і пішов собі далі.

Від І. Т. Жорнового, сторожа колгоспу „Ударник”. С. Шевченкове, Вільшанського р-ну, Київської обл. Записала М. Ісірович, грудень 1938 р.

ЯК ШЕВЧЕНКО СЛУЖИВ У ПАНА КАЛЕНДРИ

Верст 18 звідсіля жив пан Календра, у якого батько Тараса — Шевченко Григорій і мій батько Шевченко Трифон Трифонович були крестянами¹⁾, а між собою ж були родичами. Тарас же був у пана хлопчиком²⁾. Наказав пан показувати Тарасові азбуку: то що йому покажуть сьогодні, Тарас на завтра знає в три рази краще. Тоді пан Календра віддав Тараса Шевченка у Полтаву у школу. Повчився там Тарас два года, аж тут пишуть панові з Полтави:

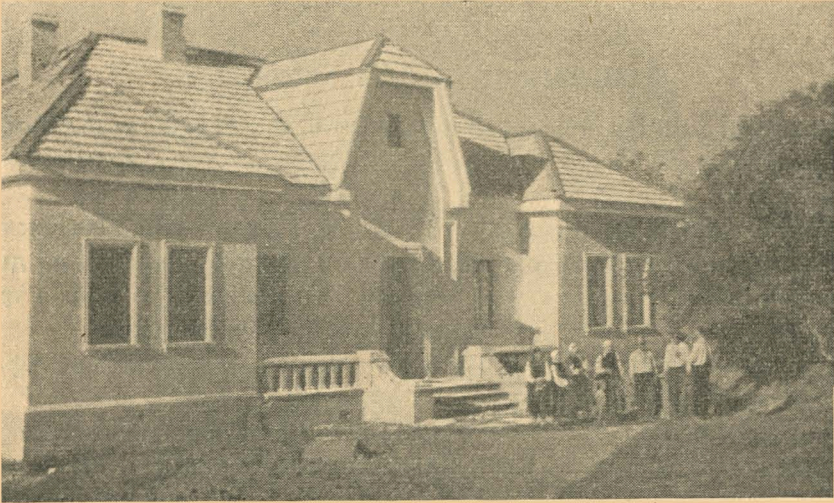
— Забери ти Шевченка геть, а то пропала Полтава! Він на панів репіжить!³⁾

От Календра забрав Шевченка. То ото уже в пана Шевченко сяде було під скирдою соломи та й пише проти панів, що пани пропадуть. А пан ізза соломи дивиться, що він пише, та як вихватить з рук те, що написав Тарас. І проміняв тоді Тараса з батьком на собаку, аж геть за Київ.

¹⁾ Кріпаками.

²⁾ Кріпосним лакеєм — „козачком”.

³⁾ Репіжити — щось робити з великим напором, притиском.

Музей Т. Г. Шевченка. С. Шевченкове, Вільшанського р-ну, Київської обл., збудований і відкритий до 125-річчя з дня народження великого поета-революціонера.

Фото Я. Паволоцького, 25. VIII 1938 р.

Але Тарас Григорович і там робив своє діло. Писав против панів. І за це він сидів десять год у тюрмі.

А дальше не знаю. Це розказував мені Татаренко, що був колись у пана Календри поваром, а мені доводився сусідом. А розказував це він год 65 тому назад.

Від В. Т. Шевченка, 81 року.
С. Великі Сорочинці, Миргородського р-ну, Полтавської обл. Записали І. І. Волошин і П. Д. Павлій, 29. IV 1938 р.

ШЕВЧЕНКО В СЕЛІ ІСКІВЦЯХ

Ще було моя покійна мама розказують, що бував Тарас Григорович у нашому селі у пана Афанасьєва-Чужбинського, а вони там горничною були.

Воно ж оце туди за моєю хатою під гору був маєток Славинських, а панич Афанасьєв з полком тут стояв та й пристав у прийми до дочки Славинського. Потом уже, як бував він у Петербурзі, то змінив трохи свою фамилію — до Афанасьєва добавив ще Чужбинський.

Так мама моя були вже горничною у маєтку молодого пана Афанасьєва-Чужбинського.

І от розказують було нам малим, що Шевченко колись гостював у Чужбинських ціле літо. Панич Афанасьєв-Чужбинський, кажуть, все їзде у Мацківку, — це ось тут село недалеко, — могили розкопує (там і досі багато могил у степу) та відсила, як що знайде там, у Петербург. А Тарас, кажуть, було все пішки сам ходє; піде собі аж у Мацківку та малює там оті могили і аж увечері вертається сам та співає на все село; любив співати і голос добрий мав, особливо, кажуть, любив співати пісню про Морозенка.

І шутник був.

— Раз, — кажуть мама, — іду собі так проворненько, а глянути на його і кортить, та соромлюсь, іду — очі спустила. А він: „Дівчино, дівчино, хто тобі намісто купив?“ А я сором'язлива була дуже — утєкла, та й спішила, — пані наказали цвітів у леваді нарвати. Пішла у леваду, рву цвіти, коли чую, щось листом зашелестіло, глянула крізь кущ — він, Тарас, ходить, нюхає квіти, листочок зірве і так довго, довго на нього вдивляється. Присіла я за кущем, а сама дивлюсь на нього, а він постояв, постояв та й пішов вздовж понад річкою...

А вже що про волю любив говорити та про бідних людей, що в панській неволі!

Пам'ятник Т. Г. Шевченкові в с. Шевченкове, Вільшанського р-ну, Київської обл., збудований в 1926—1927 рр.

Фото Я. Паволоцького, 26. VIII 1938 р.

Усе було щось із паничем Чужбинським спорять про волю. Що вже вони говорили, не знаю, тільки, чула не раз, панич розсердиться та: „Брось, Тарас, нічерта з цього не вийде! Треба пождать, поки зерно само визріє”. А той нахмуриться та собі геть піде, і все ходє, ходє, щось думає.

Та скоро, як ото він од нас поїхав у Київ, і арештували його. Більше вже до нас у село не приїздив.

Від І. І. Кравецького, 81 року. С. Ісківці, Лазорського р-ну, Полтавської обл. Записали М. П. Гайдай і Г. Сухобрус, 12. X 1938 р.

ШЕВЧЕНКО В СЕЛІ БЕРЕЗАНИ

Любка. А тут у нас колись Шевченко був, прабаба колись розказували та вже вмерли. От спитайте в діда.

Дід-Вітряк. Бувать то бував, але це давно діло було. А був, мені батько говорив, а я не помню, бо мені всього 70 років. Він ще до волі був. А воля вийшла в 61 році. Но такі дані чув, що іменно Шевченко був у Березані.

Любка. І по нашій вулиці ходив.

Мати. Ти там знаєш!

Любка. Знаю. Мені прабаба розказували.

Дід. Були в нас колись такі діди й баби, що пам'ятали, та вже повмирили. Вони й розказували, що Шевченко ходив на поле, на розриту могилу і там усе писав. Ходить, розказували, і все думає та пише. І ночував там. А приїжджав, кажуть, до поміщика Лукашевича, — тут колись був такий. Селяни його просто Лукашем звали. Так от цей Лукаш, кажуть, був поганенький писатель. А Шевченко, хіба ви не знаєте, чого в нього був?

Любка. Він жив у нього, щоб потім про нього геть усе чисто написати.

Мати. І помнить усе!..

Любка. Казали прабаба — з місяць жив у пана, а то все на полі і ночував. От якби наші прабаба були живі, вони все розказали б.

Від колгоспників К. М. Вітряка, 70 років, М. В. Вітряк, 33 років, Любки Вітряк, учениці 6 класу. С. Березань, Березанського р-ну, Київської обл. Записав А. Боднаренко, 7. VI 1939 р.

ШЕВЧЕНКО В СЕЛІ МАР'ЯНСЬКОМУ

Це діло діялося давно, ще за панщини, коли пани людей мучили, роботою морили, не те, що тепер, — роби по своїй волі: більше наробиш — більше получиш, земля, скільки оком не глянеш, уся людська, а не панова.

А то було, розказувала мати, хліб викачаєш на лаву, не вспієш посадовить у піч, забіжить осаула, відро води та в піч, і хліб ото остається на лаві, треба бігти на роботу, а то ще й нагайкою одпустить.

Шевченко, коли приїжджав у с. Мар'янське, то все це в книжку списував, тільки це було давно. Тоді ще пан Лук'янович над людьми хазяїнував, все село під його владенієм було. Тарас Шевченко, розказують, сидів під дубом (тепер на тому місці радгосп) і всі людські болі списував у свій „Кобзар“.

Під тим дубом і оддыхав, кажуть, а жив на селі, не докажу тільки в кого. Оце й усе, що я знаю про Шевченка.

Від колгоспниці Г. Д. Прач, 82 років. Хутір Михайлівка, Велико-Багачанського р-ну, Полтавської обл.
Записав Д. Кушнарєнко, серпень 1938 р.

РОЗПОВІДЬ БАБИ БІЛАНЕНЧИХИ

Біланенчиха каже, що коли вона була дівчиною років сімнадцяти, то бачила Тараса Шевченка.

Тут, каже, в нашому селі жив пан Лук'янович. Будинок його стояв там за ставком, вкритий очеретом, а далі, де тепер стоїть дуб, не доходя до нього, стояла хатка, там жив Тарас Шевченко. Днем виходив він під дуба, сидів і писав; що писав, вона не знає. Казали ніби, що пани його закликали для малювання з них портретів.

Розказувала, що коли кріпаки були на роботі, то Шевченко виходив до них у поле і ходив за плугом, значить, орав, розпитував, як їм живеться.

Увечері теж перестрівав і, як йшли дівчата з панщини, питав:
— А що, дівчата, вас прикажчик не бив?

Любив виходити на могилу за садок Лук'яновича, ходив там, співав, малював і писав.

Звідцїля їздив в село Устивицю і Злодіївку.

В Злодіївку засилав пан Гришко тих кріпаків, хто не слухався пана, а там земля погана і води немає.

Село Злодіївку у Гришка купив пан Зам'ятін, і це село тоді стало належати Зам'ятіну. В Злодіївці люди всі жили сміливі, не корилися панам, організовано повставали проти пана. Тарас Шевченко інтересувався цими кріпаками і їздив у Злодіївку, щоб з ними познайомиться.

Від колгоспника І. Т. Бута, 45 років. С. Мар'янське, Велико-Багачанського р-ну, Полтавської обл. Записав Д. Кушнарєнко, жовтень 1938 р.

ПЕРЕКАЗ ДІДА ВАЩЕНКА

Я сам не знаю, бо я цього не захватив, а вже чув од баби Біланенчихи, яка розказувала, що Шевченко був у Мар'янському. А чого воно зветься Мар'янським, то жив тут колись поміщик Шинко. Село тоді звалось Шинкова слобода. А коли Шинко віддавав свою дочку Мар'ю заміж, то й слободу дав у придане. Відтоді почало зватися село Мар'янським.

Тоді коли приїздив Шевченко у Мар'янське, то нашим селом уже правив пан Лук'янович, і Тарас Шевченко семейство Лук'яновича рисував. Жив Шевченко тут довгенько, не докажу, скільки він прожив. Йому щось там гроші не платили пани, то через те він і затримався. Ото він тут в селі писав і малював, а пани утішалися. А він составляв хорошо „Кобзарі" і картини вмів добре робити. Намалює, як б'ють мужика кріпака, на картині, то наче жива кумедія: мужик кричить, а його б'ють панські слуги розгами. Панам може це й не наравилось, а Шевченко малював усе, що бачив.

Біланенчиха була служанкою за панських прав у пана Лук'яновича. Вона говорила, що Шевченко жив окремо від панів, у хатині. Хатина та стояла неподалеку від дуба, що й зараз стоїть на радгоспному подвір'ї, дверми на ставок, колись звалась річка Вовнянка, через те що біжить з села Вовняки. Цю стародревню хату ще й я захватив. Укрита була очеретом. У ній, кажуть, і жив Тарас Григорович Шевченко. Там він рисував і писав „Кобзар", а Біланенчиха носила туди їсти.

— Понесу їсти, — каже, — а він там рисує або пише. А коли під дубом сидить у холодку і рисує.

Дуб був і тоді вже чималий, порядочний. А вечорами теж виходив до дуба і чекав, доки люди йтимуть з панщини. Збере було біля себе кріпаків і цілі вечори говорить з ними і записує, що вони йому говорили. А коли й на поле виходить, де орють кріпаки, і там розпитує про їх життя-буття.

Шевченко під дубом у с. Мар'янському. Робота художника-самоука Кійка.

Біланенчиха часто було розкажує, який був Шевченко. Він за кріпаків стояв здорово, а стояв він тому, що він сам був з кріпаків і хотів, щоб пани не правили кріпаками.

Від П. І. Ващенко, 86 років.
Хутір Михайлівка, Велико-Багачанського р-ну, Полтавської обл. Записав Д. Кушнарєнко, 15. X 1938 р.

ПОЕТ БУВ ЗАВЖДИ З НАРОДОМ

За Миргородом, по дорозі на село Мар'янське, крута гора стоїть. Старі люди переказують, що то шведська кріпость була і називається вона Червона Могила. На неї виходив Шевченко, сідав і оглядав наші краєвиди. Тепер вони веселі, бо всі лани наші і природа красить нашу роботу на полі, а тоді на горі тій сумний Шевченко сидів.

Кажуть старі люди, схилиться на руку було він та й заспіває тужної:

Гей, хто лиха не знає,

То хай мене спитає...

В селі Устивиця у пана Лук'яновича був фельдшер — Василь Павлович Терещенко. Шевченко, живучи у Мар'янському, товаришував з ним, подарував йому „Кобзаря“ і змалював його. Той „Кобзар“ і до наших днів десь по руках у людей ходить, а портрет я віддав до музею.

Тарас Григорович ніколи не бував сам, а там, де найбільше людей, і він між ними. В Устивиці був зелений шинок ¹⁾, збирались люди коло нього. Шевченко співав з ними, а іноді й вірша як ушкварить, так наче перцю дасть... аж зашпари ²⁾ у панських душах заходили від його віршів.

Ще й тепер у Мар'янському є люди, які розказують про Шевченка спогади, від старих людей почуті... Кажуть, що ніхто раніш нього у пана Лук'яновича не встане було, а він уже з досвітку працює. Книжок було у панській бібліотеці чимало, він їх перечитав, портрети малював — одні для душі, другі для заробітку. А найбільшою розвагою для нього було мандрувати по навколишніх селах: Устивицю, Красногорівку, береги Псла і Хорола відвідав він і все щось записував та малював, співаючи пісень.

„Великий льох“ та „Суботів“ написав він тут і казок розказав людям чимало, загадки загадував такі, що аж у 1917 році ми їх розгадали.

Від П. Г. Валя, 75 років. Миргород, Полтавської обл. („Вісті“ від 17. I 1939 р.).

¹⁾ Зелений шинок — місцева назва.

²⁾ Зашпари — гострий біль у пальцях від морозу. Переносно — біль, страждання.

Сільськогосподарський технікум в с. Шевченкове, Вільшанського р-ну,
Київської обл.

Фото Я. Паволоцького, 25. VIII 1938 р.

ШЕВЧЕНКО В СЕЛІ В'ЮНИЦАХ

Батько було часто нам розказують, який був ростом і красою Шевченко.

Ростом, казав батько, Шевченко був невеликий, так, середнього росту. Дебелий, широкоплечий, лисий і вуси великі. Було, батько каже, Тарас Григорович вийде з хати, руки назад закладе та й ходить по двору задумавшись.

Колись у нас дід Куліш з села Козинець плів ятері, то теж розказував, який Шевченко був на красоту; так точнісінько, як і мій батько розказував.

Раз розпустились балачки, що будуть шукать Тараса Шевченка. Пан Самойлов загадав дворовим робочим знести всі книги і бумаги і спалити у флігелі.

Велика тоді метушня була. Вся двірня була на ногах. Казав батько, що цілу ніч мішками носили та палили бумагу, щоб не зоставалося ніякого сліду Шевченка.

А Шевченко, як почув розговори, що його будуть шукати у такого то пана, враз скрився. На ранок бряжчать, під'їжджають до двору, вскакують у двір, у дом, почали робити трус. Вишукали всі й мишачі нори, — ніде ніякого сліду. Вони тоді почали брати по одному дворових та допитувати. Мого батька питають:

— Проживав тут Тарас Шевченко?

— Хто його зна, — каже батько. — У пана багато приїжджих буває, а я не знаю, чи такий був, чи ні.

Дід Куліш з села Козинець доволно знав Шевченка. Він з ним говорив, як оце ми з вами. І возив його лодкою аж у Канев. Розказував, що дуже проста була людина Шевченко. Возив він його з двома товаришами. Шевченко їм за це щось і заплатив.

— Тут йому було якесь гоненіє, бо як повернулись назад, то біля Дніпра, де ми сиділи, ходили урядники, пристав та інші, шукали сліду. А коли побачили нас, стали розпитувати, де ми були, відкіля гребли? Ми, — казав дід, — не признались. Сказали, що їздили кататься по Дніпру.

Від колгоспниці З. Т. Кулик, 63 років. С. В'юница, Переяславського р-ну, Київської обл. Записав Д. Кушнарєнко, 5. VIII 1938 р.

* * *

Мені було розказує Савенко Василь, що Шевченка дуже не любили пани Ляшенко і Іскра.

Шевченко більше бував у пана Самойлова, а ті пани за ним слідували. Що Шевченко робив у нашому селі, то все було відомо у Переяславі.

Раз Самойлов і почув, що приїдуть заарештовують Шевченка, а Шевченко саме жив у його. Приїхав Самойлов додому і сказав Шевченкові, щоб він знищив усі свої твори і щоб не лишилось ніякого сліду.

Шевченко вбрав, спалив дочиста.

Приїхала жандармерія, шукали, шукали — нічого не знайшли. Ні до чого було причепиться. Так тоді Шевченка і не заарештували.

Від колгоспника Я. Ю. Бойка,
54 років. С. В'юнища, Переяславського р-ну, Київської обл. Записав
Д. Кушнаренко, 4. VII 1938 р.

ОПОВІДАННЯ ДІДА САВЕНКА

Дід мій, Савенко Василь Степанович, був собі мисливець. Часто полював по луках над Канівським шляхом, що йшов од Григоровського перевозу до Переяслава.

І одного разу, полюючи, зустрівся з Тарасом Шевченком на лузі біля шляху. Цим Канівським шляхом Шевченко йшов чи то у В'юнища, чи то в Переяслав, от цього я вже не докажу. Розговорились. А потім повернули до села.

Зайшли до шинку. Шинок стояв тоді якраз проти теперішньої школи. Посідали і трохи зігрілися. — Дивлюсь, — каже було дід, — а Тараса затрясло, що й на місці не всидить, і все дивиться у вікно. В цей час Терещенкова наймичка несла боса по снігу щось до хати, здається, від колодязя воду несла. Тарас тоді й каже дідові: „Бачиш? От запам'ятай, Василь Степанович, це буде в історії”¹⁾).

¹⁾ „Буде в історії” — не дослівно: буде описано в літературі. Порівн. з Шевченковим віршем:

Дівча любе, чорнобриве,
Несло з льоху пиво.
А я глянув, подивився —
Та аж похилився...
Кому воно пиво носить?
Чому босе ходить? — П. Г.

Потім ще довго гуторили. Тарас розпитував діда про все. Тоді ж дід розповів Шевченкові і про свою рідну сестру Олюту, бо про неї всі люди говорили. Правильніше сказати, що дід пожалівся Тарасові про нещастя. А нещастя вийшло з Олютиної краси. Олютка, розказують, була в батька і матері одна. Кохана росла. А що вже красива була, то й не сказати — такої красавиці в губернії не було. Та на її лихо вона жила недалеко від панського двору. Я не знаю, біля якого пана був двір її батька, бо у В'юнищах панських дворів було аж три. Тільки знаю, було розказують, що над Олюткою посміявся якийсь панич і залишив її з дитиною. Вона цю дитину втопила — хотіла все це сховати від людей. А багато говорили, що воно й неживе у неї народилось. Про це не докажу точно. От за цю дитину й судили Олюту. Вона вже не була у В'юнищах, а десь служила в наймах. А потім пани заслали її в Сибір.

Чи поверталася Олюта з Сибіру, — про це я не знаю, а перекази про неї довго ходили по людях. Про цю історію з Олюткою дід мені неохоче розказував, бо я ще малий був, та йому й ніяково було розповідати про свою сестру. До цього ж, про Олюту і про Шевченка до революції невільно було й говорити. Мій дід про це знав, — він хитрий і умний був, тільки що неписьменний, ото біда. Хоч і неписьменний був дід, а книжки любив слухати, коли хто читає. На баштані, коли йому хлопчаки читали книжки, то він їх за це нагороджував такими червоними кавунами, як жар. Баштан дід глядів уже старим, так коло 85 років. Після цього він ускорості й помер. Зосталась од нього он тільки карточка.

Від колгоспників О. І. Савенка, 53 років, і Х. М. Савенка, 57 років. С. В'юнища, Переяславського р-ну, Київської обл. Записав П. Гонтаренко, 4. VIII 1938 р.

* * *

Коли я глядів баштан у 1922 році на урочищі Гришиному, то я читав із Шевченкового „Кобзаря“ вірші Василю Степановичу Савенкові.

Читав я йому багато. Прочитував „Наймичку“, „І мертвим і живим...“ й інші.

А коли прочитав коротенький вірш „Маленькій Мар'яні“, то дідусь здригнувся і тихо заплакав. Сльози у нього тільки кап-кап. Я тоді й питаю:

— Чого ви, дідусю?

— А, — каже, — хлопче, тобі не знать. Це про мою сестрицю Олютку написано.

І більше нічого не сказав. Вирвав кавун і послав мене з кавуном. Каже: „Понеси своєму товаришу Дмитрові”.

Від колгоспника М. М. Савенка, 36 років. С. В'юнища, Переяславського р-ну, Київської обл. Записав П. Гонтаренко, 4. VIII 1938 р.

ШЕВЧЕНКО В СЕЛІ МАКСИМІВЦІ

Мій батько служив у пана Саєвича мірошником. Я тоді була ще маленька. Млини панські стояли на річці Трубежі, в селі Максимовці. От одного разу приїхав пан Саєвич Антон Яковлевич у Максимовку і привіз з собою Тараса Григоровича Шевченка.

Походили по млинах пан, Шевченко і мій батько; потом прийшли до хати. Там було чоловік з п'ять завізників¹⁾. Тоді пан і каже батьку моєму:

— Ти знаєш, Левусю, — Левко значить, — кого я привіз?

Батько каже:

— Придбачаю, — бо він грамотний був, — як будто Тарас Шевченко.

А пан каже:

— Да, Тарас Григорович Шевченко, поет наш український, которий бил сослан і возвратився назад.

Шевченко казав, що государиня писала йому письмо, щоб той написав їй, як він там живе. Тоді Шевченко став розказувати, як він відписав государині.

„Я, — каже Шевченко, — відписав у листі, що знав та ще намалював тачку і себе біля тачки, запряженого в лямку²⁾”, а під малюнком відписав — Отак живу, як бачиш”.

Після розповіді пан із Шевченком поїхали у село Козинці у панове іменіє. Я з батьком зосталася біля млинів у Максимовці. Від цього приїзду Шевченка батько мій часто став вживати слова: „Отак живу, як бачиш”.

Від П. Л. Семидій, 84 років. С. Козинці, Переяславського р-ну, Київської обл. Записав П. Гонтаренко, 31. VII 1938 р.

¹⁾ Завізники — люди, які приїхали до млина здалеку.

²⁾ Лямка — шлія, в яку запрягали каторжників на золотих приїсках.

ШЕВЧЕНКО В СЕЛІ КОЗИНЦЯХ

Мені оце рівно 80 років. А батько мій жив більше ста років. Кріпкий був. Часто було розказує про старовину і про Шевченка.

— Е, — каже, — ти не знаєш, сину, як колись жили, як у панів робили та як ми муки терпіли. Було прийде староста з урядником подать править, поставить свою булаву на покуті, це, значить, повинні усі мовчати. А як не оддає чоловік податі або щось скаже проти, то беруть того чоловіка, поставлять біля печі, усунуть ногу в піч, а на одній століть, і нагортають на неї жару, припікають.

Або так: задери ногу на тин і стій цілий день. Знущались. Отож саме в такий лихий час і Шевченко у нас бував. Шевченко сторонував ¹⁾ усе за людей-кріпаків, а був проти панів. Який він був розумний чоловік, сину! Було, батько каже, усе наперед знав, що буде. Тому йому й худо було, що він казав правду. Казав, що од панів землю заберуть і людям жить краще буде, панщини не будуть робить. Він дуже любив кріпаків і любив балакати з ними. Він хотів вивести їх на діло, хотів, щоб всі рівно жили; через це його й прислідували, ловили.

В село Козинці він приїхав із хутора Чирського з панією Сизоновичкою, жінкою дохтура Козачковського, і остановився тут жить. Жив недовго. З собою нічого не возив було, — каже батько. Його всі люди любили, зазивали і поштували. Сам він був дуже щира людина і дуже був подільчивий: коли в нього що є, то останнє з тобою поділить. Гарний чоловік був. У мого батька він квартирував, а товаришував з маляром Василем, братом мого батька. З нашого села, з вулиці Синківської, ходив у В'юнища до Савенка Івана. Коли люди зустрічали, то казали, що це пророк пішов, — так і звали. А він іде собі дубовим гайком і співає.

Раз іде він на В'юнища, бачить, іде боса робітниця, а вже було холодно, мороз. Він за ту робітницю та до Терещенка (а вона була сирота):

— Ти нащо мою куму обіжаєш?

Кумою її назвав. Він дуже стояв за кріпаків. Тоді часто ходив і питав ту робітницю, чи вона не хворіє, чи не обіжають її пани.

В бога не вірив. Раз вели заарештованого, то одна баба стала та й хреститься:

— Господи, сохрани його од собак отих.

А Шевченко й каже їй:

¹⁾ Стояв на стороні людей.

— Не хрестись, молодиче, бо господь не чує, його нема, він не бачить, як людей мордують пани ситі.

Він усе знав, у його було все списано. Шевченка в селі всі почитали. І от, коли він дожив, що йому треба було вже їхати, то возили лодкою у Канів ¹⁾ мій батько Яков Никифорович, Федор Никифорович (брати рідні) та Степан Науменко. Йшли вони до Дніпра отією вулицею, що йде на бродок. У мого батька, було мені розказують, була дубовка (човен видовбаний з дуба) на чотири гребки, 12 аршин, то цим човном і Шевченка возили. Посіли, було каже батько, в човен та як заспівали пісню:

Збунтувалась на морі погода
І спід хвилі нічого не видно.
Тільки лодка та красніє, гей,
А на ній парус та біліє.
На гребцях шапки та чорніють.
Да то не шапки, а козирочки,
Та й розудаленькі синочки,
Пригрібайте та до бережечка!
Настасія до них виходила, гей,
Всім подарочки та виносила і т. д. ²⁾.

Шевченко дуже любив пісні, любив слухати і сам співати.

Коли я підріс, то мені батько став розказувать про Шевченка.

Часто було нагадує, що Шевченко все знав: що і світ зоснується дротами, тут ударить по дроту — а воно там десь говорить. Е-е, аби Шевченко тепер побачив, що ото літає у воздуху, а на йому сидять люди і землю машини тракторять!

Тепер скрізь його пісні співають і дівчата і хлопці, що аж дух радується. От як тепер. А колись забороняли співати! Я оце колись їздив на буряки, а там були киевляни і наші. Як заспівали „Як умру, то поховайте...“, то аж волос на голові прив'яв. Сильно. От до чого дожили.

Як гляну я на вас, діти, то ви як перемиті. А колись було ходять у рваних чоботях, у драних штанях. Так то було. А тепер ви, діти, розкошуєте.

Від колгоспника Я. Я. Бичка,
80 років. Колгосп ім. Сталіна, с. Козинці,
Переяславського р-ну, Київської обл.
Записали Д. Кушнарєнко і П. Гонтарєнко, 31. VII
1938 р.

¹⁾ Цей факт стверджується багатьма переказами. Але хто саме возив — за переказами тяжко встановити. — Д. К.

²⁾ Очевидно, співали російську пісню „Вниз по матушке по Волге...“ або варіант її.

ШЕВЧЕНКО В СЕЛІ ПРОХОРІВЦІ

Батько розказував, що Шевченко, живучи в Прохорівці на горі в Максимовича, цілими днями просиджував під дубом, усе було, кажуть, щось пише. А вечером, коли люди повертаються з поля, то він виходить з сосен на дорогу, зупиняє людей і розпитує:

— Що ви робили? у якого пана? чи пан не обіжає?

А як люди жаліються на свою долю, на панщину, то він каже:

— Не журіться, скоро панщина трісне, і ви більше її робить не будете.

Від Я. Ф. Отришки, 41 року, сторожа Прохорівського заповідника. С. Прохорівка, Гельм'язівського р-ну, Полтавської обл. Записав Д. Кушнарєнко, серпень 1938 р.

ПРО МОГИЛУ БІЛЯ ШЕВЧЕНКОВОГО ДУБА

Недалеко від старого-престарого гіллястого дуба на Михайлівій горі, під яким частенько відпочивав Тарас Григорович Шевченко, коли бував у маєтку Максимовича, росте собі чималий сучкуватий дубок.

Під тим дубком лежить ледве-ледве примітна довгаста могилка. Про неї здавна переказують старі люди сумну історію.

Колись за два чи за три роки до кінця кріпаччини розмовляв Шевченко з Максимовичем про волю. Тарас Григорович говорив йому, що люд повинен стати вільним і від панів і від панщини. Цю розмову підслухала служниця Максимовича — та й почала потай та пошепки переказувати кріпакам сусіднього пана про волю. Той пан про це довідався і оскаженів, як звір. Не питаючись Максимовича, схопив ту бідолашну дівчину та й почав їй „давати волі“. Постьобали сердешну мало не до смерті, а після того ще й погрожували. Не стерпіла вона знущання та й наложила на себе руки. Пішла з мотузкою до сучкуватого дуба та там і повісилась. Так її під тим дубом і закопали, не звелівши ховати на кладовищі.

Отаке розказують про цю могилу ¹⁾.

Від робітника заводу ім. Петровського (Дніпропетровськ) П. П. Яковенка в с. Прохорівці, Гельм'язівського р-ну, Полтавської обл. Записав П. Гонтарєнко, 1935 р.

¹⁾ Про могилу біля Шевченкового дуба є декілька (записаних і незаписаних) народних переказів і легенд. Переказ, записаний мною в 1935 р., є одним з варіантів поширеного сюжету про могилу в с. Прохорівці.

В серпні 1938 р. Шевченківська експедиція Академії Наук УРСР зробила записи

Дуб Т. Г. Шевченка. С. Прохорівка, Гельм'язівського р-ну, Полтавської обл.

Фото Я. Паволоцького, 20. VIII 1938 р.

ШЕВЧЕНКО ДРУЖИВ З КРІПАКАМИ

Дід мій родився не в Прохоровці, а в с. Тополях. Його пан Кікоть виміняв на собаку. Дід Яків був любимий у пана. Пан йому довіряв. І от кого було б'ють на конюшні, то пан посилає діда, щоб він присутствував, а сам сидить і дивиться у вікно. Дід приказує тому, що б'є, щоб він дуже не бив, а тільки притуляв.

А Тарас Шевченко діда знав. Зустрінься було і запитує:

— Кого били? Чи дуже б'ють?

Заходив Шевченко і в двір до пана, де робив дід. Ходив Шевченко, казав дід, просто, як чумак, у брилі, в широких білих штанах. Жив Шевченко в Максимовича, на горі. Шевченко дуже дружив з кріпаками. Їх заговарював, щоб вони на панщину не йшли. За це його в Прохоровці й арестували.

Від Д. Д. Гури, 62 років. С. Прохорівка, Гельм'язівського р-ну, Полтавської обл. Записав Д. Кушнаренко, 13. VIII 1938 р.

ШЕВЧЕНКО СЕРЕД МОЛОДІ

Моя мати вмерла, — на сьогодні їй буде до 90 років. Багато, було, розказує про Шевченка. Батько був за матір старіший, пас телята і гуси у барині Райковички, робив панщину. А мати служила в старшини Панька. От вона було розказує, що туди ходив Тарас Шевченко. Він був схожий, каже вона, на Василя Івановича Роздобудька, садовника нашого колгоспу. У Панька збирались дівчата, хлопці, то Шевченко, — було розказує, — з ними співає, учить їх. А дівчата як обсядуть його, то він усе їх учить співать. У його голос, кажуть, був гарний, як заспіва, то, кажуть, і хата розлягається. Найлюбиміша його пісня була, він все її співав з дівчатами:

Ой ти, Грицю, Грицю,
Ти славний козаче,
За тобою, Грицю,
Вся країна плаче.

Ой не так країна,
Як тая дівчина,
Которая Гриця
Вірненько любила.

в с. Прохорівці про цю могилу. В одному з них переказується про смерть наймички-покритки, в другому — про наймичку, яка тяжко переживала арешт Шевченка на Михайловій горі і т. п. — П. Г.

Любила, любила,
Та й причарувала,
Дала йому чари,
Які сама знала.

Дала йому чари,
Які сама знала,
Вивела коника
Та й осідлала.

Далі не знаю. Це цю пісню все він було співає з дівчатами. А вони все було його питають, коли він до них ще прийде співати.

А як старшина заходить у хату, то він його й питає:

— Ну що, ви гроші вже перещитали?

Старшина був неграмотний, то гроші щитав на зарубках, на палиці — що зарубка, то й руб.

Шевченко було каже: буде час, що будуть всі грамотні. То всі дивувались, як це воно буде, що всі будуть грамотні.

Так було згадує моя мати, коли я читаю „Кобзар“. „Я, каже, його своїми очима бачила“. Візьме ото та й дивиться на портрет.

Діло відбувалось у Прохоровці, бо мати моя звідтіля родом.

Від колгоспника О. М. Харля,
49 років. Колгосп ім. Карла Маркса,
с. Келеберда, Гельм'язівського р-ну,
Полтавської обл. Записав Д. Куш-
наренко, 19. VIII 1938 р.

ШЕВЧЕНКО В СЕЛІ ПЕКАРЯХ

Розказував мені батько, що Тарас Шевченко часто перебував у с. Пекарях. Ходив у свиті, солом'яному брилі. Ходив він завжди з товаришем Грицем¹⁾); кажуть, що він був художник. Так їх і називали: Тарас і Гриць. Було хто питається:

— Хто то йде?

— А то йде, кажуть, Тарас і Гриць. Це той Тарас, що про волю розказує.

Тарас багато в нашому селі і за селом малював. Раз він іде селом, а по дорозі бігають діти; він схопив за руку маленького хлопчика, мого батька, і повів під грушу, де жили і тепер живуть Шпильові, поставив на горбку і звелів узятися рукою за гилку і почав малювати.

¹⁾ За переказами можна думати, що це був художник Честахівський. — Д. К.

Батько казав: я не хотів стояти, то Тарас Шевченко наклав переді мною стопчик шажків ¹⁾ і сказав:

— Як будеш стояти, доки я тебе змалюю, то віддам усі гроші. Батько казав, що він стояв, доки його не змалював Шевченко. А як змалював, то обіцяні гроші віддав батькові.

Від Т. Г. Грищенка, 44 років.
С. Пекарі, Канівського р-ну, Київської обл. Записав Д. Кушнаренко, 16. VIII 1938 р.

АРЕШТ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Мати моя розказувала, а їй вже батько розказував: коли узнали пани, що Шевченко живе у Прохоровці, то послали мого батька з двома отаманами, щоб вони арештували і привели Тараса Шевченка у Мошни. От вони йдуть утрюх, прийшли в двір до Максимовича, а один отаман був рижий, прозивали його „індик“, став говорить моєму батькові:

— Ми як прийдем, то ти його зразу хватай за поперек, зв'яжем руки назад і поведем.

А мій батько і одвічає:

— Беріть ви, ви ж отамани, а я простий чоловік.

Одна жінка почула цю розмову, прибігла до Шевченка і каже:

— Бережіться, Тарас Григорович, за вами прийшли!

Розказала йому все, що вони говорили. Шевченко каже:

— Хай ідуть в хату, побачимо, що вони за птиці!

Зайшли вони. Шевченко їх і питає:

— Кажіть, чого ви прийшли?

— За вами.

— А хто вас послав?

— Пани. Вони нас послали, щоб ми вас доставили в Мошни.

— Добре, — каже Шевченко, — ідем.

Привели Шевченка до панів, пани його й питають:

— Що ви тут людей волнуєте?

Шевченко каже:

— Я нікого не волную, люди самі волнуються, і я волнуюсь, бо бачу неправду, як пани людей б'ють та панщиною морять.

Від колгоспника М. Г. Бабича,
69 років. С. Пекарі, Канівського р-ну,
Київської обл. Записав Д. Кушнаренко, 17. VIII 1938 р.

¹⁾ Мідні гроші, по півкопійки.

Моя хресна мати розказувала (я вже був взрослий, а їй було годів 90), як вели арештованого Тараса Шевченка через с. Попівку і через економію. Вона сама звідтіля родом і сама це бачила. Каже, саме якраз сіли економські робочі обідать, бачать — ведуть Тараса.

Арештували не знаю де, а вели його соцький, десяцькі й пристав, вели до Черкас. Пристав ішов попереду, соцький позаду, а десяцькі по боках. Всередині йшов Тарас Шевченко.

Вели вони через економію для того, щоб пан побачив, а тоді був пан чи Парчевський, чи Москальський. Він то й загадав, щоб піймали і зарештували Шевченка, бо він підбурює кріпаків проти пана. А Шевченко дійсно виступав проти панів, не любив їх, то за ним гонились, поки піймали.

Від колгоспника Є. І. Савенка,
72 років. С. Межиріч, Канівського
р-ну, Київської обл. Записав Д.
Кушнарєнко, 15. VIII 1938 р.

„СТРАХ ЛЮБЛЮ ПРАВДУ”

Зловили ж ото жандарі Тараса Шевченка та і привели до самого царя в оті його пишні палати.

Сидить цар за столом, як опудало те, — ані ворухнеться.

Підходить Тарас до царя як ні в чім не було.

Тут йому цар і говорить:

— Оце і є ти, що царицю назвав засушеним опеньком?

— Так точно, — сказав Тарас.

— Як посмів ти! — grimнув цар.

— Страх люблю правду говорити, — отвітив Шевченко.

Розгнівався ще більше тоді цар та наказав своїм слугам закувати Тараса у ланцюги.

Від колгоспника І. Скорика,
45 років. Хутір Скорики, Харків-
ської обл. Записав В. Катричен-
ко, 1934 р. („Український фоль-
клор”, кн. I, 1939, с. 62).

ШЕВЧЕНКО НА ЗАСЛАННІ

Я служив в Оренбурзькому краї, обучався в м. Орьському. На дійствітільній службі був аж в городі Карбітах, Турганської області.

То оренбурзькі мужики було питають по-руському:

— Скудова ви? якої губернії?

— Київської, — кажу.

Вони мені й кажуть:

— Тут ваш Шевченко сидів у тюрмі. Сам він з Київської губернії тоже.

В Орському люди казали, що у них був на зсильці Шевченко з Київщини.

Від колгоспника П. П. Колішова, 86 років. С. Межиріч, Канівського р-ну, Київської обл. Записав П. Гонтаренко, 15. VIII 1938 р.

ВІДПОВІДЬ ШЕВЧЕНКА НА ЛИСТ РЕПНІНОЇ¹⁾

Як був Тарас Григорович у засланні, княжна Рєпніна прислала йому листа.

В листі вона писала: „Тарас Григорьевич, напишите, как живете?”

Тарас Григорович прочитав, взяв карандаш, краски і швидко, під цими словами Рєпніної на її листі, намалював себе у шинелі, згорбленого, замученого, а поруч солдата з нагаєм у руці, що шмаглював йому по спині і підписав:

— Отак, як бачите.

Більше — ні слова, так і послав їй.

Від Л. К. Прохорович, 65 років, учительки - пенсіонерки. Лубни, Полтавської обл. Записали М. Гаїдай і Г. Сухобрус, 13. X 1938 р.

ЗОЛОТІ РУКИ ТАРАСОВІ

Мій дід Оністрат служив солдатом у Петербурзі в одному полку з Шевченком. Ну, і розповідає про нього всячину. Одного разу, каже дід, Шевченко сидів у казармі та малював з вікна картину. А на цю пору повз казарми проїздив царський поїзд. Тільки но проїхав цар, а Шевченко вже і його на картину наніс. І коней, що бігли вскач, замалював, і кучера, і річку — протікала подалік, навіть лебедів на річці. Намалював і прибав картину на стовпі. Аж ось старою дорогою повертається цар. Бачить картину і дивується дуже. Йде в казарми й питається:

¹⁾ За словами Лідії Прохорович, цю легенду вона чула в дитинстві від Мокрицького, переслідуваного царатом. Він був особисто знайомий з Т. Г. Шевченком і багато розповідав про нього легенд, оповідань, спогадів. — М. Г.

Деталь першого пам'ятника Т. Г. Шевченкові на його могилі в Каневі, збудованого в 1923 р. робітниками Городищанського цукрового заводу.

Фото Я. Паволоцького, 20. VIII 1938 р.

— Хто малював картину?

А офіцери й відповідають:

— Не хто інший, ваше величество, як Тарас Шевченко. Тільки він так може...

Звелів цар посадовить Шевченка на високу башту і наказав йому змалювати увесь город Петербург.

Два тижні, не сходя з башти, малював Шевченко город Петербург, замалював кожний будинок в ньому і для кожного будинку назву приписав.

Побачив цар, що золоті руки в Тараса, і порішив залишити його малярем при дворці. Але не схотів Шевченко служити цареві, узяв роцот за свою роботу і пішов у світ поміж бідних людей.

Від колгоспниці О. Мальованої, 55 років. С. Моринці, Вільшанського р-ну, Київської обл. Записали І. Волошин і М. Ісірович, грудень 1938 р.

РІДНІСІНЬКИЙ ТАРАС

Якось уночі проситься Шевченко до простої бідної жінки-вдови на ніч. Одітий був він як пан, то вона і здивувалась та побігла до сусіди:

— Що робити? Проситься до мене якийсь пан, то пускати його чи ні?

А сусідка і каже:

— Пусти, чого ж, що він тебе різати буде?

А рано прибігає вона до сусіди ні жива, ні мертва.

— Ой, хто ж у мене, люди добрі, ночував! Хата у мене, самі знаєте, мала. Постелила я йому долі, чисте ряденце дала, а щоб не наступали на рядно, як будуть ходити, то я й закачала його скраю. Коли глянула на ноги, аж у нього на ногах рубці в крові та сажі від кандалів. Глянула на лице, аж це ріднісінський Тарас, тільки змарнів дуже, вимучений такий. І розпитував мене і про рідню, і про людей, і як пани знущаються. І рано пішов, щоб ніхто не чув, а під рядном долі знайшла я дещатку, мабуть, за те, що вечеряти дала.

Від Г. П. Сокирко, 71 року. С. Шевченкове, Вільшанського р-ну, Київської обл. Записала М. Ісірович, грудень 1938 р.

ШЕВЧЕНКО В СЕЛІ ГИРІВЦІ

Я служив кучером у барині Лазаревської годів з чотири. Там був Талала Максим Денисович, уже був дуже старий, доживав віку в барині, то він мені розказував, що Шевченко дружив з Лазаревським Олександром Матвійовичем і наїздив кілька раз до Лазаревських.

А у Лазаревських, там за млином, був великий парк такий, що й пройти не можна, густий, як ніч. Там стояла велика, товста верба, їй було років може з сто. (Коли я йшов на війну в 14 році, то верба ще стояла). От, говорив дід Талала, що під цією вербою Шевченко дописував свого „Кобзаря” і ховався від панів у саду Лазаревських. І коли сидів під вербою, баба Дрохвичка, по прізвищу Зозуля, носила Шевченкові воду.

Від колгоспника І. А. Петруши,
43 років. С. Шевченкове, Дубов'язівського р-ну, Сумської обл. Записав Д. Кушнарєнко, 19. X 1939 р.

* * *

Коли Тарас Григорович був тут в Лазаревських, то його возили по всіх панках. У Лащїнського він одпочивав на дивані, то тепер той диван переданий в Конотопський музей. На ньому написано рукою Олександра Лазаревського: „Тут відпочивав Тарас Григорович Шевченко”.

Був зв'язаний Шевченко й з Олександром Матвійовичем Лазаревським, істориком, який ховав тіло Шевченка з художником Честахівським. Честахівський теж приїздив до Лазаревських.

При царизмі в сім'ї Лазаревських про Тараса Григоровича не можна було почути, — було в секреті, бо Тарас преслідувався царизмом.

Спогади селянок про Шевченка ходять і тепер серед колгоспників, чув і я їх. Вставав, казали, Шевченко дуже рано; ще пани спали, а він уже ходив по паркові або сидів під дубом проти сонця, там була лавочка, — хай підем, я вам покажу.

Він був дуже простий такий, і як лягав спати, то казав:

— Гапко, стели мені в коморі, я буду спати там.

З великою любов'ю він ставився до кріпаків. А у Лазаревських було п'ять сімей кріпаків. Його симпатії були к простому люду. Ранком вставав і все розмовляв з кріпаками. Всю свою душу оддавав кріпакам.

Від Т. І. Осадчого, 72 років,
учителя-пенсіонера, зятя Олександра Лазаревського. С. Шевченкове,
Дубов'язівського р-ну, Сумської обл.
Записав Д. Кушнарєнко, 19. X 1939 р.

ШЕВЧЕНКО В СЕЛІ КАЧАНІВЦІ

Мені було годов десять. Я з хлопцями замітав алеї в парку, коли хтось із дворових людей — якийсь парубок — підходить до нас і каже:

— А погляньте но на веранду. Угадайте, хто то за лисий чоловік п'є чай з Тарновським? Дивіться добре, то — Шевченко.

Ми покидали мітли, тихенько підкрались поза деревами ближче до веранди і дивимось на Тараса. Він сумний такий, наче нехотя п'є чай і так жалібно дивиться в той бік, де ми стоїмо, наче хоче щось сказати. Та на лиху годину заворушився Василь Васильович Тарновський, якого ми боялись, як чорта. Боячись, щоб він нас не помітив і не взнав про те, що ми кинули замітати алею і дивимось на Шевченка, ми на пальцях побігли знову на алею і почали замітати її. Як не помиляюсь, то це було так в 1858—59 году. Знаю добре, що мені було тоді десять років, а родився я в 1847 году. От і щитайте.

Тарас був тоді у В. В. Тарновського кілька днів. Часто ми бачили його під дубом, що ото й досі стоїть у парку. Під тим дубом, як кажуть люди, він сочиняв свої сочиненія проти панів. Я з хлопцями і сам бачив, що Тарас сидів під дубом на розкладному стільці і держав в руках якусь бумагу.

Вечорами Тарас теж бував під дубом. Там збиралися парубки та дівчата, співали пісень та танцювали. Шевченко тоже співав з ними. Було парубки та дівчата посідають кругом Тараса, а він їм щось тихенько й розказує. Мабуть, наставляв, як панів бити, бо він був проти панів. От горенько моє, — чому я тоді хоч крадькома не підслухав хоч одне слово од Тараса?..

Від Л. М. Пелешука, 92 років, колишнього кріпака В. В. Тарновського. С. Власівка, Ічнянського р-ну, Чернігівської обл. (тепер Сумської). Записав О. Бандурко, 17. X 1938 р.

РОЗМОВА ШЕВЧЕНКА З ПАНОМ ТАРНОВСЬКИМ

Коли Шевченко перевоспитував панів, то він іспитував на їх велике недовольствіє. Він, переказували ті люди, які це чули, так говорив Тарновському:

— Василю! Проти народу встати не можна. Він може зжиматися, ну може й надиматися, а коли вже надметься, то в його сили хватить, — що схоче, те й зробить.

Старіші люди казали, що з паном Тарновським Шевченко чогось не ладив. Ото, дивись, сидять, п'ють чай на балконі, а тоді й заведуться.

Шевченків дуб у с. Качанівці в 1903 р.

Фото з колекції М. Грінченка.

Тарновський на своєму настоює, а Шевченко на своєму. Шевченко каже, показуючи рукою на квітник:

— Дивись, Василю! Оце в тебе квітник, який красивий, а буде такий час, що на цьому місці буде рости крапива.

А Тарновський відповідає йому:

— В мене є добрі косарі, вони мені викосять і виполють.

Тоді Шевченко продовжує далі:

— А в оці твої хороші будинки будуть селянські корови заглядать.

Тарновського наче опекло від цих слів. Він як схватиться, як кине чайну ложечку чи вилку, як закричить:

— Та цього ніколи не буде! А коли буде, то я їх вистріляю до однієї. — Він такий вспильчивий, кажуть, був.

Пізніше ми самі убідилися — Шевченко говорив правду. Після революції зацвів квітник, тільки вже не панський, а радянський. Панський маєток перетворився на курорт для трудящих нашої країни. Тепер, як подумаєш, як все змінилось, і який Шевченко був геній, що на яких 60—100 год знав, що буде, і все точно предугадував. Через те його народ не забуває і чествує його пам'ять.

Від робітника Качанівського курорту Ф. М. Дениска, 56 років.
С. Власівка, Ічнянського р-ну, Сумської обл. Записав Д. Кушнарєнко, 18. VI 1939 р.

* * *

Ще мій батько сорок років працював сторожем у старого Тарновського. Василь Васильович — страшна сволоч, звір був. Він бив мого батька, бив всіх кріпаків, а коли його розбила параліч, то він, постарівши, став не таким злим.

У цього Василя Васильовича бував і Тарас.

Розказував мені мій батько, що було приїде Тарас до Тарновського, то зразу візьме розкладний стілець і йде в парк, під височезний дуб, і там сочиняє свої вірші.

Читати й співати Шевченкових пісень за кріпосного время не дозволяли. Та люди співали їх нишком, щоб ніхто не чув, бо якби пан почув, то зразу б того й одпровторили в Сибір, на каторгу.

А чого не давали й заперщали співати Шевченкових пісень? А того, що Шевченко казав правду: „Треба сокирою розбивати крепостное ярмо і панські голови“. Шевченко був проти панів, як і всі кріпосні селяни.

Ще бував у Василя Васильовича Тарновського і Честахівський Григорій Миколайович. Він був товаришем Тарасовим. З кріпаками він було завжди говорить. А то було й таке з Григорієм Миколайовичем. Григорій Миколайович уже старим, бородатим був, і ото було він піде в парк, нарве там жалкої крапиви з корінням і потім приносить її до під'їзду головного корпусу, повикопує біля під'їзду ямки і посадить ту крапиву.

— Зачем вы это делаете, Григорий Николаевич?

А Григорій Миколайович і відповідає:

— Таке дерево буде в твоєму дому рости і будуть кругом твого дому дядьківські телята пастися.

От, як бачите, Григорій Миколайович правду предсказував. Так і сталося, як він казав, хоч і казав він про це кілька років тому. От во время революції таки й паслися дядьківські телята кругом главного корпусу, кругом того палацу, де колись, ще за кріпосного права, жив Василь Васильович Тарновський, в якого я ще з дванадцяти років почав працювати і працював аж до 1897 року, а потім у Харитоненка служив аж до революції.

Тяжко нам було кріпосним селянам. Це добре бачив Тарас і описував усе горе наше. Не тільки описував, а він, як розказував мені мій батько Хома, закликав кріпаків проти панів виступати і побити їх. За це пани Тараса й незлюбили і заслали його на каторгу, де він і потеряв своє здоров'я. Хороший був він чоловік, розумний та сердечний. Він стояв не тільки за українців, а й за всіх бідних людей.

Він сам вийшов із бідних, то того й стояв за них. Він хотів революції, щоб не було більше панів, і революція сталась, і всім бідним селянам після неї стало просторно і добре жити.

Я зараз старий, то потому мені в колгоспі і легку роботу дали. Працюю листоношею.

Син мій — Андрій Федорович Губар — зараз командир в Красній Армії, він має два кубики. Він, як і всі діти робітничі та селянські, захищає наше отечество.

Нехай там собі казяться япошки та інші вороги!

Не вдається їм бачити нашу землю, як свого ока. От япошки нарвались, то наші сини дали їм такого прочухана, що будуть пам'ятать довго.

Від колгоспника-листоноші Ф. Х.
Губаря, 70 років. С. Петрушівка,
Ічнянського р-ну, Чернігівської обл.
(тепер Сумської). Записав О. Бандурко, 15. X 1938 р.

ШЕВЧЕНКО В ГОСТЯХ У СЕЛІ КИРИЛІВЦІ

Коли приїхав Тарас Григорович у гості в с. Кирилівку, то зійшлися всі родичі, прийшов мій батько і позвали з економії дядька Андрія, — він служив козачком у Зінькевича і носив здоровий чуб, що злягав аж на комір. Ну, то Тарас Григорович і каже йому:

— Нащо ти, сину, чуб такий носиш?

А він йому відповідає:

— Так нам пан велить.

Тарас Григорович каже:

— Сідай, я тебе обстрижу.

Андрій став плакати, каже:

— Мене тоді буде пан бити.

— А ти скажеш, що тебе обстриг Тарас Григорович.

То Андрій як повернувся у контору до пана, пан побачив, що він обстрижений і питає його:

— Нащо ти обстригся?

— Мене, — каже, — дядько Тарас обстриг.

Тоді пан і говорить:

— Який там Тарас? Я хотів би його побачити.

Так нічого й не було дядькові.

А коли Тарас Григорович од'їжджав, то сказав:

— Це ви зі мною погуляли, а тепер ідіть на панщину. Коли я доїду до Петрограда, то ви панщини більше не будете робити. То неділі через дві і визиває пан у контору Шевченків: Микиту, Йосипа і Бойка Лавріна. Йосипа тоді не було, десь у другому селі плотничав, та за його ходив мій батько Трохим. Як прийшли, пан їм і каже:

— Тарас Григорович мене просив, щоб я одзволив вас от кріпосної завісімісті. Тільки положіть на кожну ревізну душу гроші.

Але Микита, старший брат Тараса, сказав:

— Як хоче нас брат визволить, то нехай положить за нас гроші, бо в нас грошей немає.

То так і пішли, — пан не відпустив без грошей.

Потом другий раз приходить бумага, так через неділь дві чи місяць. Визиває пан таким же чином у контору і говорить:

— Так як Тарас Григорович просить мене, щоб я одзволив вас од панщини, то з сьогоднішнього дня ви, Шевченки, свободні.

Поклонились вони панові і пішли. Дійшли так з версту од контори, мій батько і говорить дядькові Микиті:

— Ми, дядьку, пішли, а з паном і не договорилися, чи він нам землю дасть, чи ні?

Повернулись до пана, запитали про землю. Пан каже:

— Землі я не даю.

То Микита йому і відповів:

— Якщо без землі, то ми такої свободи не хочем.

Від колгоспника Г. Т. Шевченка, 63 років (правнук Т. Г. Шевченка по братові Йосипу). С. Шевченкове, Вільшанського р-ну, Київської обл. Записав Д. Кушнаренко, 27. VIII 1938 р.

* * *

Раз пішли всі на панщину, а старша сестра Васька і наш батько, будучи маленькими, гуляли коло хати. Дивимось, — кажуть, — щось підїхало до нашого двору, злазить з брички якийсь чоловік; то ми, — кажуть, — тікати за хату та в садок, а він біжить слідом і кричить:

— Я ваш дядько, не тікайте.

Васька була більша, то втекла, а батька мого дігнав, узяв його за руку і питає:

— Чого ви тікаєте?

— Ми боїмось панів.

— Я ж не пан, а дядько ваш. От прокляті пани, поперелякували дітей, що вони вже й своїх бояться.

Поцілував хлопчика Івана, мого батька, і заплакав. Потім погукав і сестру Ваську, вона підійшла.

Він питає її:

— Хто у вас тут є дома з бабів?

Васька побігла тоді, покликала бабу Мелашку. Вона була на кутку сама старіша. Люди ідуть на панщину, а вона дітей доглядає. Тарас і каже бабі:

— Захожуйтесь, бабо, варити вечерю, щоб була вечеря готова, поки прийдуть з панщини.

Баба Лимарка почала варити вечерю, а Тарас сказав Васьці, щоб вона збрала усіх дітей, які є близько. Сів Тарас у саду в бур'яні з ними, діти посходились, то він візьме конфетів і розсипле кругом себе, а діти збирають. Він тоді візьме жменю копійок та розсипа, збирають вони, а він з ними грається, голубить їх, утішається ними. Так йому було гарно з ними. Вони кругом його бігають да такі раді, що місця не находять.

Вечером прийшли з панщини. Цілий тиждень не пускав Тарас на панщину, гуляли, а тоді сказав:

— Я поїду, а ви не йдіть на роботу. Коли що пан скаже, то скажете: не пускає Тарас.

Батьків брат Андрій, старший за батька, був козачком у пана а чи його управителя і носив великий чуб; як його позвали додому, то Тарас йому й каже:

— Давай, я тебе обстрижу.

Він плаче, не дається, каже:

— Що ж то мені тоді буде од пана?

— Нічого не буде, я тебе завезу і сам здам панові.

Дядько казав, що як тільки одчинив двері, то пан і визвіривсь:

— О, це вже Тарасова робота!

А так нічого не було дядькові. Хто й зна, як воно так було, що таку власть мали пани над людьми, а Тараса боялись.

Від колгоспниці Н. І. Мурзи, 55 років (правнучка Т. Г. Шевченка по братові Йосипу). С. Шевченкове, Вільшанського р-ну, Київської обл. Записав Д. Кушнарєнко, 28. VIII 1938 р.

ШЕВЧЕНКО В ГОСТЯХ У РОДИЧІВ

Тараса я пам'ятаю. Він сродственник мені доводиться: моєї матері батько і Тарасів батько були рідня. То мої батьки було родичаються з Шевченками. А як приїжджав Тарас у наше село, то мені тоді було годів 12, може 15. Це, мабуть, він приїжджав востаннє, бо як поїхав, то вже більше в село не приїжджав.

Тарас приїжджав до Микити. А від Микити приходив до моєї матері і батька. Зібралися тоді товариші Тараса Стодоля Савка, Жорновий Григорій Йосипович, Микита — брат Шевченка, їх була велика кумпанія. Не знаю, коли це було, а було саме тепло, як оце тепер. Посідали вони під грушею обідати. Було по чарці, була свіжа риба. Батько мій тоді робив панщину. Був портной, зимою усе шив, а літом робив біля машини, подавав у барабан, то дома було і сало і мед. Було що їсти. Вони там випивали по чарці, закусували, співали. А нам, дітям, було інтєресно слухати, що вони між собою балакають. То ми посідали у саду оддалі і слухаєм. От мені було інтєресно почути, як співає Тарас. А він був дуже радий, що зустрівся з родичами. Це він тоді був, як із заслання повернувся. Сів він так, обперся об грушу, випрямився і заспівав:

Правнуки Т. Г. Шевченка (зліва направо): Х. П. Шевченко, 55 років; Г. Т. Шевченко, 63 років; П. І. Шевченко, 61 року; Т. Т. Шевченко, 60 років; М. В. Ковтун, 62 років (правнук Т. Г. Шевченка по братові Микиті). С. Шевченкове, Вільшанського р-ну, Київської обл.

Фото Я. Паволоцького, 25. VIII 1938 р.

Ходить гарбуз по городу,
Питається свого роду:
— Ой чи живі, чи здорові
Всі родичі гарбузові? } 2 рази

Всі так і вслухалися. А голос у його був хороший. От він веде далі:

Обізвалися кислці:
— І ми тут твої сестриці!
Обізвались огірочки: } 2 рази
— І ми тут сини і дочки!

Обізвались огірочки:
— І ми тут сини і дочки!
Обізвалась жовта диня: } 2 рази
— І я тута господиня!

Вся рідня зібралася. Так воно і було. А тоді як приспівав:

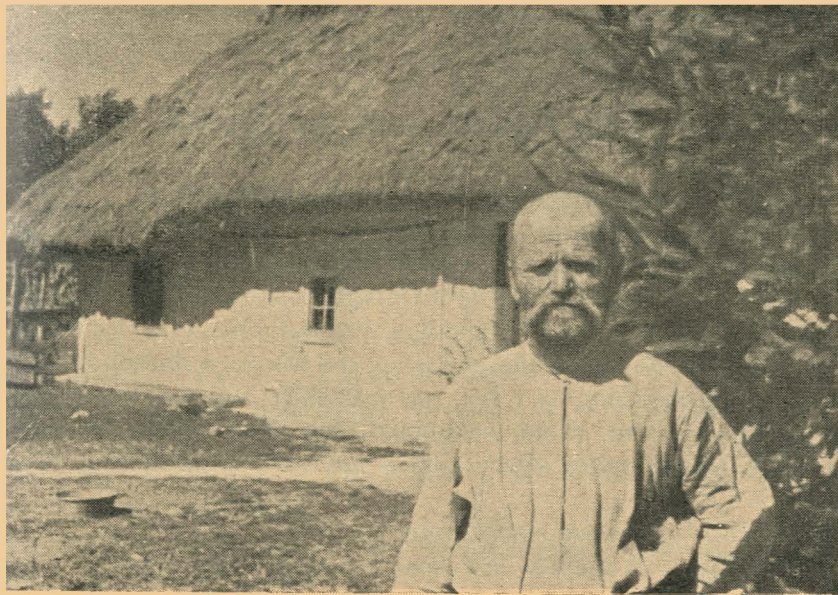
Обізвалась жовта диня:
— І я тута господиня!
Обізвались буряки: } 2 рази
— І ми тута дураки! —

так усі і полягали від реготу. Великий підняли хохіт. А ми слухали, то й собі сміємося. Після ще довгенько вони гуляли і співали. А вечером Тарас з Микитою, своїм братом, пішов у село. І тоді вже як поїхав, то я вже більш його не бачив, більш не був у нашому селі. Поїхав у Петербург, там і помер.

Від І. І. Маломужа, 98 років.
С. Шевченкове, Вільшанського р-ну,
Київської обл. Записав Д. Кушнар-
ренко, 23. VIII 1938 р.

КОЛГОСПНИКИ СЕЛА МИХНІВЦІВ ПРО ШЕВЧЕНКА

Ще до 1905 року батько Соляра Олексія був у Лубнах. Проїжджаючи повз старий пороховий склеп (північна частина м. Лубен), який тоді вже почали розбирати, він зустрів одного солдата, який дав йому декілька книжок. Це були твори Пушкіна і Шевченка. Твори Шевченка були у грубих (дерев'яних) палітурках зеленуватого кольору з чорними краплинками. Селяни любили читати вірші Шевченка й дуже поважали його. Під час революції 1905 року син михнівського попа Базилев-

Правнук Т. Г. Шевченка — Т. П. Шевченко. С. Шевченкове, Вільшанського р-ну, Київської обл.

Фото Я. Паловоцького, 26. VIII 1938 р.

ський Андрій, який був тоді студентом якогось духовного училища, сказав селянам, щоб книжки Пушкіна і Шевченка попалили, бо вони заборонені, за них ви будете відповідати, за це попадете в тюрму.

Хоч як було жалко, а довелось селянам попалити любимі книги. Попалила мати Соляра Олексія.

Від колгоспника О. І. Соляра,
53 років. С. Михнівці, Лубенського
р-ну, Полтавської обл. Записав учи-
тель П. Бондар, 6. III 1939 р.

ЯК ДІД САНЬКО „КОБЗАРЯ” СЛУХАВ

Питаєте про Шевченка? Знаю, чув... Ось послушайте.

Було це ще в Таврії на заробітках. Жили ми в одного пана в економії. І почав якось одного часу ходити до нас один студент, славний такий хлопець, десь учився він чи в Петербурзі, чи в Києві, а то на літо до батьків приїхав — десь батько був тут дохтуром чи фельшером.

Ну, отож, кажу, прийшов раз він до нас. Ми його благородієм називаєм, а він говорить: так і так, не називайте мене благородієм, то, каже, некрасиво, то, каже, нехорошо, всі, каже, люди однакові, то чого ж то одних звати мужиками, а других благородіями. А потім каже:

— А дайте я вам книжечку одну почитаю.

— Читайте, — говорим все таки, — ваше благородіє.

Ну, і почав він читати. Як почав, як почав, то, я вам кажу, просто душа нам вознеслася. Про що там тільки не було — і про панів таких, як і наш злодіяка, і про ченців, а головне про царів. Нам як в грудях похололо — аж оглянулись; а ну якби хто почув, — то каторга вечная за то.

А той хлопець все чита. Та все по-нашому, по-нашому, нашим таки язиком. І про народ бідний, ну, знаєте, прямо плакати хотілось, так разжалобив нас.

— А хто ж то, — питаєм того студента, — так сочинив про бідний народ та про панів?

— Е, — каже, — це Тарас Григорович Шевченко, такий же, — говорить, — бідний чоловік, як і ви, тільки про його не можна голосно говорити.

Ну, довго ми вспоминали цю книгу, а потім якось і каже мені пошепки мій товариш, Гаврило Сірокожух:

— Ну, — каже, — Санько, буде, — каже, — правда на світі, раз є такі, — каже, — люди, як цей Шевченко, що так про бідний народ написав.

— А певно, що буде, — кажу, — а як же інакше.

А вже аж тепер за радянської влади я узнав доточно, що то за чоловік був Шевченко. А тоді — серцем одразу почув, що наш то чоловік, за нас, за бідний народ. Не дозволяли пани про нього говорити.

Від колгоспника О. М. Га й да ма ки, 82 років. С. Мерчик, Бого-
духівського р-ну, Харківської обл.
Записали М. На гор н и й і С. М е й-
з л е р, серпень 1938 р.

* * *

В 1909 році я був в Таврической губернії на заробітках. В мене був товариш, який знав пісні і вірші Шевченка. От часто ми бувало збере-
мося і співаємо пісні з „Кобзаря”. Одного разу на нас наспів урядник
та й каже:

— Де це ви вчилися співати цих пісень?

— Це ми з „Кобзаря”, — відповідаємо.

— А що, ви, може, і „Кобзар” читали? — він знову до нас.

А ті йому в отвіт:

— Ну да, читали.

Тоді урядник розгнівався і сказав:

— Вірші і пісні Шевченка читати заборонено, і більше не читать,
а як попадетесь ще раз, то будете отвічать.

Так колись переслідували Шевченкове слово.

Від колгоспника С. П. Лисого,
47 років. Колгосп „Радянський”, с.
Ісківці, Лазорського р-ну, Полтав-
ської обл. Записали Ф. П е д о р и ч
і Ф. З о з у л я, 1939 р.

ЯК МИ ШЕВЧЕНКА В ОКОПАХ ЧИТАЛИ

Був у мене товариш з сусіднього села Верби. Воювали ми з ним на
фронті разом. В одному окопі лежали, разом на війні мучились. А тут
давали отпуск солдатам з фронту. Всі тягнули жеребки і якраз почалось
і нам витягти.

Приїхали разом додому, відпочили трохи і їдемо назад на фронт.
Зустрілись на базарі, а він десь задержався.

— Почекай, — каже, — я ще одну штуку маю купити.

А я кажу:

— А що ж?

— Та нікому не кажи — „Кобзаря“.

Положив він „Кобзар“ у сумку, замотав у портянки, і там ми в окопах часто вдвох читали.

Читали ми „Сон“, „Кавказ“, а там проти царя, проти божества, проти панів.

Читали, конешно, так, щоб ніхто не бачив. А щоб побачив хто з начальства, дак, конешно, попало б нам.

А мій товариш читає „Кобзар“, читає і каже:

— От побачиш, що скоро буде революція!

Від колгоспника-пасічника М. О. Буйвола, 52 років. С. Червоний Ранок, Кролевецького р-ну, Сумської обл. Записала М. Ісирович, лютий 1939 р.

IV

**ПОХОРОН, МОГИЛА І ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ
ШЕВЧЕНКА**

ШЕВЧЕНКО ЗНАВ НАПЕРЕД

Ходячи по горах над Межирічем, Шевченко, мабуть, знімав якісь плани і все приказував:

Як буде Тарас Шевченко женитися,
То буде увесь мир дивитися,
А дружок та бояр
Буде повен яр.

Це він казав наче про те, що ото як ховали його на горі у Каневі, то справді увесь мир приходив дивитися. Він сильно розумна людина була, наперед знав, що буде.

Від колгоспника П. П. Колішова, 86 років. С. Межиріч, Канівського р-ну, Київської обл. Записав П. Гонтаренко, 15. VIII 1938 р.

ЯК НА ПОХОРОНІ ШЕВЧЕНКА ЗУСТРІЧАЛИ ЙОГО БРАТІВ

На похорони Тараса Григоровича їздили у Канів його рідні брати Микита і Йосип. Залізниці тоді ще не було, то ж їхали волами. Обое у драних сорочках і рудих латаних-перелатаних свитках.

Проте зустрічали їх дуже пишно. У Києві коло Софіївського собору професори їм килими у ноги стелили. А один заграничний професор ніяк не міг повірити, що такої великої людини брати та в такій драній одежі ходять.

Підступив той професор до Микити та й питає:

— Чи справді ви Шевченків брат?

— Дійствительно, я Шевченків брат, — каже Микита.

— А чого ж ваш брат лисий, а ви ні? — допитується професор.

— А того, — каже Микита, — що мій брат багато думав, то все волосся на голові вилізло.

Хоча й темний був Микита, але дав зрозуміть професору, — мовляв, і тобі не завадило б трохи більше думати про бідних людей.

Від колгоспника Г. Т. Шевченка, 63 років (правнук Тараса Григоровича по братові Йосипу). С. Шевченкове, Вільшанського р-ну, Київської обл. Записали І. Волошин і М. Ісірович, 6. XII 1938 р.

ПОХОРОН ШЕВЧЕНКА

Так, так, сину, правду кажеш про Тараса. То ж ви усе з писань берете та з оцих картинок, що на стінах висять¹⁾, бо ви ж люди письменні. А я хоч і не учена, а розкажу про Тараса те, що я своїми очима бачила, як його хоронили.

Давно це було, а як сьогодні помню, коли труну Тараса з Канева везли на гору.

Винесли його з собору, а кругом миру, миру — ніде і ногою ступнути. Поставили труну на віз уквітчаний вінками, квітами та клечанням²⁾ і повезли потихеньку по канівських горах та лісах, що від Хмільної³⁾, бо там не так круто було, як од Дніпра. Обвозили аж ген поза ярами та кручами.

Як тепер помню — віз самі люди везли, а я з дівчатами підпихала воза аж до самої Чернечої гори.

Часто ставали одпочивати та попереду ліс вирубувати. І все, куди везли Тараса, дорога була заслана цвітами, травою та зеленими гіллячками.

Як привезли Тараса на гору, ми підвели голови й кругом глянули. А миру! Матінко моя! Такого миру кругом, аж гора стугоніла. Стільки людей я ще зроду не бачила. А плачуть та сліз було, що вам до вечора не переказати.

А подарків яких нам тоді надавали: і стрічок, і лент, і хусточок, поясів червоних, різних-разних пам'ятних речей. Я й досі держу хусточку

¹⁾ Запис зроблено в музеї Т. Г. Шевченка при Держзаповіднику „Могила Т. Г. Шевченка“ після того, як оповідачка ознайомилась з музеєм.

²⁾ Клечання — молоді зелені гіллячки з різних листових дерев.

³⁾ Хмільне — село Канівського р-ну за 6—7 кілометрів від могили Шевченка на правому березі Дніпра.

Рушник роботи майстрів Комарівської (на Харківщині) експериментальної майстерні.

Фото Я. Паволоцького.

від похорону Шевченка. На смерть її держу. Закажую своїм: як умру,
то щоб з нею і поховали мене.

Від 106-літньої бабусі Поки-
вайленко, в музеї при Держза-
повіднику „Могила Т. Г. Шевченка”,
м. Канів, Київської обл. Записав
екскурсовод П. Гонтаренко,
липень 1935 р.

* * *

Мені казала теща, що і вона ховала Т. Г. Шевченка. Везли його, ка-
зала, канівським лісом на Чернечу гору, тепер зветься Тарасова гора.
Завозили у Канів. По дорозі виступав оратор, говорив:

Плач Чигирин, Канів, Черкаси
Горькими сльозами,
Бо вже більше Тараса
Не буде між нами.

Так, казала теща, говорив оратор. З Канева повезли кутком Цегель-
нею, через ліс, обвезли рівним місцем, щоб звезти на гору. Везли де-
ліжаном (площадка на возі) лопарно і тільки дівчата. Дівчата у нагороду,
що везли і ховали, получали стрічки; моя теща теж одержала тоді
стрічку.

Коли я став пастухом, то пас корів на Чернечій горі. Тоді могила
була не дуже висока, спочатку одна насипана, а потім на ній вужча
ще одна.

А вже коли мені було років двадцять п'ять, то на тому місці, коло
могили рядом поставили хату.

Раніше там була чиста гора, десь-не-десь були тільки кустарники
лісу. Коли там стали ухаживать, став виростать ліс.

Від Д. Р. Кусенка, сторожа
саду Канівської педшколи, 77 років.
Канів, Київської обл. Записав Д.
Кушнарєнко, 11. VIII 1938 р.

* * *

Мій батько розказує було: коли насипали могилу Тараса Григоро-
вича Шевченка, то і він написав та приказував:

Копай, лопато, не дрімай,
Дядькові Тарасові могилу висипай.

Як висипали могилу Тараса Григоровича, то хто був присутній — кожний старався і собі кинути землі на могилу; полами, казав батько, носили.

Від колгоспниці М. Л. Бойко, 68 років (правнучка Т. Г. Шевченка по сестрі Ярині). С. Шевченкове, Вільшанського р-ну, Київської обл. Записав Д. Кушнарєнко, 25. VIII 1938 р.

ДІД ЯДЛОВСЬКИЙ НА ПОХОРОНІ ШЕВЧЕНКА

Мій дід розказував, що він познайомився з Тарасом Григоровичем Шевченком, коли пас скот на Чернечій горі. Туди Тарас часто приходив писать і малювать, а коли побачив пастушка, мого діда, то з ним розмовляв, і це дідові дуже запало втямку. А коли Тарас умер, везли його хоронити на ту гору. Тоді саме мій дід чоботи шив у хазяїна; то він як почув, що везуть хоронить Тараса Григоровича Шевченка, казав, сам не свій став, бо недавно наче бачив: він писав на тій горі. Покинув чоботарювать і зразу побіг до процесії.

Хазяїн: — Куди ти? — а він і не оглянувся, побіг.

Так дід тоді цілий день хоронив Шевченка; за це йому хазяїн не дав їсти і не доплатив п'ять копійок за той день. А дід дуже любив Тараса, через те він свою хату біля могили поставив, насажував ліс і сад і п'ятдесят п'ять років, до самої своєї смерті, охороняв Тарасову могилу.

Від М. О. Демченко, 26 років, внучки діда Івана Ядловського¹). Канів, Київської обл. Записав Д. Кушнарєнко, 11. VIII 1938 р.

ШУКАЛИ СКАРБІВ У МОГИЛІ ШЕВЧЕНКА

В революцію часто на могилу приїжджали бандити. Раз хотіли одкопять могилу Тараса Григоровича Шевченка. Все допитувалися діда, де те місце, що росло деревце, — там вони думали копать під тим деревцем, що ніби воно якраз було посажене на могилі, хоч горб могили насипаний був далі. Як вони не допитувалися, а дід не признався.

Другий раз допитували діда, де той льох, що йде до труни Шевченка, що ніби там лежать дорогі скарби. Дід не сказав.

¹) Іван Ядловський — сторож на могилі Т. Г. Шевченка.

Да льоху там того не було й нема. Бандити ударили по вікну, вікно розбили, а брат мій вискочив у друге вікно та сказав людям, то люди прогнали бандитів. Так вони й не відрили могили.

Від М. О. Демченко. Записав Д. Кушнарєнко, серпень 1938 р.

ЯК ДІД ЯДЛОВСЬКИЙ ОХОРОНЯВ МОГИЛУ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Дід мій був хороший садовник. Ото він все понасаджував на могилі Шевченка. Дуже заботився. Часто було піде в ліс, викопає стільки дичок, що й не піднесе. Тоді ото сяде десь і відпочиває, так що приходилось бігати його шукати.

Знайдем, підійдем до нього:

— Діду? Ідїть додому.

— Хїба я довго?

— Да вже вечір, а ви все тут возитесь.

— Ну, то я зараз буду йти.

Ото візьмем дички та принесем на могилу. Ми питаєм було:

— Нащо ви їх, діду, все копаєте?

— Як нащо? Буду садить, щоб ріс сад, щоб Тарасова могила цвіла.

Від М. О. Демченко. Записав Д. Кушнарєнко, 2. VIII 1938 р.

* * *

А це було так: заїхали до нас, на могилу Шевченка, бандити і привезли з собою два трупи. Говорять до діда:

— Ми будемо хоронити своїх товаришів рядом з Шевченком. Щоб ви їх теж охороняли.

Дід каже:

— Я забороняю вам тут копати яму. Хоронїть їх в іншому місці.

Начинають копать, дід не дає. Тоді вони діда поставили біля груші. Берись, кажуть, руками за гілки і дивись на Дніпро. Не повертайся і не ворущись, бо буде смерть. Так стояв дід довго. Одного вони успіли заховати, а тут червоні наскочили, прогнали. То дід, як вони поїхали, незакопаного зразу спустив у провалля, а другого відкопав і теж спустив головою вниз.

Від М. О. Демченко. Записав Д. Кушнарєнко, 2. VIII 1938 р.

ПОДАРУНКИ НА ПАМ'ЯТЬ ВІДВІДУВАЧАМ

Раніше було, коли приходять відвідувачі на могилу Тараса Григоровича Шевченка, то дід мене посилав гриби рвати і варив з грибами суп, кашу. Їли дідовими ложками, що їх сам робив: жіночі ложки — держак рибкою, чоловічі — рівний. Він їх продавав і так дарував на пам'ять відвідувачам.

Робив ще рублі для качання плаття. На них він вирізував написи, якого року зроблено і що рубель зроблений на могилі Т. Г. Шевченка.

В тій хаті, що стояла на могилі, висів рушник, де була на одному боці вишита Катерина в стрічках, коли вона зустрічається з зводним офіцером, а на другому краї — Катерина вже з дитиною, коли її офіцер покинув. Цей рушник колись був подарений дідові для могили Шевченка.

Від М. О. Демченко. Записав Д. Кушнарєнко, 2. VIII 1938 р.

* * *

Коли я жила в діда, то він мені розказував, що Т. Г. Шевченка везли в труні запечатаного од села до села. Везли дівчата, повбирані в святкову одіж, на рушниках; за те їм давали пояси, сережки, ленти. На Чернечій горі Честаховський і Варфоломей купили землю. Там Шевченка й поховали. Насипали могилу, поставили хрест. Дід мій тоді стегріг. Спочатку одвідувачі могили залишали гроші в хресті, то дід з того й жив, а після революції стали платити по тридцять карбованців на рік, а потім тридцять карбованців на місяць, а далі радянська влада зовсім забезпечила діда.

Від М. О. Демченко. Записав Д. Кушнарєнко, 11. VIII 1938 р.

„МОГИЛИ НЕ ЗОСТАВЛЮ”

Я жила в діда до 1927 року. Тоді екскурсії рідше приїжджали, а коли приїжджали, то я кожен раз носила на гору воду. Важко тоді було носити, східців не було. У 1928 і 1929 роках я була в Харкові. Дід написав, щоб я приїхала до нього на поміч. Я приїхала, тут вийшла заміж, так і зосталась жити в Каневі.

Коли дід захворів, я думала його забрать. Та куди, — ніяк не можна було забрать з могили.

Казав: „Умру тут, а Тарасової могили не zostавлю”.

Дуже дід любив Шевченка, через те він і прожив на могилі більше п'ятидесяти років. Раніше те місце було голе, дерев там не було, а коли докупив Варфоломей землі, тоді дід, Ядловський Іван Олександрович, насадив садок, ліс попід горою, щоб гора не осувалась.

Тепер там великий ліс, і сад родить.

Від М. О. Демченко. Записав Д. Кушнарєнко, серпень 1938 р.

ДІД ЯДЛОВСЬКИЙ ДУЖЕ НЕ ЛЮБИВ ЦЕРКВИ І ПОПІВ

Умираючи дід казав:

— Ви ж мене поховайте на горі за огорою. Не несіть на кладбище, без попа поховайте.

Хтось приїздив з уряду на могилу Тараса Григоровича Шевченка, то дід сказав і йому, щоб поховали його там, де три дороги сходяться.

Він казав:

— Мені аби тільки там попи не ходили.

Він дуже не любив церкви і попів. Церкву він називав „представленієм”. Було коли на могилу приїжджають попи і кажуть йому:

— Чого ти цураєшся церкви і бога, ти одичів, живеш у лісі, то нічого не розумієш.

— Я, — каже, — все розумію...

Нічого їм не розказував про Тараса, злий на них був.

А коли на могилу приходили бідні люди, то останнє з себе знімав та оддавав.

Дід хотів уступити в партію Леніна—Сталіна, та був уже старий.

Від М. О. Демченко. Записав Д. Кушнарєнко, 2. VIII 1938 р.

ЛИКЕРІЯ ІВАНІВНА ПОЛУСМАКОВА

Я була знайома з доктором Ступніковим. Він жив у городі Каневі, де тепер поліклініка. Часто я до нього заходила, як бувала в городі. Там бувала і Ликерія Івановна. Я її спочатку не знала. Раз я й питаю доктора:

— Що це у вас за пані?

А він мені каже:

— Це колишня наречена Тараса Шевченка.

Розказувала вона мені, що вона ходить по панах як наймичка, по-собляє їм у роботі: то платочки порубить, то наволочки пошіє, то ще щось допоможе, аби в кускові хліба не відмовили. Так і жила.

В доктора Ступнікова вона жила по тижню. Доктор її дуже поважав. Було каже:

— Вона мені, як рідна сестра. І поговорить, і порадиться з нею можна.

Ступнікову було тоді вже годів шістдесят, а Ликерії приблизно год із вісімдесят. Ликерія була вже дуже стара. Сива-сива. Кругловида, гарна була собою.

Ликерія було часто ходить на могилу Шевченка та й плаче.

Роду в неї не було, сирота була, весь вік ходила по наймах і все тужила за Тарасом. Так і вмерла. Похоронили її в Каневі.

Від колгоспниці О. Й. Батаннич, 72 років. С. Межиріч, Канівського р-ну, Київської обл. Записав Д. Кушнарєнко, 14. VIII 1938 р.

* * *

Давно це було. Я ще дівчиною була, коли Ликерія Іванівна приходила зимою на могилу Шевченка і все плакала, плакала. Прямо бреде було через сніг по стежці, бо тоді ще сходів не було, і там плаче.

У неї було заручення з Тарасом Шевченком. Казали мати, що у Ликерії Полусмакової було кілечко обручальне, і вона його держала до самої смерти.

Ликерії не було приюту, то вона пішла у приют у благодельню, що була в Каневі тут на лузі біля мельниці.

Умерла Ликерія в Каневі. Тут її й поховали на городському кладовищі.

Від Г. П. Градинович, 46 років. Виселок Манастирьок, м. Канів, Київської обл. Записав П. Гончаренко, 17. VIII 1938 р.

ВЕЛИКИЙ ХАРАКТЕРНИК

Був собі колись то такий великий характерник — Шевченко, та такий, що з ним ніхто не міг зрівнятися. Їздив він, кажуть, скрізь по світі та збирав од панів різні листи-бумаги. Кажуть, що як він умер, то його привезли в домовині звідкільсь здалека на Україну, бо як умирав, то

сказав, щоб його поховали в степу на могилі, ніби б то в ріднім краю. От єго і привезли туди до лісу, недалеко от села Гусакового, Звенигородського уезду, до тієї роскопаної могили, що коло здорового шляху; стали здіймати з воза домовину, та й не здіймуть — така важка. Що не робили, ніяк не здіймуть, та мусили прикликать з села двадцять дівок (чесних) та аж ті зняли її. Але ж як після розкрили її, то вона була тільки повна різних списів-бумаг, а єго самого не було; та так її з тими бумагами і закопали. Кажуть, що після хтось то хотів ту могилу роскопати та забрать списи (бо з ними можно було б одібратъ назад у людей ту землю, що у панів забрали після панщини), та у того чоловіка одібрало руки і ноги, то він і покинув її докопувати.

Та Шевченко цей дуже клопотався за людей, що робили у панів панщину і дуже просив за них царя, щоб той дав їм волю. А цар все таки волі не давав. От раз він приходить до царя, єго впустили в палатку; ввійшовши в палатку, він — хап за шапку та об землю — трах, та й каже тоді цареві: „Оце тілки й твоєї землі, що під моєю шапкою, а над всею землею пани царюють! Весь світ я із'їздив, а ніде не бачив, щоб так було гірко та важко жити людям, як у твоїм царстві!“...

Від селянина. Записав А. С м о к т і й. С. Гусакове, Звенигородського повіту, 1880 р. („Киевская старина“, серпень, 1882, с. 373).

ШЕВЧЕНКО НІБИ ЩЕ ЖИВ ПІСЛЯ ПОХОРОНУ

Як приставлено його труну до Канева запечатану, так і не одкривали. Ніхто не бачив, — туди було важко й доступитись, не допускали, бо його там не було. Зібрались родичі, та і ті не бачили. Так і поховали.

Після цього похорону, кажуть люди, бачили його лічність. А то так зробили вчені люди — нібито він умер, — щоб йому було краще викривати неправду, яку чинили пани та царі.

Кажуть люди, що після похорону жив Шевченко ще двадцять років.

Е! Шевченко був чоловік розумний, начитаний, тому він і добився діла, що зараз є.

Від колгоспника М. А. Коваленка, 81 року. С. Межиріч, Канівського р-ну, Київської обл. Записав Д. Кушнарєнко, 15. VIII 1938 р.

Деталь першого пам'ятника Т. Г. Шевченкові на його могилі в Каневі, збудованого в 1923 р. робітниками Городищанського цукрового заводу.

Фото Я. Паволоцького, 20. VIII 1938 р.

* * *

Кажуть, що Тарас помер і не діждав волі. А я ось розкажу про одну пригоду, і ви побачите, що Тарас жив ще й після кріпаччини.

Пидинівський пан Попел одному селянину, коли той виходив на волю, не нарізав садиби. Ну, а що гречкосію робити без землі? — узяв й зайняв садибу самоправно. Обмежував рівчаком і вже й орати почав. Та дізнався пан Попел, — а був він, треба вам знати, дуже клятий пан. Вирядив Попел на садибу своїх посіпак, вони й загорнули канави. Тут почули про це діло селяни й збунтувалися.

Потягли їх у суд. А суддею, треба вам знати, був той же самий пан Попел.

— Ага, так ви бунтувати, — закричав пан, — це ви наслухалися того тюрмака Тараса!

Це так пан про Тараса казав, бо той по тюрмах сидів за правду.

А селяни й відповідають:

— Як ми можемо слухати того Тараса, коли він помер уже?

А пан і говорить:

— Де ж він помер, коли у мене він на квартирі був.

І розказує пан, як було діло. Приїздить немов би до нього купець торгувати пшеницю. Розговорились, а купець і питає:

— Чи не доводилося, мовляв, панові бачити на власні очі Тараса?

А пан і каже:

— Ну, коли б я його побачив! — Живцем від мене він уже б не вийшов. Я б його, — нахваляється пан, — заклепав у смоляну бочку та й запалив би.

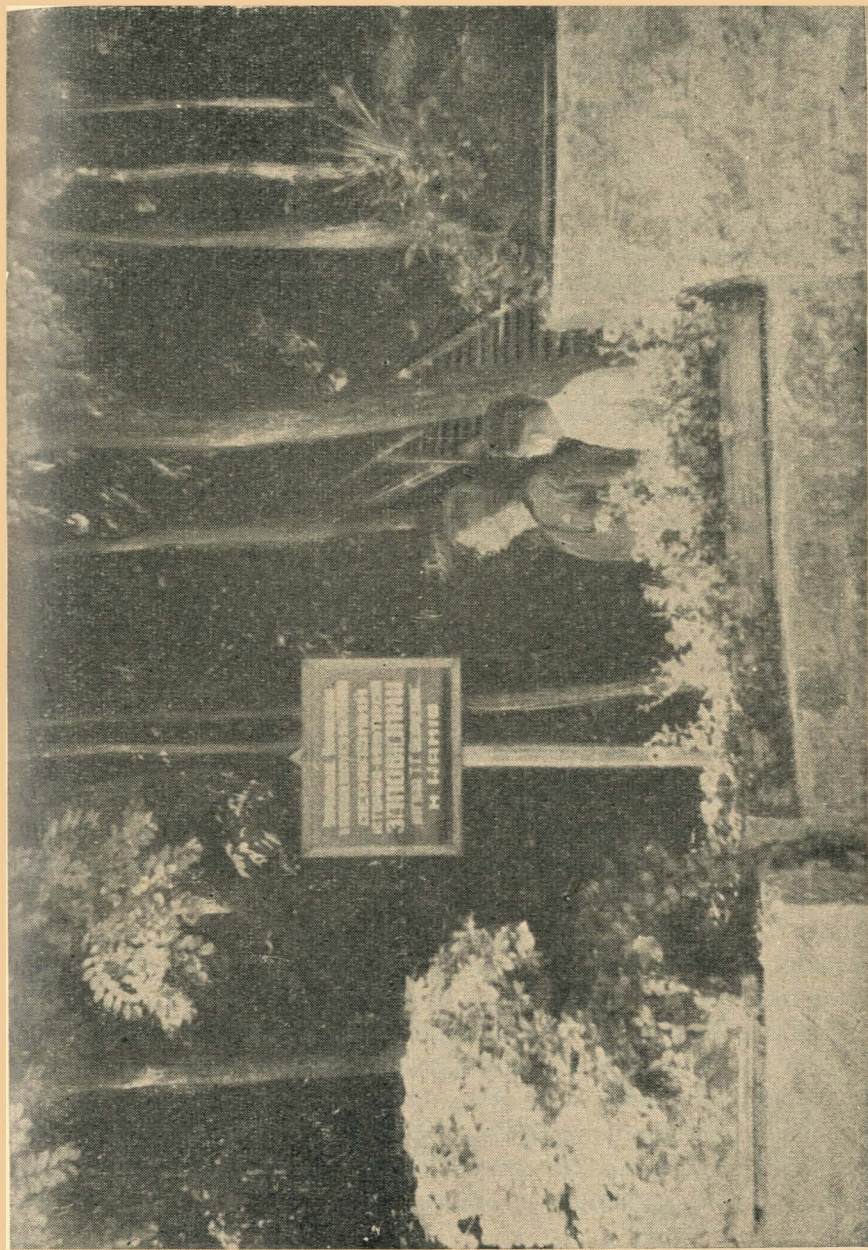
Ще там про щось гомоніли, тільки залишився купець ночувати у пана. Вийхав з економії удосвіта. А ранком підходить пан Попел до столу, бачить — на столі записка, а на записці написано: „Ночував у тебе той самий Тарас“.

Три станції гнався пан Попел за Тарасом, не одного коня загнав, проте Тараса не здогнав.

Від І. І. Маломужа, 98 років.
С. Шевченкове, Вільшанського р-ну,
Київської обл. Записав І. Волошин, 7. XII 1938 р.

ВІЧНИЙ, ЯК НАРОД

Як помер Тарас Григорович Шевченко, то поховали його в Каневі на високій Чернечій горі. Не повірили селяни, що помер Шевченко. Злякались тоді пани, почувши про ножі, які селяни гострили проти

Вхід на могилу Шевченка. Канів.

Фото Я. Павлоцького, 20. VIII 1938 р.

панів. Розказував мені ще батько, що кожної місячної ночі вийжджав на Шевченківську могилу воїн. Воїн був задуманий, грізний. І над Дніпром лунала його заповітна пісня:

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте...

Ще, розповідав батько, було чути слова співця: „Брати мої! Рвіте кайдани і в Дніпрі широкому панів потопіть”. Грізний був Григорович до панів. І мертвого поета стерегли жандарми. Близько не підпускали до співцевої могили, забороняли його пісні співати. А хто раз чув його пісню, навіки вона залишалась в серці народу. Шевченко боровся з панами за наше щасливе життя. Якби встав Григорович з могили, не впізнав би нашої України. Радісна вона стала, щаслива. А пісні які гримлять — нові, веселі, стоголосі! Славлять вони наше квітуче життя. Славлять безсмертного борця. Не вмер Тарас Григорович! Він вічний, як народ!

Від дідуся І. П. Дичавець.
Тупичів. Записав В. Романенко.
(Чернігів, „Молодий комунар” від
9. III 1939 р.).

ВІДКРИТТЯ ПАМ'ЯТНИКА¹⁾

Відкривали пам'ятник Тарасу Григоровичу Шевченкові на його могилі літнього врем'я. На відкритті з нашого заводу було робітників триста, — тоді їх і було штатних стільки. Їхали до могили Шевченка машинами і підводами.

Відкриття було у неділю, добре пам'ятаю.

А люди із Києва та й звідусіль поприїжджали у суботу під неділю. Людей було страшно багато. Миру було тисяч вісім, а може й більше. Бо сьола, як узнали, що завод одкриває пам'ятник Тарасу Шевченкові, то за три дня раніше поприїжджали на могилу Шевченка.

У неділю рано, перед відкриттям пам'ятника, робітники нашого заводу пішли з музикою у місто Канів, щоб забрати людей, які приїхали на відкриття пам'ятника. До могили людей не допускали, щоб не мішати робити, тому вони були у городі.

¹⁾ Мова йде про відкриття тимчасового пам'ятника Т. Г. Шевченкові в 1923 році. — П. Г.

Перед тим, як піти до могили в Каневі, на базарній площі унизу був мітинг. Після мітингу на площі з музикою прийшли усі на могилу Шевченка.

Почалося відкриття пам'ятника Тарасу Григоровичу. Пам'ятник був закритий красним полотном.

Відкривали пам'ятник під музику Городищанського заводу. Після цього аж увечері почали потроху роз'їжджатися.

Від робітника - маляра Городищанського цукрового заводу М. П. Підмогильного, 53 років. Записав П. Гонтаренко, 23. VIII 1938 р.

П'ЯТИДЕСЯТИРІЧЧЯ З ДНЯ СМЕРТІ ШЕВЧЕНКА

Випадок був такий: професійна спілка в Луганську в профклубі за дозволом поліції організувала святкування п'ятидесятиріччя з дня смерті Т. Г. Шевченка. Треба було влаштувати концертну частину. В той час в Луганську кваліфікованих музик та співаків не було, і ось я, Сербінов та Михайлов (останні два померли вже), робітники заводу Гартмана, запропонували проспівати народних пісень та „Заповіт” Шевченка. Із „Заповіту” тоді дозволяли співати тільки два перших куплети, а останніх два —

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.
І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом —

співати забороняли. Ми вийшли співати, а голоси у нас були хороші, і як дійшли до третього куплета заповіту „Поховайте та вставайте, кайдани порвіте”, як грянули, то поліція, і особливо жандарі, не знали, що їм робити в той момент. Довго нас за це тягали по начальству. Особливо лютував жандармський офіцер, що давав дозвіл на влаштування ювілею.

Від робітника І. І. Алексеєва. Луганськ. Записав А. Лиходій, 1936 р.

ДУБ НА ВІДЗНАКУ ПАМ'ЯТІ ШЕВЧЕНКА В СЕЛІ ШЕВЧЕНКОВОМУ

В 1914 році, 25 лютого, ми, родичі Шевченка Тараса Григоровича, зібралися, щоб ушанувати пам'ять нашого діда Тараса.

Зібралися у хаті Трохима Йосиповича.

І ось тільки розташувалися, але ж ото де возьмись стражник Кінський — потребує хазяїна хати. Я хоч і не хазяїн хати був, а лічно сам пішов за хазяїна, а родичі розбіглися.

Потягли мене в управу, допрошували, а потім строго-настроого приказали, щоб ніколи цього не робили.

То ми так їх і „послухали“. Не дивлячись на те, що поліцейські забороняли збиратися й балакати про Шевченка, ми у ту ж ніч знову зібралися, тільки уже нишком та тишком.

Годин так як у 12 ми радились, яку б його пам'ятку зробити на сторіччя з дня народження нашого діда Тараса.

Придумали: знайшли молодецький дубок на огороді Паська Федора, викопали й посадили усі родичі гуртом, спільно, на моїй усадьбі. Один копав, другий вигрібав. Кожен з нас держався за дубок, коли садили.

По закінченні заспівали уже голосно „Заповіт“ нашого діда Тараса і прилили посаджений дубок. А потім хутенько розійшлися.

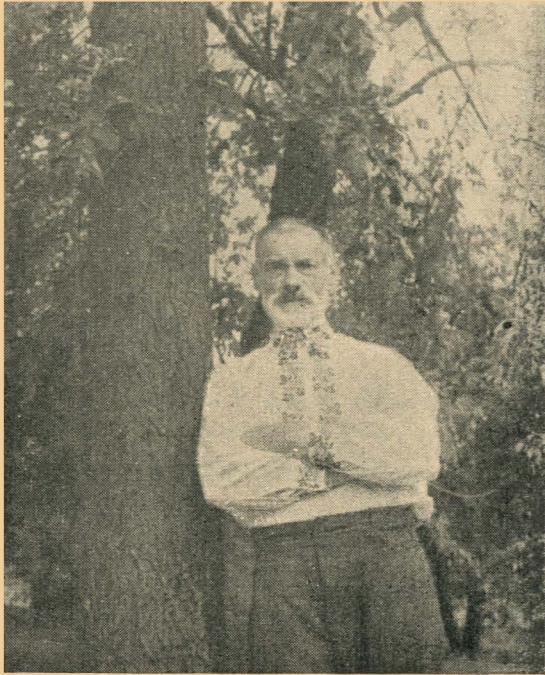
І так щороку, в день народження Тараса Григоровича, ми всі, його родичі, збираємось до цього дуба, біля якого зараз зібралися, і вшановуємо пам'ять Шевченка.

Від колгоспника П. І. Шевченка, 61 року (правнук Т. Г. Шевченка по братові Йосипу). С. Шевченкове, Вільшанського р-ну, Київської обл. Записав П. Гонтаренко, 24. VIII 1938 р.

ДУБ ШЕВЧЕНКА В СЕЛІ МАР'ЯНСЬКОМУ

На цій усадьбі жив колись поміщик Лук'янович, а тепер радгосп ім. Будьонного розводить плем'я худоби. На цьому місці, кажуть, був страшний ліс, велика дубина. Потім ліс вирубали, а цього дуба не зрубали. А чого не зрубали? Я чув, балакали в 29 році наші радгоспівці, що дуба цього не рубать, бо під ним Тарас Шевченко писав і оддыхав, і треба поставити круг нього огорожу.

Балакали, що коли Шевченко приїжджав до Лук'яновича, то складав під цим дубом свої пісні, а тут було красиво: ліс, зелено, напроти ставок, село все видно, Шевченкові це наравилось.

Дуб, посаджений родичами Т. Г. Шевченка в пам'ять 100 років з дня його народження в 1914 р. С. Шевченкове, Вільшанського р-ну, Київської обл.

Фото Я. Паволоцького, 25. VIII 1938 р.

Огородили цей дуб тому годів сім. Дуб був розкішний, гиллястий, кучерявий такий, та як обрубали, розчистили його, то він трохи загу- бив свою красу.

Це тепер уже його стали краще берегти. Поміж його дорога була, а зараз заборонили тут їздити, підпушили кругом його землю, зро- били клумби, стали за дубом ухажувати.

До 125-річчя з дня народження Шевченка зробимо меморіальну дошку біля дуба.

А то коло дуба маленька могила, — то похований партієць Іва- щенко, старий партизан. Він працював у нашому радгоспі парторгом, присланий Райкомом партії. Був дуже активний на селі, горів на ро- боті, а тоді захворів в 32 чи в 33 році, і коли вмирав, то сказав:

— Поховайте мене під Шевченковим дубом, бо я дуже люблю пісні Шевченка, то хай хоч будуть лежати мої кості на тому місці, де складав пісні Шевченко.

Від робітників радгоспу Т. А. Шияна, 28 років, і Х. Ф. Леня, 44 років. С. Мар'янське, Велико-Ба- гачанського р-ну, Полтавської обл. Записав Д. Кушнаренко, 14. X 1938 р.

ЗА ПІДПИСОМ ЛЕНІНА

До Ягодина в 1919 році, в самий розгар громадянської війни, при- їхав якийсь товариш з Ленінградської Академії Наук. А як я тоді слу- жив у культпросвітвідділі, то він і звернувся до мене. Довго ми з ним ходили по всіх місцях, де перебував тут у Яготині Тарас Григорович Шевченко. Товариш з Академії замальовував будинок, де перебу- вав колись Шевченко, замалював дуб, під яким Шевченко любив пи- сати і вести бесіди з кріпаками, перемальовував і Шевченкові малюн- ки зі стіни (ще й тепер ці малюнки Шевченка є у тому будинку, де жив Шевченко).

Аж почув про це голова місцевої влади. Викликав він до себе представника з Академії і почав розпитувати.

Тоді той товариш з Ленінграда (а, видно, бідовий) вийняв з кишені документ і показав.

В документі було написано, що такий то (фамілії не помню) на- правляється на Україну по збору матеріалів про життя Тараса Гри- горовича Шевченка і підпис — Ленін. Я сам бачив. Був іще один під- пис, але я не розібрав чий.

Від П. В. Згоди, 35 років. Яго- тин, Полтавської обл. Записала С. Мейзлер, 17. X 1938 р.

СПАСИБІ СТАЛІНУ

За старого часу, за панщини та кріпаччини, як ще Тарас Шевченко у нас по селу переховувався од панів, була сплошна темрява. Людей тоді наших не учили грамоти.

А тепер Сталін — спасибі йому — повиучував і дав ход на агрономів, інженерів і даліше.

Від колгоспниці П. П. Лукавченко, 52 років. С. В'юнища, Переяславського р-ну, Київської обл.
Записав П. Гонтаренко, серпень 1938 р.

НА ВИБОРЧІЙ ДІЛЬНИЦІ

На виборчій дільниці, перед виборами у Верховну Раду України, я виступив і говорив до виборців, як раніше було погано і як тепер хорошо. Кажу їм: Колись писав Шевченко —

І день іде, і ніч іде,
І голову схопивши в руки,
Дивуєшся, чому не йде
Апостол правди і науки.

Так ось ті часи, коли прийшла правда і наука. І тепер з нами найправдивіший чоловік у світі товариш Сталін.

Від П. А. Тарапона, 77 років.
Переяслав, Київської обл. Записав
П. Гонтаренко, 7. VIII 1938 р.

V

НАРОДИ СРСР ПРО ШЕВЧЕНКА

Т. Г. ШЕВЧЕНКО В ОРСКУ

Мне про Т. Г. Шевченко рассказывал мой дедушка Сергей Романович. Он умер 35 лет назад. Шевченко в Орске проживал в хибарке на улице, которая теперь называется его именем. Хибарку эту снесли еще перед войной. Нынче на этом месте выстроили больницу.

Как только привели Шевченко в Орск, поп военной церкви произнес с амвона специальную проповедь, ему посвященную. „Вот, — говорит, — какая участь постигает всякого, кто богохульствует и не почитает царя“.

После этой проповеди уже все жители Орска знали, что Шевченко великий народный борец и не признает ни бога, ни царя, за то вот и сослали его в Орск.

Все в Орске считали Шевченко очень образованным человеком.

На том месте, где когда-то была военная церковь, теперь стоит 25-ая школа.

Від П. Ф. Жиліна, службовця, 56 років. Орськ, Оренбурзької обл. Записав І. Волошин, 1. XI 1938 р.

* * *

В Орск на жительство я пришел 70 лет назад мальчишкой девяти годков. В городе было тогда три улицы.

Очень хорошо помню, как расстреливали солдат. Их привязывали к столбам и закрывали глаза белыми платками... Страшно было жить в этом городе, очень жутко.

Русские начальники немилосердно расправлялись с киргизами, а те в свою очередь мстили русским. Помню я такой случай. Киргизы взяли в плен казачьего есаула Таридонова. А чтобы он не убежал, разрезали ему пятки и набили в раны сеченого конского волоса. Пятки срослись с конским волосом. Два года мучили в плену этого Таридонова. Но вот как-то киргизы выехали из аула на байгу — так называется ихний праздник. Во время байги все они съезжаются к своему

святому дереву и увешивают его всякими подарками. В это время Таридонов и убежал из плена. Вызволила его одна молодая киргизка. Она дала ему лошадь и показала дорогу к русским...

В те времена русскому человеку начальство разрешало убивать киргизов без суда и закона. Некоторые наши мещане-багатеи так и делали: как поймают киргиза, то уж безпременно убьют.

Там, где теперь Коммунальный отдел, а еще раньше было Казначейство, — была гауптвахта крепости. В ней то и сидел Шевченко. Я эти времена помню, как сквозь сон.

Знаю, что Шевченко был великим писателем, и его сюда в Орск сослал сам царь. Хорошо помнил Шевченко мой отец. Среди местных мещан Шевченко слыл очень добрым и больно грамотным человеком. Многие ходили к нему, чтобы написал жалобу, тому прошение. Не могу объяснить сейчас, какая нужда приключилась у моего отца, но, знаю хорошо, ходил и он к Шевченко. Шевченко писал прошения и моему отцу и всем мещанам, кто только просил его об этом. Был обходительным с людьми.

Від І. С. Васильєва, 79 років.
Орськ, Оренбурзької обл. Записав
І. Волошин, 1. XI 1938 р.

Т. Г. ШЕВЧЕНКО В ОРЕНБУРЗІ

Т. Г. Шевченко жил в нашем доме. Этот дом и сейчас стоит в Оренбурге на углу Преображенской улицы и Канонирского переулка. Ему уже больше 120 лет.

Т. Г. Шевченко квартировал у моего дедушки. Нам рассказывала о нем наша мать.

Шевченко ходил всегда в серой солдатской шинели. Любил посидеть на крылечке нашего дома. Мимо дома проходила улица на Зеленый базар — он и теперь так называется. Улица была всегда живая, людная. Шевченко любил заговаривать с прохожими. Большой шутник был он и балагур. Любил расспрашивать людей о жизни и о делах. Рассказывала мать: поговорит с человеком, и тот уходит от него с улыбкой.

Но очень часто он впадал в большое уныние. Тогда он не находил себе места. Посидит на одном крылечке, перейдет на другое, мечется, мается. Иногда ж, глубоко задумавшись, может просидеть на крылечке неподвижно целый день. Очень хороший был человек. И за что только мучили его бедного?

Від С. А. Рикової (уродж. Кутіної), 50 років. Оренбург. Записав
І. Волошин, 26. X 1938 р.

Пам'ятник Т. Г. Шевченкові в Києві, відкритий в 1939 році.

Фото Я. Паволоцького.

МУДРИЙ АКИН ТАРАЗИ (ТАРАС)

(Казахський переказ)

Про все це я чув від свого батька. Одного разу наш глухий аул на Мангишлаку обійшла новина. Привіз цю новину з міста прикажчик купця, — так, мовляв, і так: з'явилася у місті вчена людина на ім'я Тарази¹⁾. „Він дуже мудрий, цей Тарази, — говорили в аулі, — і дуже сміливий, він не боїться навіть самого ояза²⁾. Він дуже боліє за долю бідних людей, обходить їхні оселі і роздає їм гроші. Для нього всі люди є люди — бідні і багаті, казахи і росіяни, — всі для нього рівні“. За розум і за сміливість всі громадяни дуже поважають Тарази. А зовуть його Тарази тому, що він правдивий, як терези.

З того часу минає півроку. Прибуває з міста у наш аул ще один казах і підтверджує чутку про дивну людину на ім'я Тарази. „Тільки ось яка справа, — говорить казах, — Тарази живе в місті не своєю волею. Його загнали туди царські собаки. Тарази — акин. Але начальники пильно стережуть, щоб від нього не йшли в люди його праведні пісні. Пісень Тарази боїться сам російський цар“.

Про славного акина Тарази заговорив увесь аул. Дев'ятнадцять чоловіка казахів вирішили поїхати в місто і подивитися на Тарази власними очима.

І було так, що з цією групою виїхав син мулли Абільмаш. На півдорозі Абільмаш почав умовляти казахів повернутися додому. „Навіщо ми їдемо до цього Тарази, — говорив Абільмаш, — хіба він святий? Адже він злочинець, його треба камінням закидати“.

Стали сперечатися. Гурт казахів розколовся. Чотири чоловіка повернулися додому, п'ятнадцять вирушили в місто.

Казахи гостювали в Тарази кілька днів. Усіх їх Тарази щедро угодщав. Частуючи своїх гостей, він ділився з ними всіма своїми достатками. Він просив казахів приїздити до нього в гості частіше, приїздити з дружинами, з сім'ями.

А на прощання Тарази говорив так: „Вірте, колись і для бідних прийде щаслива пора, всі люди, хто лише трудиться, — казах він чи руський, — всі будуть жити вільно і весело“. Довго, дуже довго згадували казахи все, що чули і бачили тоді у Тарази.

Згодом мої земляки довідалися, що вони були в гостях у великого українського акина Тарази Григоровича Шевченка.

Від пастуха Тобакаяк Мамбетова, 87 років. Оренбург. Записали І. Волошин і Даригул Турсунов, 30. X 1938 р.

¹⁾ Тарази по-казахському — терези, ваги.

²⁾ Ояз — повітовий начальник.

„АУЛІЄ-АГАЧ” — „СВЯЩЕННЕ ДЕРЕВО”

(Казахська легенда)

Я казахський учитель. Учителював 31 рік. Кочував з 97 казахськими родами і цей край сходив вздовж і впоперек від Урала і до Китаю.

Казахи знають Шевченка. Казахський народ любить Шевченка так само, як він любив казахський народ.

Казахи знають його вірш про Сингич-агач¹⁾. Сингич-агач — це одиноке, святе, бурею обламане, вогнем непалиме дерево, якого не зміг знищити навіть жорстокий і несправедливий бог. Так розповідає давня казахська легенда. Згадуючи про цю легенду, казахи тепер згадують і про великого поета Шевченка. Казахи кажуть: „Його теж не зміг подолати жорстокий і несправедливий бог, його, бурею обламаного, вогнем непалимого святого мученика”.

У вірші про Сингич-агач Т. Г. Шевченко називає степну людину кайзаком. Це дуже красиве слово. Про походження його розповідає казахська легенда. Звичайно, Тарас Григорович знав цю легенду.

А розповідає ця легенда ось про що. Давно колись, давно в казахських степах проживав войовничий і зажерливий цар. Одного разу цар вирушив у далекий воєнний похід на захід сонця і на шляху своєму руйнував села і міста, підкоряв собі несходимі землі. Вірний полководець Калча Кадир застерігав царя: небезпечно заходити далеко на захід.

— Пора повернутися додому, — радив Калча Кадир, — треба повернутися додому тільки то наступить весна.

Але не послухав свого полководця жадний цар, втягнув похід у літо, — довелося численним військам його повертатися додому через вигорілі пасовища, через висохлі озера і ріки.

Перший знеміг від спраги полководець Калча Кадир, — щоб зберегти бойовий дух у війську, він у всьому відмовляв собі. Став просити полководець царя.

— Залиш мене хворого в пустині, поспішай сам з військом до води.

Цар зупинив усе військо, — він не хотів кидати в пустині на смерть свого вірного полководця Калча Кадира. Вони прождали три дні. На четвертий день Калча Кадир знову став умовляти царя:

— Не губи війська, веди його до річки, залиш мене в пустині самого.

Цар пішов. У безводній пустині, в страшних муках помирав славний,

¹⁾ Мова йде про вірш Т. Г. Шевченка „У бога за дверми лежала сокира”, написаний на основі казахської легенди.

мужній полководець Калча Кадир. „О всевишній, — молив він бога, — або дай мені життя, або пошли мені скоріше смерть, але тільки не муч мене!”

В останню хвилину Калча Кадир побачив, як до нього, оповита білою хмарою, злетіла Пері¹⁾. Вона оповила хмарою Калча Кадира, освіжила його прохолодою, напоїла його живлячою водою, дала йому життя і силу. Потім Пері обернулася в прекрасну, білу, немов білий лебідь, дівчину.

Калча Кадир незабаром одружився з нею. Від їхнього шлюбу пішло плем'я мужніх і вродливих людей, які від тої пори і стали називатися білими лебедями, або Кайз-аками²⁾.

Я знаю, та багато й інших казахів знають те дерево, що його Т. Г. Шевченко описав у своєму оповіданні „Нещасний”. Казахи його називають „Ауліє-агач”, що означає „священне дерево”.

Воно росте за 63—65 верст від Орська, якщо їхати в бік Ахтюбінська, але звернути до сіл Редутово і Кваркіно. Останнього разу я був біля „Ауліє-агач” у 1919 році. Переказують, що воно стоїть і досі. До нього треба під'їздити з високої-височенної кручі. Уй, байяй! Уй, байяй! Скільки людей загинуло в різні роки на цій страшній кручі! Тисячі.

Пам'ятаю це дерево, як сьогодні, і кожну гіллячку на ньому пам'ятаю. Адже в степу дерево — рідкий житель.

Пригадую, — все дерево було завішане клаптиками матерії. Особливо було багато червоних клаптиків. Це так за старим звичаєм казахи обдаровували і прикрашали священне дерево Ауліє-агач.

Шевченко в своєму оповіданні „Нещасний” дуже яскраво описав цей звичай. Він добре знав побут казахського народу, він поважав цей народ.

Від П. Ходирева, казахського вчителя, пенсіонера, 55 років. Оренбург, Форштадт³⁾. Записав І. Волошин, 29. X 1938 р.

ЯК Я ВЗНАВ ПРО ШЕВЧЕНКА

(Казахський переказ)

Років півсотні тому у нас в Оренбурзі на Форштадті проживав засланий революціонер на прізвище Афанасьєв, а по імені Віталій. Я й тепер добре пам'ятаю, де стоїть його хатина. Ходили чутки, що в своїх краях він прославив себе ділами страшного і грізного борця.

¹⁾ Один з добрих духів.

²⁾ По-казахському Кайз — лебідь, Ак — білий.

³⁾ Форштадт — передмістя, край міста.

Мене Афанасьєв любив і, не зважаючи на мої вісім років, любив зі мною розмовляти. Покличе до себе, угостить пряником, потім почне розповідати.

— Остався я тепер сиротою, — каже було Афанасьєв. — А який у мене друг був! Уй, байяй, уй, байяй! Який дорогий гість був у мене в домі!

Пригадую розповіді Афанасьєва. Немає сумніву, що в нього в хаті був гостем Тарас Григорович Шевченко.

Афанасьєв розповідав, що Шевченко приходив до нього в хату, читав йому свої вірші і співав пісень. Щоб розсмішити мене, Афанасьєв показував, які у Шевченка були довгі вуса і все було повторює без кінця:

— Який хороший мужик був! Ось у кого, малий, треба вчитися тобі любити святу правду.

Істинно, у своїй неволі Шевченко міг відпочити душею тільки в такої людини, як Афанасьєв.

Від П. Ходирєва. Записав
І. Волошин, 29. X 1938 р.

ТАТАРСЬКИЙ ПЕРЕКАЗ ПРО ШЕВЧЕНКА

Змалку я дуже любив малювати. Малював я все, що в голову спаде, — гори, дерева, звірів. Не смів я малювати тільки людей. Малювати людей не дозволяла мені моя бабуся Мадехія. „Від цього діла ніколи не буде добра“, — казала вона мені.

Одного разу я присікався до бабусі, щоб пояснила мені причину своєї заборони, і старенька розповіла таку небилицю. Жив немов би на світі колись один чудодійний маляр. Він малював людей, і люди ці робилися живими. Дізнався про маляра-чудодія російський цар. Побоявся, щоб до маляра цього не перейшла царська влада, заслав його на каторгу і заборонив малювати довіку.

— Від того часу руські царі немов би дуже гніваються, коли хтось із їхніх підданих малює людей, — говорила бабуся.

Цей переказ татари склали про Шевченка. Я взяв про це, коли вже підріс.

Від Багаудімова Імая, студента Вищої с.-г. комуністичної школи. Оренбург. Записав І. Волошин, 3. XI 1938 р.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

(Бурято-монгольська легенда)

Крилата слава про цю людину аж на самий кінець нашої країни, аж на південно-східні її кордони долетіла. Долетіла й розповіла про людину, що все життя на собі кайдани носила. Спочатку ці кайдани кував на ній пан, але могутня ця людина — випростовується і тріщать кайдани! Тоді на допомогу панові прибігав жандарм, міцніші кайдани приносив і теж кував. Але не падала людина. Важко було їй, кров'ю стікала, та підіймалася на ноги і знову рвала кайдани. Тоді цар сам прибіг, і сам важкими кайданами облутав усе тіло, щоб не могла людина і ворухнутися. А вона все таки не покорилаь. І питали в неї:

— Де ти сили береш?

І відповідала вона:

— Сила моя в народі, сила ця невичерпна.

Скована ходила людина по країні, брязкотіла кайданами, сіяла в людські серця слова, що гнівом сходили. Співала пісень, які доходили до росіянина, українця, казаха і молдаванина. Слухали бідаки і до зброї бралися.

Звали цю людину Тарас Шевченко — поет з України.

Таке чули ми в нашій Бурят-монгольській республіці. І от довелося нам побувати на його могилі.

Відвідали музей, подивилися, послухали і впевнились, що правду чули ми у себе про Шевченка.

З почуттям великої поваги до борця за народне щастя зняли ми шапки перед його могилою. І, стоячи тут, на Тарасовій горі, ми згадали легенду, яку з вуст у вуста передають бурято-монголи про українського поета.

Курсанти Н-ського училища зв'язку, бурят-монголи: Н. Бабушкін, І. Найденов, старший лейтенант Б. Орбелов („Комуніст" від 8. IX 1938 р.).

ШЕВЧЕНКІВ САД

Ми всі знаємо, що Шевченко був великим поетом і художником. А кому відомо, що він був також культурним, досвідченим садівником?

Бувши на засланні в Новопетровському форті, Тарас Григорович власними руками насадив сад. Це був перший сад на Мангишлаку. До Шевченка місцеві жителі зовсім не знали, як ті дерева садити. Шевченко перший і городи завів на Мангишлаку.

На Мангишлаку ще й тепер збереглася пам'ять у людей про Тараса Григоровича Шевченка, як про доброго, знаючого садівника і городника. Розповідають, що і поради свої він давав людям, і насіння доставав для них, і книжки всякі по цій справі виписував.

Від студента агрошколи Чигирова Ізбасара, 28 років. Оренбург. Записав І. Волошин, 30. X 1938 р.

ТАРАС СВІТ ГРИГОРОВИЧ

(Пропівання сказительниці-орденоносця Марфи Крюкової)

Во единой во украинской деревеньке,
Не во дальнем расстояннице от града Киева,
У рабского крестьянина у помещницкого
Родилось у него да чадо милое,
Чадо милое да все любимое,
На имя Тарас, по отечеству свет Григорьевич.
Не повырос Тарас ищо до большого возрасту,
Не пришол он ищо в молодецку стать,
Был он ищо недорослым младым мальчиком.
Привелось ему в тяжелый труд итти,
Работать тяжелую работушку,
Знавать ему великую заботушку —
Пастушком он был, пас скотинушку.
Пас скотинушку по долинушкам.
Над его над родной деревенькой,
Над страной над всей украинской
Стояли на небе тучи темные,
Тучи темные со пригрозами.
По долинам ходил Тарас да по лужочкам,
Он ходил под теми тучами под темными,
Собирал он скотинушку да во единый круг,
Он трубил-играл во рожок берестяный,
Он играл во рожок да приговаривал:
„Уж ты, молодость моя молодецкая,
По утру ли ты идеш, по утру ранному,
Среди ли денечка белого,
По вечеру ли идеш по позднему,

Темной ноченькой ли прикрываешься,
Не в чем ты идеш, не в чем катишься.
Не во гулянице, не в прохладаньце,
Не во науках идеш, не в образованьце,
Идеш-катишься без вниманьца!
В ту пору, во то времячко,
Во те годы его в очень младые
Тут несчастье с ним случилось:
Перьво горюшко получил Тарас —
Померла его да родна матушка;
Друго горюшко получил Тарас —
Помер, помер у него родный батюшка;
Третье горюшко да получил Тарас —
Он остался жить безотной сиротиною,
Он остался жить да с лютой мачехой.
Претерпел он много огрубленьца од помещника,
Не мог вынести изгильеница от злодейки-мачехи,
Побежал он из родной деревеньки,
Он хотел уйти во други селеньца,
Во други селеньца нищим старанником.
Схватил-имал его злой помещник,
Взял его к себе да во прислужники,
Чтоб в каждом деле услужал ему,
Чего надоть — чтоб поднести ему,
Куда пошлет — туда должен сходить,
В чужих людях жить — поздно ноченькой спать валитися,
Вставать-то до восхода красна солнышка.
Во чужих людях ходить — не проступитися,
Говорить надоть — не проговоритися,
Во работушках — не остоятися, не проглядетися.
Кто в чужих людях не живал — горюшка не видал.
Ночью Тарас не спит, все тревожится,
В изголовьице подушечка вертится,
Протекають из глаз слезны ручеечки.
Он ведь перьву думу думает —
Как уйти да от лютого зверя-помещника;
Другу думушку он думает —
Как обучитися ему мудрой грамоте,
Мудрой грамоте, наукам все премудрым;
Третью думу он ведь думает —

Російська сказительниця М. С. Крюкова.

Фото Я. Паволоцького, квітень 1939 р.

Как вывести народ свой из гибели, из неволюшки.
Пред Тарасом талань счастливая знаменовалася,
Над его молодецкой головушкой носилася,
Будто ясный сокол, его облетывала,
Да участь судьбы ничего-то не приказывала,
Не приказывала повыдать золоты ключи счастливые.
Талань ему хотела полной жизни дать,
А участь во всем отговаривала — задерживала:
— Ты зачем, талань, на меня обижаешься,
Не дошло ишо то времячко, не докатилось,
Чтоб могла деревеньщина принимать ключи.
Принимать ключи да совершать дела!
В одну пору, в одно времячко,
Во счастливый час да во минуточку
Надошло на Тараса будто счастьеце:
Заступились за него да люди добрые,
Повыкупили, повыручили Тараса из неволюшки,
От того ли от помещника, злодея немилостивого.
Много, много дали за него они выкупа:
Они дали за него миску красна золота,
Другую миску дали чиста серебра,
Третью миску дали драга жемчуга.
Прельстился злодей на таки сокровища,
На таки сокровища, на дороги подарочки,
Жадными руками заграблял же все.
Освободил тогда Тараса от рабства своего,
Стал Тарас сын Григорьевич на вольной волюшке.
По деревенькам начал он похаживать,
По городам-то стал он поезживать,
Пропевал-то он песни очень чудные,
Песни чудные про свою страну славна украинску,
Выпевал в песнях все свое горюшко,
Свое горюшко, печаль несчастную народную.
Говорил народу он да рассказывал:
— Скоро, скоро падут ветры буйные,
Разгонят-прогонят они тучи темные,
Просветит тогда да соньце красное
Над землей украинской, надо всей Россиюшкой.
Взойдет тогда заря утренняя,
Придет для народа счастливый день,

Счастливым день да веселый час!
— Со желаньем народ слушал его,
Речи мудрые Тарасовы, слова справедливые,
Да не могли народы обнадеяться,
На свои силы на слабосильные,
Древние богатыри были ишо не разбужены,
Они спали крепким сном богатырским,
Накопляли силы, чтобы силушка была сильнее у них.
А новые богатыри ишо не родилися.
Недолго привелось Тарасу прохлаждатися:
Не успел он пропеть в пропеваньцах,
Рассказать-то народу в мудрых расказаньцах,
Что хранилось-то у него на сердечушке,
Как в одну пору, в одно времячко
Со Тарасом несчастьице случилось,
Со Григорьевичем тут проключилося:
По вечеру было по позднему,
По закату было соньца красного,
По заре-то было по зарнице вечерней:
Шел Тарас да через Днепрь-реку,
Через Днепрь-реку, через днепрьовский мост,
Бросились-накинулись на него опричники царские,
Опричники царские, злодеи немилостивые,
Забрали его да под надзор же свой,
Под строгим каравулом повели его,
Повели его да в темну темницу,
Заключили его в злодейку заключенную,
За те ли за решоточки железные,
За двери те за крепки за дубовые,
За замочки те да за висучие.
По приказаньцу было по царскому,
По повеленьцу было по государскому
Отправляли его в ссылку дальнюю,
Железны кандалы на резвы ноги накладывали,
Крепкими ремнями белы руки позакручивали.
Отправляли его в ссылку дальнюю, в чужой же край,
В страну восточную, во степи во пустынные.
Там ведь были звери очень страшные,
Львы были все со тиграми,
Змеи ползучие со ядами, со отравами,

Не было там лугов зеленых-то,
Не росли же там цветы лазуревые,
Не залетывала туда птица перелетная,
Народ-люди туде не заезживали.
Не имел Тарас бумаги листа белого,
Не имел он пера скорописчатого,
Чтоб записать для народа мудры грамоты.
Не мог пропеть он звонким голосочком,
У него замкнуты уста на замочки висучие.
Не в весельице ходил, угрюмоватый был,
Личность его была очень задумчива,
Взор очей имел печальный вид,
На сердечушке лежал тяжелый камешек,
Воздыханьице было тяжелехонько.
Как по утру было, по утру ранному,
По восходу было соньца красного,
Услыхал Тарас птиц пролетающих,
Воздынул Тарас головушку ко небушку —
Гуси-лебеди летели по поднебесью,
Стал он звать к себе гостей на свиданьице:
— Вы слетите ко мне, птицы, на земелюшку,
На земелюшку, на пески на желтые,
Развеселите вы меня в тоске-горюшке!
Отвечали птицы гуси-лебеди:
— Опускаться к тебе никак не можем мы,
Нету здесь озерушек, тихих заводей,
Не протекают здесь речки быстрые,
Не пробегают ручеечки пробегащие,
Нету нам свежей воды напиться,
Нету ягод-то лесных нам покушати.
— Полетели гуси-лебеди по поднебесью,
Под облака от него скрылися.
Роняли птицы перелетные свое перье,
Свое перье во пустых степях на желты песочки.
Собирал перье Тарас свет Григорьевич,
Целовал ихни перышка устами сахарными.
— Уж вы, гуси-лебеди, птицы перелетные,
Спасибо вам за ваши птичьи перышка,
Вы счастливые, птицы, перелетом, своим счастьецем,
На своей находитеесь вы на свободушке,

Вам везде жизнь ведь вольная!
Полетите вы во мою страну в родимую.
Во прекрасну полетите во Украину.
Передайте народу мой низкой поклон.
Низкой поклон с челобитьцем!
Я желаю вам счастливый путь.
А со мною другом-то горе остается.
— Много, много перенес всего,
Перенес Тарас разных страданийцев,
Утомилось его сердечушко ретивое,
Надорвались у него нервы желанные,
Расхворался, разболелся Тарас свет Григорьевич.
От той от болезни Тарас да не выздоровел,
Не выздоровел да не поправился,
Пришел ему тут конец скорый.
Заморил злодей-царь сочинителя славна Пушкина.
Славна Пушкина, Александра сына Сергеевича,
Заморил злодей-царь пропевателя-мудреца украинского,
Мудреца украинского Тараса свет Григорьевича.
Не стало у нас золотой звезды поднебесной.
Заря утренняя тут затемнилася,
Красно солнышко темными тучами призакрылося,
Часты звездочки в небо утулилися,
Голосистые птицы улетели по поднебесью,
Днепрь-река взволновалася, всколыбалася,
Она морской волной розливалася.
Мать сыра земля украинская потрясалася,
Вся земелюшка Россиюшка о нем проплакала.
Чернопахари проголосили слезами горячими.
По весне красной, по прекрасной,
Когда горячо освечивает соньце лучами блестящими,
С продуваньцем-ветрами теплыми, со южными,
Над твоей над глубокой над могилочкой
Расцветают цветы вешние, цветы лазуревые,
Прилетает тогда на могилочку соловеюшко,
Прилетает соловеюшко, выпевает-выговаривает,
Он будит Тараса Григорьевича да разбудивает:
— Тебе полно, полно, Тарас, долго спать,
Пора, пора, Григорьевич, давно вставать,
Ты проснись-возстань из подземельица,

Ты взгляни-посмотри на жизнь на новую.
Взгляни, взгляни на славный Киев-град,
Посмотри-взгляни на славну Днепрь-реку,
Огляди кругом свой родной же край,
Свой родной же край прекрасну Украину.
Твое желаньице-пропеваньице исполнилось,
Не забылись твои думушки премудрые,
Думушки премудрые, для народа любожелательные!
В твоё времячко, во прежнее
Кругом неправда стояла да неволя,
Времена те были очень страдательные,
Народ весь запуган да замучен был.
Не было пред народом увеселеньица,
Бежали у народа из глаз горючи слезы,
От рабства чуть ходил он на резвых ногах.
А теперь чудная свободная Украина знаменуется,
Хорошо теперь земля украинская унаряжена,
Пришла для народа жизнь свободная, счастливая,
Жизнь счастливая да все пространныя,
На свой народ живет да все на волюшке,
Своим-то живет народным управленьицем.
Твои мудрые мечтаньица сейчас сбылися,
Все, что думал для народа, — все пригодилось.
Сокол ты ясный, братичек мой родной,
Проснись, встань, мудрец ты наш премудрый,
Пропеватель ты наш звонкоголосистой,
Пуцай печальное лицо твое будет радостным,
Очи-глаза твои будто соколиные,
Заиграет румянец алый во лице твоём,
У тебя улыбочка-личность будет веселая,
Воздыханьице-то будет легохонько!
Пропой ты своему народу песню со весельица
Про жизнь про нонешну, про счастливую,
Про славный Киев-град, про страну славна украинскую.
Призаслушаются твоей песни все со старого до малого,
По городам по всем да по деревенькам,
По всей земелюшке славна киевской,
По всей стране нашей родной Советской!
Во славном городе во Киеве
На прекрасном на самом чудном местечке,

Во зеленом садочке стоит приметочка,
Приметочка стоит, стоит памятник.
Далеко же он очень видится,
Этот памятник из чудна камня браманту.
От него идет светлость очень ясная,
На том памятнике сам Тарас стоит,
Тарас Григорьевич на всех глядит,
На всех глядит, все проглядывает,
Как идет же жизнь да вся народная,
Все народная жизнь да ведь новая.
Он хочет речь сказать да слово вымолвить:
— Великое благодареньице Ленину да славна Сталину,
За их дивные совершеньица, за премудрые исполненьица!
Много ходит-то народу к его памятнику,
Все со старого ходят и до малого,
Придут — с ним поздороваются,
Пойдут от него — с ним прощаются,
Будто не помирал Тарас, во живых живет,
Будто гуляет-ходит он по славну Киеву.
Днепрю-реке на тишину на тихую,
Киев-граду со всей землей Украиной
На честь, на славушку на великую,
Народу славна украинскому на послушаньице,
А от него вперед пойдет на пропеваньице.

Записав Вікторін Попов,
Київ, квітень 1939 р. („Советская
Украина” від 4. V 1939 р.).

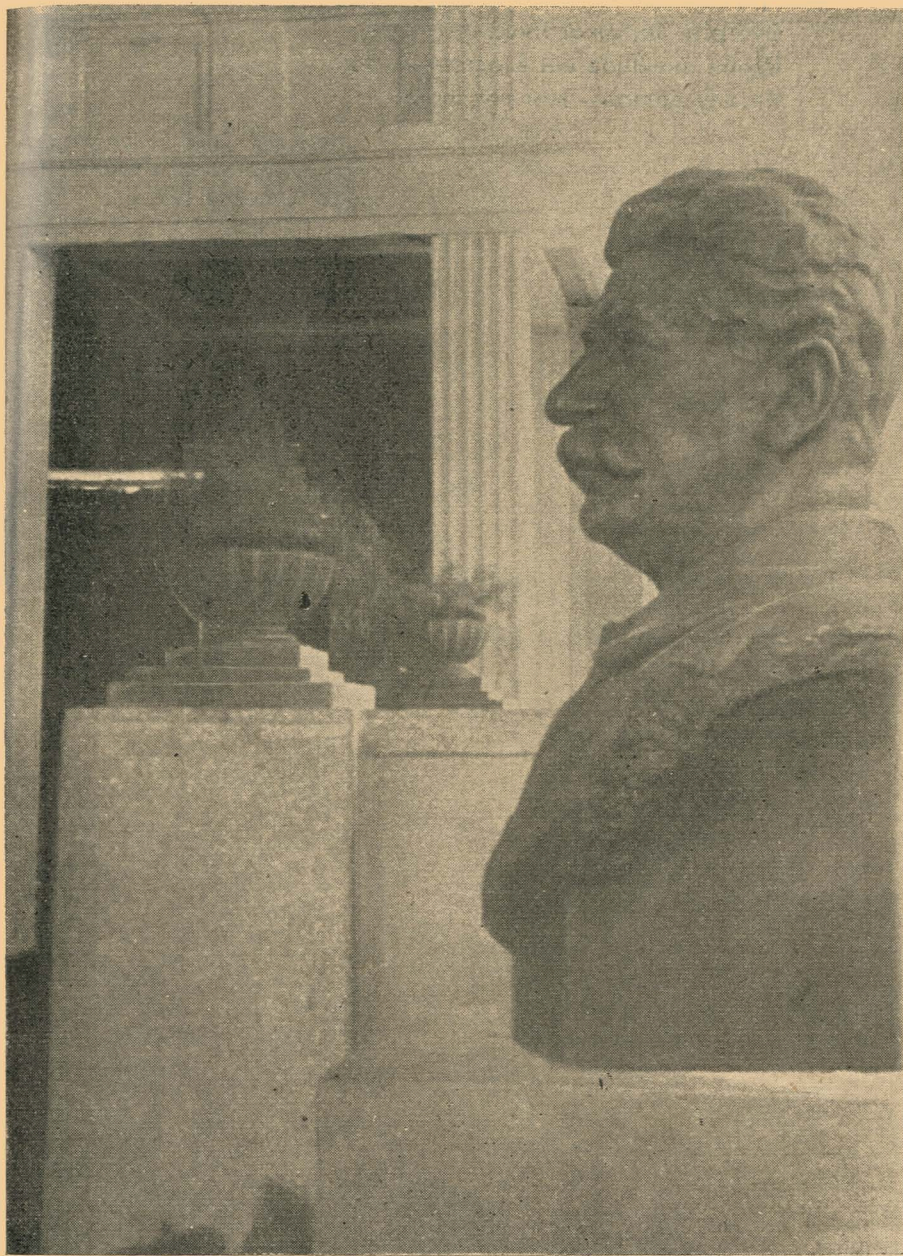
ДЖАМБУЛ

Народний співець Казахстану, орденоносець

ТАРАСОВІ

Слухав я заспів дзвінкий, солов'їний,
Слухав пісні я твої, Україно...
Пісню твою, мій любий Тарас,
Разом з народом я слухав не раз.
Гори схилились від пісні, від співу,
Від голосу грізного, голосу гніву.
Страшне лихоліття тебе мордувало,
Пісню залізним арканом зв'язало.

Руки твої в кайдани закувало,
У клітці холодній мрію сховало.
Помсту ти в серці палкому носив,
Піснею панство й царів ти косив,
Разом з тобою, товариш жаданий,
В пісні, що гостра, як меч восьмигранний,
Сивий Джамбул свою помсту плекав,
Сивий Джамбул не лякався, вражав
Баїв і ханів, князів і царів,
Наших, Тарас, віковічних катів.
Сонячну пісню твою, Україна,
Пісню сміливу любимого сина, —
Слухав її я в голодних степах,
Слухав її я в безмовних пісках.
Бо йшов і Джамбул тією порою.
Скутий кайданами, йшов з домброю,
Дорогою йшли ми, друже, одною,
Ішов я з тобою.
Один у одному друга пізнали,
Ішли два брати і пісню складали,
Ми в пісні ховали, і пісні несли
Правду велику. Довго ми йшли.
Все, про що мріяв, до чого ти йшов,
Я на любимій землі знайшов.
Сонце високе! Щасливий народ!
Землю, що стала, як пишний єнот,
В трояндах, у подиху вільних степів,
В прозорості наших озер і морів.
Серце моє молодіє щомить.
Чуєш, Тарас, твоя пісня звучить?
Її підняли два вічні титани —
Ленін могутній і Сталін ясний.
На Україні, в степах Казахстану
Пісня зліта, як орел молодий.
Пісня бушує, як гордий прибіт
Неутишимого океана.
Пісня бушує і пісня зове —
Біля кордону ворог повзе
До нашого жита, на наші долини.
Будь же готова, моя Україно,

Куточок музею Т. Г. Шевченка в Каневі.

Фото Я. Паволоцького, 20. VIII 1938 р.

Грізним ударом огню та булата
Зустріти ворожого чорного ката,
Щоби знайшов він в останнім бою
Катову долю — могилу свою!

Переклав Любомир Дмитерко. Алма-Ата, 4 березня („Комуніст" від 6. III 1939 р.).

VI

**ПІСНІ, ВІРШІ, ЧАСТУШКИ ТА ПРИКАЗКИ
ПРО Т. Г. ШЕВЧЕНКА**

ПІСНЯ ПРО ШЕВЧЕНКА

$\text{♩} = 108$

1)

Чом не шумиш, лу - же, зе - ле - ний бай-

2)

ра - че, ой, чом не ті - ка - єш,

3)

Шев - чен - ку Та - ра - се?

Var.: 1) 2) 3)

Чом не шумиш, луже,
 Зелений байраче,
 Ой, чом не тікаєш
 Шевченку Тарасе } 2 рази

За тобою женуться
 Воріженьки злії,
 Воріженьки злії —
 Солдати лихії. } 2 рази

Хочуть вони тебе
 Та в полон забрати,
 У полон забрати,
 Приділить в солдати. } 2 рази

Ой, тікав Шевченко
 Битими шляхами,
 А за ним солдати } 2 рази
 З гострими штиками.

Спіймали Шевченка,
 До Сибіру гонять.
 Люди всі ридають, } 2 рази
 А їх вон відгонять.

Ой, не плачте, люди,
 Ридом не ридайте:
 Та беріте зброю, } 2 рази
 Та мене спасайте.

Ой, узяли зброю,
 Солдатів побили,
 Солдатів побили,
 Шевченка пустили.

Від колгоспниці Марії Ба-
 бенко, 96 років. С. Гудзівка, Зве-
 нигородського р-ну, Київської обл.
 Записав М. Шестопал (мелодію
 записав з голосу Шестоपालа М.
 Грінченка) 26. II 1939 р.

ПІСНЯ ПРО ШЕВЧЕНКА

$\text{♩} = 80$

У - ро - див - ся Шев - чен - ко, у - ро - див -
 ся, вдав - ся, та не - мав він ща - стя
 до - лі, в сал - да - ти по - пав - ся.

Уродився Шевченко,
 Уродився, вдався,
 Та не мав він щастя долі,
 В салдати попався.

Т. Г. Шевченко. Копія з портрету художника Рєпіна в музеї Т. Г. Шевченка і рушник роботи колгоспниці К. Носенко з с. Будища, Вільшанського р-ну, Київської обл.

Ой, повезли Шевченка
Та й битими доріжками, —
За ним, за ним стороженьки
З голими шаблями.

А де на ніч приставали,
Там віконця забивали,
А до його молодого,
Отця й неньки не пускали.

Ой, повезли Шевченка
Рано до прийому
Та й крикнули на Шевченка:
„Голіте лоб йому!”

На стільчику посадили,
Чорні кудрі обголили,
Чорні кудрі обголили
Та й до полку приділили...

— Ой, лягай же, Шевченку,
Лягай просипляйся,
А завтра день ранесенько
Та й на муштр збирайся.

Положився Шевченко,
Положився, проспався,
А по-утру він раненько
Та й на муштр збирався.

Від колгоспника В. М. Хлеб-
новського. Колгосп ім. Леніна,
Гросулівського р-ну, Одеської обл.
Записав І. Глуценко, 1937 р.

ЗІЙШОВ МІСЯЦЬ, ЗІЙШОВ ЯСНИЙ

Alla marzia

Зі - йшов мі - сяць, зі - йшов яс - ний з не - ба по - ди -

ви - тись, да - лі в хма - ри за - хо - вав - ся

та й по - чав жу - ри - тись. ри - тись.

Зійшов місяць, зійшов ясний
 З неба подивитись,
 Далі в хмари заховався
 Та й почав журитись.

Далі в хмари заховався
 Не схотів світити,
 За ним зірки поховались,
 Мов за батьком діти.

Чого місяць, чого ясний
 Хмарою закрився,
 Чого вітер, чого буйний,
 Грізно розходився.

Місяць бачив, як учора
 Могилу копали
 І в могилу домовину
 Стиха опускали.

Спи, Тарасе, тихо, тихо,
 Поки сон розбуде,
 Твого слова премудрого
 Народ не забуде.

Від колгоспників О. І. Калиниченка, 37 років, А. П. Ваценка, 26 років, М. П. Коравана, 26 років, та ін. С. Мар'їнське, Велико-Багачанського р-ну, Полтавської обл. Слова записав Д. Кушнарєнко, музику П. Майборода, 15. X 1938 р. (Народна переробка віршу О. Кониського).

НА ВИСОКІЙ ДУЖЕ КРУЧІ

Імпровізуючи

$\text{♩} = 52$ (На октаву нижче.)

1. На ви - со - кій ду - же кру - ці, над са -

мі - сінь-ким Дніп-ром, спить Шев - чен - ко у мо -

ги - лі не - про - буд - ним віч - ним сном.

$\text{♩} = 60$

7. Ши - рий си - ну У - кра - і - ни,

наш Та - ра - се до-ро-гий, те - бе те - пе - ра не -

ма - є, а в сло - рах є ти жи - вий.

На високій дуже кручі,
Над самісіньким Дніпром,
Спить Шевченко у могилі
Непробудним, вічним сном.

Спочиває на Україні,
Де сказав ще він живий:
„Як умру, то поховайте
Над Дніпром мене буйним”.

Його слово не забули
І зробили, як прохав,
Коло Дніпра положили,
Де лежати він бажав.

Кобзар Ф. Д. Кушнерик з дружиною з с. Велика-Багачка, Велико-Багачанського р-ну, Полтавської обл., на нараді кобзарів і лірників в Інституті фольклору АН УРСР.

Фото Я. Паволоцького, 1939 р.

Не забудь же, Україно,
Де схвала ти його,
Дорогого, голосного
Півця славного свого.

Не забудь, що він вікує
В Київщині на горі,
Коло Канева близенько
В своїм рідному краї.

На високій дуже кручі,
Відтиль видно все кругом,
Видно поле, видно гори
І гаї поза Дніпром.

Щирий сину України,
Наш Тарасе дорогий,
Тебе тепера немає,
А в словах є ти живий.

Твоя кобза ще не вмерла,
На ній струни ще брелять,
А про славу твою вічну
З вітром гори гомонять.

І здається, ясний місяць
Поглядає з висоти
На могилу твою тихо,
Де вікуєш тепер ти.

Від кобзаря Ф. Д. Кушнерика, 64 років. С. Велика-Багачка, Велико-Багачанського р-ну, Полтавської обл. Записав М. Гайдай, 20. X 1938 р.

ДОВГО ЖДАВ ТИ, ТАРАС, ВОЛІ

Помалу, поважно.

му - чив - ся, страж дав. Кат ра -
дів, а ві - тер в по - лі жа - ліб - но стог - нав.

Довго ждав ти, Тарас, волі,
 Мучився, страждав.
 Кат радів, а вітер в полі
 Жалібно стогнав.
 Ти умер, почив в могилі,
 Залишив мечі.
 Загострив їх у людських хвилях,
 В тюрмах живучи.
 Сонце правди засіяло
 В темряві села.
 Щастя в хаті загуляло,
 А тебе нема.
 Поховала Україна,
 Згадуючи плаче,
 Поховала дух великий
 І серце гаряче.
 Кобзаря свого сховала
 Наша Україна.
 Поховала бідна мати
 Найкращого сина.
 Та не всього ж ти сховала
 Його в домовині, —
 Він оставив свої думи
 На всій Україні.
 Він оставив свою кобзу,
 Кобзу голосненьку,
 Що співав на ній думи,
 Думи жалібненькі.
 Що викликав він нею волю
 На всю Україну.
 А сам ліг навек спочити
 В глибоку могилу.

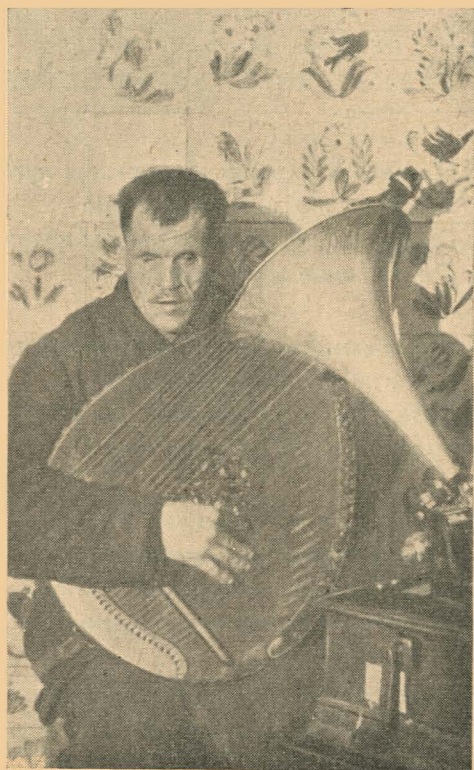
Спочиває на Вкраїні
 В глибокій могилі.
 Твоє слово правдиве
 Повік не загине,
 Твоя кобза, що оставив,
 По цей день ще грає.
 Бринять струни сталънесенькі,
 А кобзарь співає.
 Співа на смерть і на спомин
 Тобі, милий друже,
 Тяжкі думи твої слухать,
 Тяжкі, тяжкі дуже.
 На могилу твою тиху
 Ясне сонце світе,
 А згадують твоє життя
 Твої вільні діти.

Від сліпого кобзаря Є. Х. Мовчана, 43 років. С. Велика-Писарівка, Велико-Писарівського р-ну, Сумської обл. Записав П. Лебідь, 17. IV 1939 р. Мелодію записав М. Грінченко.

ТАРАСУ ШЕВЧЕНКУ

Andante

На мяг-ких у - кра-ин-ских пан - ских лу -
 гах Та - рас кре - по - стной пас ста - да. Све -
 ти - лась то - ска в е - го ум - ных гла - зах. Он

Кобзар Є. Ф. Мовчан з с. Велика-Писарівка, Велико-Писарівського р-ну, Сумської обл., на нараді кобзарів і лірників в Інституті фольклору АН УРСР виконує коло фонографа пісню про Шевченка.

Фото Я. Паволоцького, 1939 р.

На мягких украинских панских лугах
 Тарас крепостной пас стада.
 Светилась тоска в его умных глазах.
 Он думал о воле всегда.

Любил он на синее небо смотреть,
 Где птички, летая, поют.
 Хотел бы и он далеко улететь,
 Туда, где нет рабства и пут.

Но есть ли на свете такие края,
 Где бедному жить хорошо,
 „Нет, — глухо ему отвечали поля, —
 Везде вам страдать суждено“.

И ненависть крепла в душе молодой,
 На жадных и лютых панов,
 И он проклинает венец золотой,
 Земных и небесных богов.

За то, что создали они богачам
 Чертоги и рай на земле,
 А холод и голод — несчастным рабам,
 Которые гибнут во тьме.

И думы Тараса росли и росли,
 Их муза ласкала любя,
 Они с ней до сердца народа дошли,
 Блеснули, как утром заря.

Поэтом родился Тарас крепостной,
Правдивым народным певцом,
Он песней своею будил край родной,
Он был за свободу борцом.

Спит тихо в могиле Шевченко Тарас,
Года за столетья бегут,
А песни и образ его среди нас
Всегда в нашем сердце живут.

Мелодію і текст склала робітниця заводу ім. Ільїча в Маріуполі, Н. П. Семілова, 51 року. Записав М. Гайдай на конференції кореспондентів Інституту українського фольклору АН УРСР, 24. XI 1938 року.

СПИ СПОКІЙНО, СПІВЕЦЬ НАШ ВЕЛИКИЙ

Я згадаю, як бідне селянство
Гнуло спину в минулім колись.
Як раділо й пишалося панство,
А бідняцькїї сльози лились.

Весь трудящий народ України
Скрїзь про горе і муку співав.
І талант не одної людини,
Немов квітка на сонці зів'яв.

Наш великий поет, незабутній,
Ти томивсь, бідував в засланні,
Твої пісні правдиві, могутні
Закликали народ до борні.

Нам здалека їх вітер приносив
В кожную хату і в кожне вікно.
Ми їх любим, співаєм і досі,
Як любили, співали давно.

Спи спокійно, наш рідний Тарасе,
Україна крилата твоя
І зміцніла, зросла, розцвілася, —
Весь народ наш — єдина сім'я.

Глянь — без краю навкруг зеленіють
Багатющі колгоспні лани;
Люди вільні, щасливі їх сіють
І про тебе співають вони.

На полях білосніжна бавовна,
Немов килим біліє пухкий,
Земля наша тепер хліборобна,
До землі гнеться колос важкий,

У колгоспах комори забиті
Золотим чистосортним зерном,
Наші пасіки медом налиті,
Життя наше шумує вином.

В сільських хатах електрика сяє,
Ми — щаслива колгоспна сім'я.
Твоя пісня, Тарасе, лунає
В гучномовцях по хатах щодня.

Неписьменні поетами стали,
Пастухи виступають в Кремлі.
Це могутнє нам право дав Сталін,
Наша краща людина землі.

Коли пісні свої я складаю
І розгубляться думки й слова,
Я про тебе, Тарасе, згадаю,
І зміцнить мене сила нова.

М. Миронець, колгосп ім.
Ільча. С. В.-Бровари, Київської обл.
(„Більшовик”, 20. II 1939 р.).

РІДНИЙ СИН

В роках тяжкої неволі,
В лихій царській кабалі,
Народився син країни
У пригнобленій сім'ї.
Ні шаноби від матері,
Ні від батька ласки,

Не слухав він від бабусі
З давніх-давен казки.
Тільки й втіхи було йому,
Коли мати з поля
Прийде вночі натомлена,
Заплакана з горя.
Візьме сина, нагодує,
Тихо заколише,
Сама спішить на панщину,
Бо лановий спише
Усю спину нагаями,
Що кинула жати
Без дозволу — сама пішла
Сина годувати.
В такій правді, в такій волі
Рідний син кохався,
А як виріс, то від пана
В бур'яні ховався.
Бо пан лютий, як той шулік,
Що курчат хватає,
Як побаче де підростка,
То вже й забирає,
Чи козачком у хороми
До власного дому,
Чи за гончих за собак
Міняє другому.
Так і сталось, не сховався
Від пана катюги, —
Узяв його та і віддав
До дяка п'янюги,
Щоб навчився на криласі
Молитви читати
Та за ката за царя
Многа літ співати.
Та й навчився, роздивився,
Та й став він співати,
Став він пісні сумні, дивні
На світ випускати.
Про злу долю, про неволю,
Про життя бідняцьке,

І про панщину прокляту,
Про життя бурлацьке.
Щоб гострили всі сокири,
Обухи сталили,
Щоб все панство України
З коренем звалили.
Та прийшлося тобі недовго
Про волю співати,
Почув пісні кат Микола,
І тебе прокляті
Прислужники-блюдолизи
Міністри пузаті
Ухопили лабетами,
Посадили за ґрати.
Посадили, придушили,
А все ж не спинили,
Все ж про волю щирі пісні
За ґрат полетіли.
За кого ж ти, рідний сину,
По тюрмах страждав?
За кого ж ти шляхи, піски
Із Сибіру топтав?
За кого ж ти по Аралу
Стеги, гори міряв?
За всіх в світі пригноблених!
Ти ж бо завжди мріяв,
Що прийде бажана воля
Для бідного люду
І не буде місць у полі
Для ворогого трупу.
Так боровся ти за волю,
За рідну країну,
Й закатований царатом
Зліг у домовину.

Та завжди тебе ми уважно читаєм
І словом хорошим тебе поминаєм
На нашій радянській землі...
Поете, устав, подивився б коли
На новії села, на сонце ясне,
Яке зогріває теплом Україну,

То ти б заспівав не про горе тяжке,
Співав би про радість, щасливу годину.
„Сон” твій глибокий, чудовий, яскравий,
Ти ненависть в ньому плекав,
Ти за Кавказ — пограбований, славний
Слово, як гостру сокиру, здійняв.
Устань же, поете, устань з домовини,
На Україну поглянь, на лани,
Тебе ж так шанують, як рідного сина,
Моєї країни щасливі сини...

Склав робітник каменяр Д. В.
Дзюба, 51 року. С. Мігія, Перво-
майського р-ну, Одеської обл.,
1938 р. (З фондів Інституту україн-
ського фольклору Академії Наук
УРСР).

ТИ КРАЇНА МОЯ

Ти країна моя
Дорогесенька,
Батьківщина моя
Ти ріднесенька.

Розцвілась наче мак
І пишаєшся,
Всіма розкошами
Утішаєшся.

За царів і катів
Настраждалася,
Кров'ю, потом, слізьми
Умивалася.

У віконце з тюрми
Ти дивилася,
У неволі, в ярмі
Все томилася.

Якби встав ти, Тарасе,
На хвилиночку,
Подививсь на свою
Україночку.

Катерина твоя
Йде на ланочку,
Не впізнав ти б її
Вже стахановочку.

А маленький синок
Усміхаючись,
Вже до школи іде
Поспішаючись.

Склала колгоспниця Х. Д. Лит-
виненко, 56 років. Миргород,
Полтавської обл., 1938 р.

ГЕЙ, ЧОГО ТИ РОЗКВІТАЄШ!

(Кобзарська пісня)

Відповідь на вірш Шевченка „Ой, чого ти почорніло, зелене поле”

$\text{♩} = 100$

The musical score is written in G major (one sharp) and common time (C). It consists of four staves. The first two staves contain the vocal melody with lyrics. The third staff shows a piano accompaniment consisting of chords. The fourth staff continues the piano accompaniment. The lyrics are: Гей, чо - го ти роз - кві - та - єш, кол - госп - не - є по - ле? Гей, то - го я роз - кві - та - ю, що па - нів не ма - є.

Гей, чо - го ти роз - кві - та - єш,
кол - госп - не - є по - ле?
Гей, то - го я роз - кві - та - ю,
що па - нів не ма - є.

Гей, чого ти розквітаєш,
Колгоспнеє поле?
Гей, того я розквітаю,
Що панів немає.

Кобзар П. В. Носач з м. Києва на нараді кобзарів і лірників в Інституті фольклору АН УРСР. .

Фото Я. Паволоцького, 1939 р.

Від панів мене Червона
Армія забрала,
А криваву чорну пляму
Колгоспи зорали.

Розквітаю я зелене,
Колгоспами вкриті;
По-новому, нові люди
Сіють тепер жито.

Колись мене поміщики
Рабами орали,
Бур'янами, будяками
Густо засівали.

Тепер оруть тракторами,
Добре обробляють.
Сорок центнерів пшениці
З гектара збирають.

Все машинами збирають —
Косами не косять.
Орден Леніна на грудях
Стахановці носять.

Бо ми маєм тепер волю
І право на поле.
Ми живем тепер щасливо,
Не клянемо долю.

Коли ворог знов поткнеться,
Що забув уроки,
То знайдуться в нас для нього
Смирильні сорочки.

Не залишиться від нього
Ні плями, ні пилу,
Поведе нас батько Сталін
І Клим Ворошилов.

Текст і музика кобзаря П. В. Носача.
Травень 1939 р.

ЧАСТУШКИ ПРО Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Озивавсь Тарасів голос
Та й по всьому світі:
— Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте!

Цар боявся слів Тараса,
Рішив закувати,
І в степи поета дальні
Він велів заслати.

Записано від учня Радченка
в с. Радіонівці, Велико-Багачансько-
го р-ну, Полтавської області, 22. X
1938 р.

* * *

Колись бився Дніпр широкий
Об пороги й кручі,
А тепер шумить піснями
Дніпрельстан могучий!

Не діждав Шевченко волі,
Ми її діждали,
Як у Жовтні Великому
Всіх панів прогнали.

Записано в с. Остап'я, Велико-
Багачанського р-ну, Полтавської об-
ласті, 22. X 1938 р.

* * *

Тебе любимо, Тарасе,
Твої знаємо слова,
Батьківщина тебе славить,
Повноцвітна і нова.

Записано від І. Верещаки.
С. Стефанівщина, Велико-Багачан-
ського р-ну, Полтавської обл., 22. X
1938 р.

* * *

На твоїй Тарас могилі
Розквітають квіти,
А кругом країна славна
Щастям вічним світить.

Від І. Досненка. С. Остачів,
Велико-Багачанського р-ну, Полтав-
ської обл., 22. X 1938 р.

* * *

За царя я без грамоти
З горя пропадала.
Тепер Пушкіна й Шевченка
Твори прочитала.

Записав на Київщині К. Г. Пет-
русенко, серпень 1938 р.

ПРИКАЗКИ

1. Тарас боровся за нас, проти панів виступав і царя не обминав.
2. Шевченкове перо панів за серце скребло.
3. Шевченків „Кобзар“ пік панів, як жар.
4. Шевченко багато знав, тому й славу замав.
5. Як цар Шевченка не гнітив, а дух його не зломив.
6. Шевченко вчив селян для того залізо точити, щоб ним панів бити.
7. Тарасове слово — живе і здорове.
8. Устань, устань, Тарасе, та подивись, яке красне життя наше.

З матеріалів Інституту україн-
ського фольклору Академії Наук
УРСР.

VII

**НАРОДНІ МЕЛОДІЇ
НА ВІРШІ З „КОБЗАРЯ” ШЕВЧЕНКА**

ОЙ, ОДНА Я, ОДНА

Moderato

The musical score is written on two staves in G minor (one flat) and 4/4 time. The melody is simple and folk-like. The lyrics are written below the notes.

Ой, од - на я, од - на, як би - ли - ноч - ка в по - лі,
та не дав ме - ні бог а - ні ща - стя, ні до - лі.

Ой, одна я, одна,
Як билинонька в полі,
Та не дав мені бог,
Ані щастя, ні долі.

Тільки дав мені бог,
Красу карії очі,
Та й ті виплакала,
В самотині дівочій.

Ані братика я,
Ні сестрички не знала,
Між чужими зросла,
І зросла, не кохалась!

Де ж дружина моя,
Де ви, добрії люди?
Їх нема... Я сама,
А дружини й не буде!

Від М. М. Брюхової, 19 років.
С. Мар'янське, Велико-Багачанського р-ну, Полтавської обл. Записав П. Майборода, 14. X 1938 р.

НЕМА ГІРШЕ, ЯК В НЕВОЛІ

Помалу

Не - ма гір - ше, як в не - во - лі про во - лю зга - да - ти,

(швидше) rubato

а я про те - бе, во - лень - ко мо - я,

(в темні)

о - це на - га - да - - - - - ю.

Кінець.

З - за Дні - пра ба - тень - - - - - ка. - - -

Нема гірше, як в неволі

Про волю згадати,

А я про тебе, воленько моя,

Оце нагадаю.

Ніколи ти не здавалась мені

Такою молодю,

Такою молодю

Прехорошою.

Так, як тепер у неволі,

Та ще й на чужині,

О, доле ж, моя доле,

Проспівана воле.

О, доле ж, моя доле,

Ти ж, моя ненько,

Поглянь хоч на мене

Зза Дніпра батенька.

Від кобзаря В. М. Перепелюка, 29 років, с.-г. школа. М. Вороновиця, Вінницької обл. Текст і мелодію записав проф. М. Грінченко, 20. X 1939 р.

ПО ДІБРОВІ ВІТЕР ВІЄ

Поволі 1)

По ді - бро - ві ві - тер ві - є,

гу - ля - є по по - лю, край до -

ро - ги гне то - по - лі

до са - мо - го до - лу. до - лу.

Var.: 1) 2)

По діброві вітер віє,
 Гуляє по полю,
 Край дороги гне тополю
 До самого долу.

Стан високий, лист широкий
 Марно зеленіє,
 Кругом поле, як те море
 Широке синіє.

Чумак їде, похилиться
 Та й голову схилить,

Чабан вранці з сопілкою
Сяде не могилі.

Подивиться, серце ние —
Кругом ні билини.
Одна, одна, як сирота,
На чужині гине.

Від Г. П. Коновалової, 29
років, і М. М. Брюхової, 19 років.
С. Мар'янське, Велико-Багачансько-
го р-ну, Полтавської обл. Записав
П. Майборода, 14. X 1938 р.

НАВГОРОДІ, КОЛО БРОДУ

Andante espressivo

На - вго - ро - ді, ко - ло бро - ду
бар - ві - нок не схо - дить,
чо - мусь дів - чи - на до бро - ду
по во - ду не хо - дить.

Навгороді, коло броду,
Барвінок не сходить,
Чомусь дівчина до броду
По воду не ходить.

Навгороді, коло броду,
 Сохне на тичині
 Хміль зелений,
 Не виходить дівчина
 З хатини.

Навгороді, коло броду,
 Верба похилилась,
 Зажурилась чорнобрива,
 Тяжко зажурилась.

Плаче, плаче та ридає,
 Як рибонька б'ється,
 А над нею молодого
 Поганець сміється.

Від колгоспниць, учениць 10 класу Жені Русол, 18 років, Оксани Болукан, 18 років, Насті Безтаки, 18 років. С. Каніж, Новомиргородського р-ну, Одеської обл. Записав П. Майборода, 7. VII 1938 р.

ЗОРЕ Ж МОЯ

Andante ♩ = 78

Зоре ж мо - я ве - чір - ня - я, зій - ди над го -
 По - го - во - рим ти - хе - сень - ко в не - во - лі з то -
 ро - ю, Роз - ка - жи ж, як за го - ро - ю
 бо - ю.
 со - неч - ко сі - да - є, як у Дні - пра
 ве - се - лоч - ка во - ду по - зи - ча - є.

Зоре ж моя вечірняя,
Зійди над горою,
Поговорим тихесенько
В неволі з тобою.

Розкажи ж, як за горою
Сонечко сідає,
Як у Дніпра веселочка
Воду позичає.

Як широка сокорина
Віти розпустила,
А над самою водою
Верба похилилась.

Аж по воді розіслала
Зелені віти,
А на вітах гойдаються
Нехрещені діти.

Від Л. К. Прохорович, 65 років.
М. Лубни, Полтавської обл. Записав М. Гайдай, 15. X 1938 р.

ЯКБИ МЕНІ ЧЕРЕВИКИ

Allegretto sostenuto

Як - би ме - ні че - ре - ви - ки,
то піш - ла б я на му - зи - ки,
го - - рень - ко мо - є...

че - ре - ви - ків не - ма - є,
а му - зи - ка гра - є, гра - є,
жа - лю за - вда - є...

Якби мені черевики,
То пішла б я на музики,
Горенько моє!
Черевиків немає, а музика
Грає, грає,
Жалю завдає.

Дівчаточки на музиках
У червоних черевиках —
Я світом нуджу,
Без розкоші, без любові
Зношу свої чорні брови,
У наймах зношу.

Ой, піду я боса полем,
Пошукаю собі долю,
Доленько моя!
Глянь на мене нещасливу,
Моя доле неправдива,
Безталанна я!

Від учителя І. П. Клочка, 30
років. С. Охінки, Прилуцького р-ну,
Чернігівської обл.

НАЩО МЕНІ ЧОРНІ БРОВИ

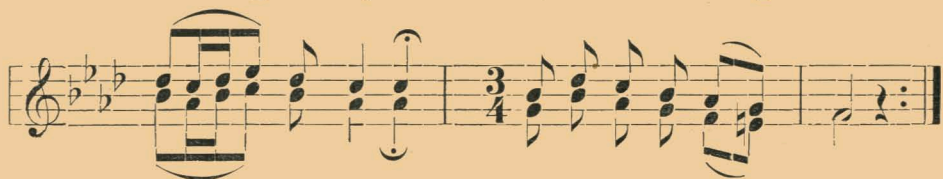
Largo espressivo

На - що ме - ні чор - ні бро - ви,

на - що ка - рі о - ці, на - що лі - та

мо - ло - ді - ї, ве - се - лі ді - во - ці?

Нащо мені чорні брови,
Нащо карі очі,
Нащо літа молодії
Веселі дівочі?
Літа мої молодії
Марно пропадають,
Очі плачуть, чорні брови
Од вітру лияють.
Серце в'яне, нудить світом,
Як пташка без волі.
Нащо ж мені краса моя,
Коли нема долі?
Тяжко мені сиротою
На сім світі жити,
Свої люди — як чужії,
Ні з ким говорити.
Нема кому розпитати,
Чого плачуть очі,
Нема кому розказати,
Чого серце хоче.
Чого серце, як голубка,
День і ніч воркує?

Ніхто того не питає,
 Не знає, не чує.
 Чужі люди не питають
 Та й нащо питати?
 Нехай плаче сиротина,
 Нехай літа тратить.
 Плач же, серце, плачте, очі,
 Поки не заснули,
 Голосніше, жалібніше,
 Щоб вітри почули,
 Щоб понесли буйнесенькі
 За синєє море
 Чорнявому, зрадливому
 На лютеє горе.

Від Г. П. Коновалової, 29
 років, і М. М. Брюхової, 19 ро-
 ків. С. Мар'янське, Велико-Багачан-
 ського р-ну, Полтавської обл. Запи-
 сав П. Майборода, 14. X 1938 р.

ВІТЕР З ГАЄМ РОЗМОВЛЯЄ

Allegro moderato

Ві-тер з га-єм роз-мов - ля - є, шеп-че з о-со - ко - ю,
 пли - ве чо - вен по Ду - на - ю,
 о - дин за во - до - ю.

Вітер з гаєм розмовляє,
 Шепче з осокою,
 Пливе човен по Дунаю,
 Один за водою;
 Пливе човен води повен,
 Ніхто не спиняє,
 Може б спинив рибалонька,
 Та його немає.

Гойдається сюди, туди,
Аж серденько мліє,
Без весельця пливе собі,
Куди вітер віє.

Виплив човен в синє море,
А воно заграло,
Погралися чорні хвилі,
І скіпок не стало.

Недовгий час,
Як човнові до синього моря,
Сиротині на чужину,
А там і до горя.

Пограються добрі люди,
Як холодні хвилі,
Поки схочуть, поки стане
В сердешного сили.

Потім собі подивляться,
Як сирота плаче,
Потім спитай: „де сирота?“
Не чув і не бачив.

Від завідуючого клубу в радгоспі
ім. Будьонного І. Я. Кучеренка,
43 років. Велико-Багачанський р-н,
Полтавської обл. Записав П. Май-
борода, 16. X 1938 р.

САДОК ВИШНЕВИЙ КОЛО ХАТИ

Allegretto giocoso

Са - док виш - не - вий ко - ло ха - ти,
хру - щі над виш - ня - ми гу - дуть, плу -
meno mosso
га - та - рі з плу - га - ми йдуть, спі -

piu mosso *a tempo*

ва - ю - чи і - дуть дів - ча - та, а ма - те -

рі ве - че - рять ждуть.

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співаючи ідуть дівчата,
А матері вечерять ждуть.
Сім'я вечерея коло хати,
Вечірня зіронька встає,
Дочка вечерять подає,
А мати хоче научати,
Так соловейко не дає.
Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх,
Сама заснула коло їх,
Затихло все... Тільки дівчата
Та соловейко не затих.

Від О. О. Калиниченко, 38 років. С. Мар'янське, Велико-Багацького р-ну, Полтавської обл. Записав П. Майборода, 15. X 1938 р.

САДОК ВИШНЕВИЙ БІЛЯ ХАТИ

Allegretto

Са - док ви - шне - вий бі - ля ха - ти,

хру - щі під виш - ня - ми гу - дуть,

плу - га - та - рі з плу - га - ми йдуть,

спі - ва - ють і - ду - чи дів - ча - та,
а ма - те - рі ве - че - рять ждуть.

Садок вишневий біля хати,
Хрущі під вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають ідучи дівчата,
А матері вечерять ждуть.

Сім'я вечерея біля хати,
Вечірня зіронька встає,
Хотіла мати поучати,
Так соловейко не дає.

Від Л. К. Прохорович, 65
років. Лубни, Полтавської обл.
Записав М. Гайдай, 13. X 1938 р.

ОЙ, ОДБИЛА ЩУКА-РИБА

Allegretto

Ой, од - би - ла щу - ка ри - ба
од б : - ре - га ряс - ку,
що я то - му ко - за ко - зі
пі - дій - ду під лас - ку.

Ой, одбила щука-риба
Од берега ряску,
Що я тому козакові
Підійду під ласку.

Місяць світить, зорі сяють,
Дівчата співають,
Парубчина дівчиноньки
Давно виглядає.

Не виглядай, козаченьку, —
Мати не пускає,¹⁾
За старого багатого
Нищечком єднає.

„Іди, доню, — каже мати, —
Не вік діувати,
Він багатий, одинокий,
Будеш панувати”.

„Ой, не хочу панувати,
Моя рідна мати,
Рушниками, що надбала,
Спусти мене в яму.

Нехай попи заспівають,
Подружки заплачуть,
Легше буде в труні лежать,
Ніж нелюба бачить”.

Від колгоспниці О. О. Калиниченко, 38 років. С. Мар'янське, Велико-Багачанського р-ну, Полтавської обл. Записав П. Майборода, 15. X 1938 р.

ПЛАВАЙ, ПЛАВАЙ, ЛЕБЕДИНЬКУ

$\text{♩} = 66$

Пла - вай, пла - вай, ле - бе - динь - ку, по си - ньо - му

¹⁾ Уривок народної пісні. Далі йдуть слова Т. Шевченка з балади „Тополя”.

мо - рю, ро - сти, ро - сти, то - по - ли - но,

все вго - ру та вго - ру.

Плавай, плавай, лебединьку,
По синьому морю,
Рости, рости, тополино,
Все вгору та вгору.

Рости тонка та висока
До самої хмари.
Спитай її, чи діжду я,
Чи не діжду пари.

Від Г. С. Зубенко, 20 років,
з с. Черкащани, і Н. Т. Деркач, 20
років, з с. Комишня, Полтавської
обл. Записав М. Гайдай, 16. X
1938 р.

УТОПЛАЛА СТЕЖЕЧКУ

$\text{♩} = 90$

У - топ - та - ла сте - жеч - ку че - рез яр сад, че - рез яр сад,

че - рез го - ру, сер - день - ко, на ба - зар, на ба - зар.

Утопала стежечку через яр,
Через гору, серденько, на базар,
Продавала бублики козакам,
Вторгувала, серденько, п'ятака.

Два шажечки пропила,
 За три копи дударика наняла.
 Отака я дівчина, така я,
 Сватай мене, серденько, вижду я!

Від Н. О. Мироненко, 23 років.
 С. Ільковці, Лазорського р-ну,
 Полтавської обл. Записав М. Гайдаї,
 12. X 1938 р.

ЗАЩЕБЕТАВ ЖАЙВОРОНОК

$\text{♩} = 70$

Var. 1: a)

b)

Защербетав жайворонк
 Угору летючи,
 Закувала зозуленька,
 На дубу сидючи.

Защбетав соловейко,
Пійшла луна гаєм.
Червоніє за водою,
Плугатир співає.

Від Є. С. Пекур, 74 років. С. Зітвці, Камишанського р-ну, Полтавської обл. Записав М. Гайдай, 17. X 1938 р.

ОЙ, ТРИ ШЛЯХИ ШИРОКІЇ

Adagio

Ой, три шля - хи ши - ро - кі - ї
до - ку - пи зі - йшли - ся,
на чу - жи - ну з У-кра - ї - ни бра - ти ро -
зій - шли ся..., бра - ти ро - зій - шли - ся...

Ой, три шляхи широкії
Докупи зійшлися,
На чужину з України
Брати розійшлися.

Покинули стару матір;
Той жінку покинув,
А той — сестру,
А найменший — молоду дівчину.

Посадила стара мати
Три ясені в полі;
А невістка посадила
Високу тополю.

Три явори посадила
Сестра при долині,
А дівчина заручена
Червону калину.

Не прийнялись три ясені,
Тополя всихала,
Повсихали три явори,
Калина зів'яла.

Не вертаються три брати,
По світу блукають,
А три шляхи широкії
Терном заростають.

Мелодію склав І. П. Клочко, 30
років, учитель с. Охінки, Прилуць-
кого р-ну, Чернігівської обл.

СОН

Andante ♩ = 80

На пан - щині - ні жи - то жа - ла,
ля - гла б спо - чи - ва - ти. Вто - мив - ши - ся,

не спо - чи - вать пі - шла, а сно - пи в'я - за -
 - ти. А ди - ти - на під сно - па - ми
 спо - ви - та кри - ча - ла. Роз - по - ви - ла, на - го - ду -
 ва - ла та й са - ма за - дрі - ма - ла.

На панщині жито жала,
 Лягла б спочивати.
 Втомившись, не спочивать пішла,
 А снопи в'язати.

А дитина під снопами
 Сповіта кричала.
 Розповіла, нагодувала
 Та й сама задрімала.

Від О. Д. Бондаренко, 36 років,
 С. Остапівка, Лубенського р-ну,
 Полтавської обл. Записав М. Гайдаї,
 15. X 1938 р.

ДУМА З ПОЕМИ „НЕВОЛЬНИК”

А в неділю вранці-рано
 Синє море грало,
 Товариство кошового
 На раді прохало:
 „Благослови, отамане,
 Байдарки спускати,
 Та за Тендер погуляти,
 Турка пошукати.
 Чайки-байдарки спускали,

Лірник О. М. Додатко з с. Ярошівка, Глинського р-ну, Сумської обл., на нараді кобзарів і лірників в Інституті фольклору АН УРСР виконує на лірі думу Т. Г. Шевченка з поеми „Невольник”.

Фото Я. Паволоцького, 1939 р.

Гарматами риштували,
З Дніпрового гирла широкого випливали.
Серед ночі темної
На морі синьому,
За островом Тендером потопали,
Про... пропадали.
Один потопає,
Другий виринає,
Козацтву-товариству із синьої хвилі
Рукою махає, ізнишка та й гукає:
„Нехай вам, панове товариство, бог допомагає!“
В синій хвилі потопає,
(і) пропадає.

Тільки три чайки, слава богу,
Отамана курінного,
Сироти Степана молодого,
Синє море не втопило,
А в турецьку землю, агарянськую,
Без кормич прибило.
Тоді сироту Степана,
Козака лейстрового,
Отамана молодого,
Турки-яничари ловили,
З гармати гримали,
В кайдани кували,
В тяжку неволю завдавали.
Ой, спасе наш Межигорський, спасе!
І лютому ворогові
Не допустити впасти
В турецьку землю, в тяжку у неволю!
Там кайдани по три пуди,
Отаманам по чотири.
І світа божого не бачать, і не знають.
Під землею камінь ламають,
Без сповіді святої умирають,
Як собаки здихають,
Пропадають.
Згадав сирота Степан у неволі
Свою далеку Україну,

Не рідного батька старого,
 І коника вороного,
 І рідную сестру Ярину.
 Плаче і ридає,
 До бога руки здіймає,
 Кайдани (і) ламає,
 Утікає на вольную волю...
 Вже на третьому полі
 Турки-яничари догнали,
 До стовпа в'язали,
 До стовпа в'язали,
 Очі виїмали,
 Гарячим залізом випікали,
 В кайдани закували,
 В тюрму посадили
 Та й замурували.

Від лірника О. М. Додатка,
 57 років. Колгосп „Червоний парти-
 зан”. С. Ярошівка, Глинського р-ну,
 Сумської обл. Записано на нараді
 кобзарів і лірників.

ЯК УМРУ, ТО ПОХОВАЙТЕ

♩ = 72

Як у-мру, то по-хо-вай-те ме-не на мо-ги-лі,
 се-ред сте-пу ши-ро-ко-го, на Вкра-ї-ні ми-лій.

Var.: 1) 2)

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Україні милій,
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.

Поховайте та вставляйте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.
І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом.

Від Т. О. Дзюби, 20 років, і К.
Я. Лазаренко, 19 років. С. Шах-
воростівка, Миргородського р-ну,
Полтавської обл. Записав М. Гай-
дай, 17. X 1938 р.

З М І С Т

Від упорядників	3
Народні легенди про Шевченка	5

І. ШЕВЧЕНКО — БОРЕЦЬ ПРОТИ ЦАРИЗМУ І КРІПАЦТВА

Шевченко боровся за волю	11
„Скинете панське ярмо”	12
Шевченків малюнок	12
Гола воля	14
Шевченко і цар	14
Шевченко над Невою	15
Кукіль і пшениця	15
Пугало	18
„Згинуть пани, захлинуться кров'ю”	18
Шевченко агітатор	19
Тарасова наука	21
Шевченко правду казав	22
Шевченко писав проти панів	24
Шевченко описав жінку	24
Сила Тараса	24
Як пан Попел сокола не піймав	25
Вогонь	25
Шевченко і вівчар	26
Дупластий ясен	26
Шевченко поважав Дудя	28
Бідні люди виручали	28
На пожежі	29
„Повстануть народи, кайдани порвуть”	29
Як Шевченко церкву рисував	32
Пани знущалися над Шевченком	32
Портрет	33
В ресторані	37
В театрі	38
На балу	41
Шевченко над Дніпром	41
Зустріч з паном	42

II. ШЕВЧЕНКО — БОРЕЦЬ ПРОТИ ПОЛЬСЬКОГО ПАНСТВА

Гупалівщина	45
Шевченко на панів-ляхів наганяв страхи	45
Шевченка переслідували пани-поляки	46
Шевченко проти панів-ляхів	48
Як Шевченка баба Опанасиха захистила від ляхів	48

III. НАРОД ПРО ЖИТТЯ ШЕВЧЕНКА

Де народився Т. Г. Шевченко	53
Як учився Тарас Шевченко	54
Тарасова печера	54
Шевченка не піймали	56
Тарасик рятує кріпака від канчуків	57
Як Тарас до панів у гості ходив	58
Як Шевченко служив у пана Календри	58
Шевченко в селі Ісківцях	60
Шевченко в селі Березані	62
Шевченко в селі Мар'янському	63
Розповідь баби Біланенчихи	63
Переказ діда Ващенка	64
Поет був завжди з народом	66
Шевченко у селі В'юнищах	68
Оповідання діда Савенка	69
Шевченко в селі Максимівці	71
Шевченко в селі Козинцях	72
Шевченко в селі Прохорівці	74
Прс могилу біля Шевченкового дуба	74
Шевченко дружив з кріпаками	76
Шевченко серед молоді	76
Шевченко в селі Пекарях	77
Арешт Т. Г. Шевченка	78
„Страх люблю правду“	79
Шевченко на засланні	79
Відповідь Шевченка на лист Рєпіної	80
Золоті руки Тарасові	80
Ріднісінький Тарас	82
Шевченко в селі Гирівці	83
Шевченко в селі Качанівці	84
Розмова Шевченка з паном Тарновським	84
Шевченко в гостях у селі Кирилівці	88
Шевченко в гостях у родичів	90
Колгоспники села Михнівців про Шевченка	92
Як дід Санько „Кобзаря“ слухав	94
Як ми Шевченка в окопах читали	95

IV. ПОХОРОН, МОГИЛА І ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ШЕВЧЕНКА

Шевченко знав наперед	99
Як на похороні Шевченка зустрічали його братів	99
Похорон Шевченка	100
Дід Ядловський на похороні Шевченка	103
Шукали скарбів у могилі Шевченка	103
Як дід Ядловський охороняв могилу Т. Г. Шевченка	104
Подарунки на пам'ять відвідувачам	105
„Могили не zostавлю”	105
Дід Ядловський дуже не любив церкви і попів	106
Ликерія Іванівна Полусмакова	106
Великий характерник	107
Шевченко ніби ще жив після похорону	108
Вічний, як народ	110
Відкриття пам'ятника	112
П'ятидесятиріччя з дня смерті Шевченка	113
Дуб на відзнаку пам'яті Шевченка в селі Шевченковому	114
Дуб Шевченка в селі Мар'янському	114
За підписом Леніна	116
Спасибі Сталіну	117
На виборчій дільниці	117

V. НАРОДИ СОЮЗУ ПРО ШЕВЧЕНКА

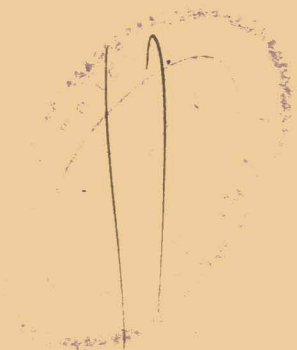
Т. Г. Шевченко в Орську	121
Т. Г. Шевченко в Оренбурзі	122
Мудрий акин Тарази (Тарас)	124
„Ауліє-агач” — „священне дерево”	125
Як я взнав про Шевченка	126
Татарський переказ про Шевченка	127
Тарас Шевченко (Бурято-монгольська легенда)	128
Шевченків сад	128
Тарас світ Григорович (Пропівання сказительниці-орденоносця Марфи Крюкової)	129
Тарасові (Джамбул)	137

VI. ПІСНІ, ВІРШІ, ЧАСТУШКИ ТА ПРИКАЗКИ ПРО Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Пісня про Шевченка („Чом не шумиш, луже”)	143
Пісня про Шевченка („Уродився Шевченко”)	144
Зійшов місяць, зійшов ясний	146
На високій дуже кручі	148
Довго ждав ти, Тарас, волі	150
Тарасу Шевченку	152
Спи спокійно, співець наш великий	155
Рідний син	156
Ти країна моя	159
Гей, чого ти розквітаєш	160
Частушки про Т. Г. Шевченка	163
Приказки	164

VII. НАРОДНІ МЕЛОДІЇ НА ВІРШІ З „КОБЗАРЯ” ШЕВЧЕНКА

Ой, одна я, одна	167
Нема гірше, як в неволі	168
По діброві вітер віє	169
Навгороді, коло броду	170
Зоре ж моя	171
Якби мені черевики	172
Нащо мені чорні брови	174
Вітер з гаєм розмовляє	175
Садок вишневий коло хати	176
Садок вишневий біля хати	177
Ой, одбила щука-риба	178
Плавай, плавай, лебединьку	179
Утоптала стежечку	180
Защebetав жайворонок	181
Ой, три шляхи широкії	182
Сон	183
Дума з поеми „Невольник”	184
Як умру, то поховайте	187

1128 Біганівська
 Управління Служби збереження
 Барського лісового району

4375

Літредактор: Л. Збрага
 Коректор: С. Біганівська
 Техредактор: С. Ліпов

Ціна 6 крб.

ПРИЙМАННЯ ЗАМОВЛЕНЬ І ПЕРЕДПЛАТИ

на всі видання Академії Наук УРСР провадиться
в книготорговельному секторі Видавництва
Академії Наук УРСР (Київ, вул. Чудновського, 2)

ПРОДАЖ ВИДАНЬ

у наукових книгарнях Академії Наук УРСР
Київ, вул. Леніна, 12, Львів, Ринок 10 і по всіх
книгарнях Книгокультторгу, Книгоцентра ОГІЗ-у

Друкарня Академії Наук у Львові.

(Red stamp and signature)